

ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՅՈՒՐՈ

ՀԱՄԱՐ 9
2023

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Հիմնադրված է 2019 թվականին

2021թ-ից պարբերականն ընդգրկված է ՀՀ բարձրագույն որակավորման կոմիտեի կողմից հաստատված ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և դրույթների հրատարակման համար ընդունելի պարբերական գիտական հրատարակությունների ցուցակում

Խմբագրական խորհուրդ
Գլխավոր խմբագիր
Ա.Ն. Հովսեփյան

Պատասխանատու քարտուղար
Ա.Թ. Մոսիկյան

Խմբագրական խորհրդի անդամներ

Ա.Վ. Աղասյան	Ռ.Վ. Աղուզումցյան
Ա.Ի. Ուսով (Ռուսաստան)	Ա.Պ. Գահնապետյան
Ա.Ն. Կլյուն (Ուկրաինա)	Վ.Գ. Ենգիբարյան
Վ.Բ. Շաբանով (Բելառուս)	Ի.Ա. Մորոզ (Բելառուս)
Օ.Գ. Դյակոնովա (Ռուսաստան)	Ս.Պ. Ժդանով (Ռուսաստան)
Ա.Պ. Ղուկասյան	Ա.Ս. Չախոյան
Ս.Ա. Մինասյան	Ա.Գ. Ռուվին (Ուկրաինա)
Պ.Ս. Ոսկանյան	Դ.Ն. Վիեռա (Պորտուգալիա)
Ա.Վ. Պապոյան	Վ.Գ. Սահակյան

Խմբագրական կոլեգիա

Պ.Ս. Ոսկանյան	Ա.Թ. Մոսիկյան
Ա.Ա. Պետրոսյան	Կ.Հ. Մամիկոնյան
Լ.Ա. Ավոյան	Ս.Ա. Բադալյան
Ա. Տ. Մարտիրոսյան	

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЕ БЮРО ЭКСПЕРТИЗ

НОМЕР 9
2023

**АРМЯНСКИЙ ЖУРНАЛ
СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ И КРИМИНАЛИСТИКИ**

Основан в 2019 году

С 2021 года журнал включён в перечень научных изданий, допущенных Высшей аттестационной комиссией Республики Армения, для опубликования основных научных результатов и положений диссертаций

Редакционный совет

Главный редактор

Овсепян А.Н.

Ответственный секретарь

Мосикян А.Т.

Члены редакционного совета

Агасян А.В.	Агузумцян Р.В.
Усов А.И. (Россия)	Гахнапетян А.П.
Клюев А.Н. (Украина)	Енгибарян В.Г.
Шабанов В.Б.(Беларусь)	Мороз И.А.(Беларусь)
Дьяконова О.Г. (Россия)	Жданов С.П. (Россия)
Гукасян А.П.	Чахоян А.С.
Минасян С.А.	Рувин А.Г. (Украина)
Восканян П.С.	Виейра Д.Н. (Португалия)
Папоян А.В.	Саакян В.Г.

Редакционная коллегия

Восканян П.С.	Мосикян А.Т.
Петросян А. А.	Мамиконян К.О.
Авоян Л.А.	Бадалян С.А
Мартirosян А.Т.	

ЕРЕВАН · 2023 · 9

© Национальное бюро экспертиз

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

NATIONAL BUREAU OF EXPERTISES

NUMBER 9
2023

**ARMENIAN JOURNAL OF FORENSIC EXPERTISE AND
CRIMINALISTICS**

Founded in 2019

Since 2021 the journal has been included in the list of periodical publications acceptable for publication of dissertation results and provisions approved by the Supreme Certifying Commission of the Republic of Armenia

Editorial Board

Editor-in-Chief

A.N. Hovsepyan

Assistant editor

A.T. Mosikyan

Members of Editorial Board

A.V. Aghasyan	R.V. Aghuzumtsyan
A.I. Usov (Russia)	A.P. Gahnapetyan
O.N. Kliuiev (Ukraine)	V.G. Yengibaryan
V.B. Shabanov (Belarus)	I.A. Moroz (Belarus)
O.G. Dyakonova (Russia)	S.P. Zhdanov (Russia)
A.P. Ghukasyan	A.S. Chakhoyan
S.A. Minasyan	A.G. Ruvn (Ukraine)
P.S. Voskanyan	D.N. Viera (Portugal)
A.V. Papoyan	V.G. Sahakyan

Editorial team

P.S. Voskanyan	A.T. Mosikyan
A.A. Petrosyan	K.H. Mamikonyan
L.A. Avoyan	S.A. Badalyan

A.T. Martirosyan

YEREVAN · 2023 · 9

Հարգելի ընթերցող,

Ձեզ եմ ներկայացնում «Դատական փորձաքննության և քրեագիտության հայկական հանդես» գիտական պարբերականի հերթական իններորդ համարը՝ ընդգծելով, որ ընթացիկ տարվա ավարտին լույս է տեսնելու պարբերականի հոբելյանական 10-րդ համարը: Կարևոր եմ համարում արձանագրել, որ անցած չորս տարիների ընթացքում դատափորձագիտական ոլորտի տարբեր բնագավառներում իրականացված նշանակալի քայլերի և ներդրված ջանքերի շնորհիվ պարբերականն իր ուրույն տեղն է զբաղեցրել ինչպես տեղական, այնպես էլ արտասահմանյան գիտական համայնքում՝ արժանանալով բարձր գնահատականի:

Կարևոր է նաև նշել, որ 2021 թվականից պարբերականը ընդգրկված է ՀՀ բարձրագույն որակավորման կոմիտեի կողմից հաստատված

գիտական հրատարակումների ցանկում և վերջին մեկուկես տարվա ընթացքում պարբերականում ներառվող հրատարակված բոլոր գիտական հոդվածները ստացել են DOI միջազգային թվային նույնականացուցիչ, որն այսօր հանդիսանում է գիտական ոլորտում վիրտուալ տարածքում տվյալների փոխանակման գործուն համակարգ: Պարբերականի առավել լայն ճանաչելիությունն ու հասկալի արտասահմանյան ընթերցողների համար հասանելիությունն ապահովելու նպատակով շարունակաբար անհրաժեշտ քայլեր են ձեռնարկվում ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով հրատարակվող հոդվածների քանակն ավելացնելու ուղղությամբ:

Կցանկանայի նաև անդրադառնալ մեր երկրում դատափորձագիտական գործունեության ոլորտի նոր միտումներին և ժամանակակից պահանջներին: Մասնավորապես՝ ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում ձևավորված փորձն ամրապնդում է այն մտայնումը, որ դատական փորձաքննության զարգացման արդիական ուղղությունների նախանշումը անմիջականորեն կախված է դատաիրավական պրակտիկայում ի հայտ եկող և լուծման ենթակա առաջադրվող խնդիրների բնույթից և շրջանակներից, որով պայմանավորված սահմանվում են գիտական հետազոտությունների արդիական ուղղությունները, որոնց արդյունքները կարող են ունենալ կիրառական կարևոր նշանակություն և անհրաժեշտ են դատափորձագիտական ոլորտի գիտականահեն գործունեության ապահովման համար:

Համոզված եմ, որ գիտատեխնիկական առաջընթացի ժամանակակից ձեռքբերումների ներդաշնակ կիրառումն ու ոլորտի գիտամեթոդական ապահովումը հնարավորություն կտա բարելավել փորձաքննությունների որակը և ապահովել գիտականորեն հիմնավորված և հավաստի արդյունքները: Ներկայումս, նորարարական թվային տեխնոլոգիաների կիրառումն էականորեն ընդլայնել է փորձագիտական հետազոտությունների հնարավորությունները, բարձրացրել հետազոտությունների արդյունքների արժանահավատությունն ու գիտական մակարդակը, կրճատել փորձաքննությունների ժամկետները և կարևոր դեր ստանձնել փորձագիտական մի շարք բարդ խնդիրների լուծման գործում՝ նպաստելով օրենքի գերակայությանն ու իրավակարգի ամրապնդմանը մեր երկրում:

Վերոգրյալի համատեքստում կարևոր ենք համարում տեսնել Ձեր գիտական աշխատանքների լավագույն արդյունքները ԴՓՔՀՀ պարբերականի հաջորդ համարներում:

**Հարգանքով՝
Թժկական գիտությունների թեկնածու Ա.Ն. Հովսեփյան**

Уважаемый читатель,

Представляю вашему вниманию очередной, девятый номер научного издания "Армянский журнал судебной экспертизы и криминалистики". Считаю важным обратить ваше внимание на памятное для журнала событие – к концу текущего года запланирован выпуск 10-го юбилейного номера. Отмечу, что за прошедшие четыре года, благодаря значительным шагам и приложенным усилиям, реализованным в различных областях судебно-экспертной деятельности, научное издание заняло свое особое место, удостоившись высокой оценки как отечественного, так и зарубежного научных сообществ.

Важно также отметить, что с 2021 года журнал включен в перечень научных изданий Высшей аттестационной комиссии Республики Армения и за последние полтора года всем научным статьям, публикуемым в журнале присваивается международный цифровой идентификатор DOI, который сегодня в научной сфере является обязательной составляющей современной системы обмена данными в виртуальном пространстве. С целью обеспечения более широкой известности издания и особенно доступности зарубежному читателю, последовательно осуществляются необходимые шаги по увеличению числа статей, публикуемых на русском и английском языках.

Хотел бы также затронуть новые тенденции и современные требования в сфере судебно-экспертной деятельности в нашей стране. В частности, опыт накопленный в «Национальном бюро экспертиз» Национальной академии наук Республики Армения укрепляет уверенность в том, что формирование актуальных направлений развития судебной экспертизы напрямую зависит от характера и рамок возникающих и подлежащих решению в судебно-правовой практике проблем. Убежден, что возникновение и последующее становление актуальных направлений научных исследований, а также полученные по ним результаты будут иметь важное значение в обеспечении научно обоснованной деятельности в судебно-экспертной сфере.

Уверен, что созидательное применение современных достижений научно-технического прогресса и научно-методическое обеспечение производства судебных экспертиз даст возможность улучшить качество выполняемых экспертных исследований, гарантировать получение научно обоснованных и достоверных результатов. В настоящее время, применение инновационных цифровых технологий существенно расширило возможности криминалистических исследований, повысило научный уровень, и как следствие, достоверность результатов исследований, сократило сроки проводимых экспертиз и сыграло значимую роль в решении ряда сложных экспертных задач, тем самым способствуя верховенству закона и укреплению правопорядка в нашей стране.

Исходя из вышеизложенного, считаю важным, в последующих номерах печатного периодического издания АЖСЭК, видеть лучшие результаты Ваших научных исследований.

**С уважением,
Кандидат медицинских наук Овсепян А. Н.**

Dear Reader,

I would like to draw your attention to the regular ninth issue of the scientific periodical Armenian Journal of Forensic Science and Criminalistics, emphasizing that the 10th jubilee issue of the periodical will be published at the end of the current year. I consider it important to record that during the past four years, thanks to the significant steps taken and the efforts invested in various fields of the forensic field, the periodical has its unique place both in the local and foreign scientific community, receiving high praise.

It is also important to note that since 2021, the periodical has been included in the list of scientific publications approved by the RA Supreme Certifying Committee, and in the last year and a half, all the published scientific articles included in the periodical have received a DOI international digital identifier, which today is an active data exchange system in the virtual space in the scientific field. In order to ensure wider recognition of the periodical and accessibility especially for foreign readers, necessary steps are continuously taken to increase the number of articles published in Russian and English languages.

I would also like to address the new trends and modern requirements in the field of forensic activity in our country. In particular, the experience formed in the "National Bureau of Expertises" of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia reinforces the approach that the definition of modern directions for the development of forensic expertise directly depends on the nature and scope of the problems arising in forensic practice and subject to resolution, which determines the modernity of scientific research. Hereby, the current directions of scientific research are defined, the results of which may have important practical significance and are necessary for ensuring the scientific activity of the forensic field.

I am sure that the harmonious application of modern achievements of scientific and technical progress and scientific methodical provision of the field will make it possible to improve the quality of expertise and ensure scientifically based and reliable results.

Currently, the use of innovative digital technologies has significantly expanded the possibilities of expert research, increased the credibility and scientific level of research results, shortened the period of expertise and assumed an important role in solving a number of complex expert problems, contributing to the rule of law and strengthening the legal system in our country.

In view of the foregoing, we will be glad to get acquainted with the best results of your scientific works in subsequent editions of the scientific journal Armenian Journal of Forensic Expertise and Criminalistics.

**Sincerely,
Argam Hovsepyan, PhD**

ՈԱԶՄԱԲԺՇԿԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԼԻՑԵՆԶԱՎՈՐՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Չարյան Ա. Գ., Սահակյան Ա. Ա., Մարտիրոսյան Տ. Ռ.

Երևանի Մ. Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարան,
Երևան, Հայաստան

Հոդվածում վերլուծվել են ռազմաբժշկական հանձնաժողովների աշխատանքների կազմակերպման խնդիրները, որպես բժշկական գործունեության տեսակ՝ ռազմաբժշկական փորձաքննության լիցենզավորման համալիր միջոցառումների անհրաժեշտության լույսի ներքո:

Վերլուծվել են ռազմաբժշկական փորձաքննության լիցենզավորման հայեցակարգը կանոնակարգող հիմնական օրենսդրական ու իրավական ակտերը: Ներկայացվել են ՀՀ ժամանակակից պայմաններում ռազմաբժշկական փորձաքննության գործունեության առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր. ռազմաբժշկական փորձաքննություն, բժշկական գործունեության լիցենզավորում, զորակոչային հանձնաժողով, բժշկական օգնության որակ:

Հայաստանի Հանրապետությունում հատուկ ուշադրության է արժանի վերջին տարիներին զորակոչի ենթակա քաղաքացիների մեծ մասի առողջական և ֆիզիկական զարգացման ցուցանիշների նվազումը:

Հարկ է նշել, որ քաղաքացիների զինվորական ծառայության պատրաստման համակարգը, որը ներառում է բժշկական ապահովման և առողջական վիճակի կապակցությամբ զինվորական ծառայության պիտանիության որոշման պարտադիր տարրեր, բոլոր երկրներում էլ առկա է այս կամ այն տեսքով: Այս համատեքստում հարկ ենք համարում ուշադրություն հրավիրել այն հանգամանքի վրա, որ Հայաստանի Հանրապետությունում զինված ուժերի համալրմանը մասնակցում են ՀՀ տարբեր գերատեսչություններ՝ ԿԳՄՍ, պաշտպանության և առողջապահության նախարարությունները, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինները [1]:

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետության զինվորական ծառայության համար քաղաքացիների պատրաստման համակարգը խճճված կառույց է, որտեղ հաճախ միմյանց կրկնօրինակում են տարբեր նախարարությունների և գերատեսչությունների գործառույթները, ինչը հանգեցնում է բյուջետային ֆինանսավորման հետ կապված մեծ ծախսերի:

Ինչպես վկայում են մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները՝ քաղաքացիների կողմից տարբեր ռազմաբժշկական հանձնաժողովների կայացված որոշումները բողոքարկելու հիմնական պատճառները՝ խմբավորված ըստ հիմնական հատկանիշների հետևյալն են.

Թղթակցական հասցեն՝ Սահակյան Սամվել Սուրենի, բժշկական գիտությունների թեկնածու, Երևանի Մ. Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարանի ռազմաբժշկական փորձաքննության դասավանդման խմբի ղեկավար, 0025, Հայաստան, Երևան, Կորյունի փ., 2, (+374) 93-76-44-80, e-mail: drssahakyan@mail.ru,

- ռազմաբժշկական փորձաքննության անցկացումը օրենսդրությամբ սահմանված ընթացակարգի կոպիտ խախտումներով,
- բուն փորձաքննության ցածր որակը՝ պատշաճ հետազոտության բացակայությունը,
- հանձնաժողովի ոչ լիարժեք կազմով փորձաքննության կատարումը,
- ռազմաբժշկական փորձաքննության նպատակով բժշկական գործունեության իրականացման լիցենզիա չունեցող կազմակերպությունում հետազոտումը,
- բժիշկ-մասնագետների ոչ բավարար որակավորումը և այլն [2]:

Իրավիճակն առավել քննարկելի է նաև այն պատճառով, որ ռազմաբժշկական փորձաքննությունն իրականացվում է ոչ միայն ՀՀ զինված ուժերում, այլև ՀՀ ներքին գործերի նախարարությունում, ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունում, և մի շարք այլ մարմիններում: Վերոշարադրյալը հաշվի առնելով, և այս առումով քաղաքացիներին զինվորական ծառայության նախապատրաստելու համակարգի արդյունավետության բարձրացման նպատակով մեր տեսանկյունից, արդիական է դառնում զորակոչի ենթակա անձանց բժշկական զննության որակի բարձրացման հարցերը:

Ներկայումս ՀՀ-ում հետպատերազմյան ստեղծված իրավիճակի թելադրանքով հատկապես աճում է ռազմաբժշկական փորձաքննության մարմինների լիցենզավորման անհրաժեշտությունը:

Սույն հոդվածում փորձ է արվել ուսումնասիրել ՀՀ ռազմաբժշկական փորձաքննական մարմինների առկա վիճակը, ռազմաբժշկական փորձաքննության անցկացման գործընթացը, վերջինիս որակի վատթարացման հիմնական պատճառները, ինչպես նաև փորձաքննության գործընթացն օպտիմալացնելու հետ կապված միջոցառումների հիմնավորումը:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է նկատել, որ ռազմաբժշկական փորձաքննությունը Հայաստանի Հանրապետությունում կանոնակարգվում է հետևյալ օրենսդրական և իրավական փաստաթղթերով՝

- ՀՕ-42, «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ Օրենքը, ընդունված՝ 1996 թվականի մարտի 4-ին (խմբ. 06.05.20 ՀՕ-268-Ն),
- ՀՕ-195-Ն, «Ձինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ Օրենքը, ընդունված՝ 2017 թվականի նոյեմբերի 15-ին,
- ՀՀ կառավարության որոշում «Քաղաքացու առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության կարգը, հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն իրականացնող մարմինները, դրանց գործունեության, ինչպես նաև հետազոտման և փորձաքննության ուղեգրման կարգերը, փորձաքննության եզրակացությունների ձևերը ...», N 405ՈՆ, հավելված 1, ընդունված՝ 2018 թվականի ապրիլի 12-ին (խմբագրված 2022 թվականի դեկտեմբերի 22-ին, N 2016-Ն):

Այսուհանդերձ, վերոհիշյալ օրենսդրական փաստաթղթերում քննարկվող խնդրի վերաբերյալ տրված են մի շարք սահմանումներ, որոնցից, մեր կարծիքով, հիմնականները ստորև թվարկվածներն են.

- «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող բժշկական փորձաքննության տեսակները, դրանք են

- 1) ժամանակավոր անաշխատունակության,
- 2) բժշկասոցիալական,
- 3) ռազմաբժշկական,
- 4) դատաբժշկական,
- 5) դատահոգեբուժական,
- 6) դատաթմրաբանական,
- 7) թունաքիմիական:

- Նույն հոդվածի 4-րդ կետը սահմանում է ռազմաբժշկական փորձաքննության էությունը. ռազմաբժշկական փորձաքննությունը անձի զինվորական ծառայության պիտանիության կամ զինծառայողների կամ զինվորական ծառայությունից արձակվածների մոտ առկա հիվանդությունների կամ վնասվածքների՝ զինվորական ծառայության հետ պատճառահետևանքային կապի՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով որոշումն է:

- 1-ին հոդվածի 1-ին կետի 1-ին ենթակետը սահմանում է «բժշկական օգնություն և սպասարկում» հասկացությունը: Այն նշանակում է՝ բնակչությանը խորհրդատվական, կանխարգելիչ, բուժական, պալիատիվ, դեղորայքային օգնության ցուցաբերում, ախտորոշիչ հետազոտությունների, վերականգնողական բուժման, բժշկական փորձաքննության անցկացում, հարբժշկական և ոչ բուժական բնույթի ծառայությունների մատուցում:

- 1-ին հոդվածի 1-ին կետի 11-րդ ենթակետը սահմանում է «բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող» հասկացությունը. օրենսդրությամբ սահմանված կարգով լիցենզավորված, բժշկական օգնության և սպասարկման որոշակի տեսակ կամ տեսակներ իրականացնող անհատ ձեռնարկատեր կամ իրավաբանական անձ՝ անկախ կազմակերպական-իրավական ձևից, սեփականության ձևից, կամ պետական կամ համայնքային հիմնարկ:

- Նույն հոդվածի 1-ին կետի 27 ենթակետը սահմանում է «բժշկական օգնության և սպասարկման որակի շարունակական բարելավում» հասկացությունը՝ առողջապահության բնագավառում ներկազմակերպական (բժշկական հաստատության ներսում) և արտակազմակերպական (մարզային, ազգային) մակարդակներում բժշկական օգնության և սպասարկման երեք հիմնական բաղադրիչի՝ կառուցվածքի, գործընթացի և արդյունքի համալիր գնահատման և բարելավման անընդհատությունն ապահովող գործընթաց, որն իրականացվում է լիազոր մարմնի սահմանած կարգով:

- 4-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացման առանձնահատկություններն արտակարգ իրավիճակներում արտակարգ իրավիճակներում կամ արտակարգ իրավիճակով պայմանավորված արտակարգ դրություն հայտարարելու դեպքում բնակչության բժշկական օգնությունն ու սպասարկումն իրականացնելու նպատակով Կառավարության որոշմամբ սահմանված կարգով և պայմաններով կարող է թույլատրվել բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից իրենց լիցենզիայով չնախատեսված տեսակի (տեսակների) բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացում:

- 21-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է զինծառայողների և զորակոչային ու նախազորակոչային տարիքի քաղաքացիների բժշկական օգնություն և սպասարկում

ստանալու իրավունքը. զինձառայողները և զորակոչային ու նախազորակոչային տարիքի քաղաքացիներն իրավունք ունեն ստանալու բժշկական օգնություն և սպասարկում՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

- 3-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն բժշկական օգնության և սպասարկման ծառայությունները մատուցում են համապատասխան լիցենզիա ունեցող իրավաբանական անձինք կամ անհատ ձեռնարկատերերը և դրանք դասակարգվում են ըստ բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակների, պայմանների և ձևերի:

- Նույն օրենքի 27-րդ հոդվածի 1-ին կետ համաձայն Հայաստանի Հանրապետությունում բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողներն իրավունք ունեն ցուցաբերելու համապատասխան բժշկական օգնություն և սպասարկում լիցենզավորված տեսակների շրջանակներում համապատասխան լիցենզիայի առկայության դեպքում:

Ինչ վերաբերում է ռազմաբժշկական փորձաքննության իրականացմանը, ապա հարկ ենք համարում ստորև ներկայացնել իրավասու հանձնաժողովների առջև դրված հետևյալ խնդիրները [3].

1) զինվորական հաշվառման, զորակոչի (ներառյալ զորահավաքային զորակոչի), զինվորական (կամ հավասարեցված) ծառայության անցնելու, պահեստազորային պատրաստության շրջանակներում պարտականությունների կատարման ժամանակ քաղաքացիների զինվորական ծառայության պիտանիության որոշումը,

2) սպայական և ենթասպայական կազմերի պայմանագրային զինձառայողների, ՌՈՒՀ-երի դիմորդների, կուրսանտների և ունկնդիրների, պարտադիր և պայմանագրային զինձառայության շարքային կազմերի, զինվորական ծառայության պիտանիության որոշումը,

3) ռադիոակտիվ նյութերով, իոնացնող ճառագայթման այլ աղբյուրներով, հրթիռային վառելիքի բաղադրամասերով, էլեկտրամագնիսական դաշտ ստեղծող սարքավորումներով աշխատելու համար անձանց պիտանիության որոշումը,

4) զինձառայողների, ՀՀ սահմանների պաշտպանությանը մասնակցած անձանց ստացած վնասվածքների և հիվանդությունների՝ զինվորական ծառայության հետ պատճառական կապի սահմանումը,

5) Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցների, ԽՍՀՄ նախկին զինձառայողների, Չեռնոբիլի ատոմակայանի վթարի հետևանքների վերացման մասնակիցների ստացած վնասվածքների և հիվանդությունների հետևանքների՝ զինվորական ծառայության հետ պատճառական կապի հաստատումը [4]:

Ընդհանուր առմամբ, ռազմաբժշկական փորձաքննության գործընթացը բաղկացած է երկու կարևոր բաղկացուցիչ մասերից՝ առողջական վիճակի հետազոտում և բուն ռազմաբժշկական փորձաքննության իրականացում [5]:

Ինչ վերաբերում է առողջական վիճակի հետազոտությանը, ապա վերջինս կատարվում է մի շարք ախտորոշիչ միջոցառումների միջոցով, որոնք իրականացվում են քաղաքացու գանգատների հավաքման և վերլուծության, անձնական գործի, հիվանդության պատմության ուսումնասիրության, լաբորատոր, գործիքային, այլ հետազոտությունների իրականացման և գնահատման միջոցով:

Իրականացվող առկա ռազմաբժշկական փորձաքննության հետ կապված, հարկ նշել, որ վերջինս քաղաքացու առողջական վիճակի և ֆիզիկական զարգացման աստիճանի ուսումնասիրությունն ու գնահատումն է փորձաքննության պահին [5]:

Ռազմաբժշկական փորձաքննության նպատակն է զինված ուժերի համալրումը առողջ անձնակազմով [5], որի համար որոշվում է զինվորական ծառայության համար քաղաքացու պիտանիությունը և «Օրենսդրական և իրավական ակտերով նախատեսված այլ հարցեր, հաշվի առնելով նախկինում անցկացված հետազոտության արդյունքները, որոնց վերաբերյալ տրվում է գրավոր եզրակացություն»:

Գործնականում քաղաքացիների հետազոտությունները կատարվում են ռազմաբժշկական փորձաքննական հանձնաժողովներում ընդգրկված բժիշկ-մասնագետները, թերապևտը, սրտաբանը, վիրաբույժը, վնասվածքաբանը, նյարդաբանը, հոգեբույժը, ակնաբույժը, օտոլարինգոլոգը, մաշկաբանը [4]:

Քաղաքացու բժշկական փորձաքննության արդյունքներով տրվում է քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացություն, որն, ըստ մշակված կարգի, կազմված է ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից: Եզրակացությունն առնվազն ներառում է քաղաքացու առողջական վիճակի ամփոփ նկարագրությունը, քաղաքացու պիտանիության աստիճանը զինվորական ծառայությանը, նրա առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները, եզրակացության բողոքարկման կարգն ու ժամկետները [4]: Քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացության մեջ, կախված զինվորական ծառայությանը քաղաքացու պիտանիության աստիճանից և բժշկական փորձաքննության նպատակից, նշվում են՝

- 1) պիտանի է զինվորական ծառայության համար,
- 2) պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար,
- 3) սահմանափակումով պիտանի է զինվորական ծառայության համար,
- 4) ժամանակավորապես ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար,
- 5) ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար,
- 6) ոչ պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար,
- 7) կարիք ունի բուժման,
- 8) ենթակա է կանչվելու վարժական հավաքի,
- 9) ենթակա չէ կանչվելու վարժական հավաքի [4]:

Բժշկական գործունեության լիցենզավորման կարգը կանոնակարգող հիմնական փաստաթղթերն են՝

- « Լիցենզավորման մասին» ՀՀ Օրենքը(ՀՕ-193), ընդունված՝ 2001 թվականի մայիսի 30-ին,
- ՀՀ կառավարության որոշումը «Հայաստանի Հանրապետությունում դեղերի արտադրության, դեղատնային գործունեության, կազմակերպությունների կամ անհատ ձեռնարկատերերի կողմից բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացման, դեղերի մեծածախ իրացման լիցենզավորման կարգերը և նշված գործունեությունների իրականացման լիցենզիայի ձևերը հաստատելու մասին», N 867, ընդունված 2002 թվականի հունիսի 29-ին: «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածում սահմանված են՝

- «լիցենզիա» հասկացությունը, որը լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակով զբաղվելու իրավունքը հաստատող պաշտոնական թույլտվություն է, ինչպես նաև այդ իրավունքը հաստատող պաշտոնական փաստաթուղթ,

- «լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակ» հասկացությունը գործունեության տեսակ, որի իրականացման համար օրենքով պահանջվում է լիցենզիա:

Նույն օրենքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ կետում ներկայացված են լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակների աղյուսակը, որտեղ նշված է նաև առողջապահության բնագավառը, մասնավորապես՝ բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացումը:

Ի դեպ, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002 թվականի հունիսի 29-ի N 867-Ն որոշմամբ սահմանվում է ՀՀ առողջապահության բնագավառում կազմակերպությունների կամ անհատ ձեռնարկատերերի կողմից բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացման լիցենզավորման կարգը՝ համաձայն «Լիցենզավորման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի պահանջների: Նշված լիցենզավորման կարգում, մասնավորապես՝ կարևոր նախապայման է նշվում առողջապահության բնագավառում տվյալ գործունեության համար անհրաժեշտ համապատասխան մասնագիտական կրթություն ունեցող կադրերով (համապատասխան բարձրագույն մասնագիտական կրթության վկայագրի (դիպլոմ), հետբուհական կրթության վկայականների պատճենները) և բժշկական սարքավորումներով ապահովվածության մասին պահանջը:

Խիստ կարևորվում է աշխատողի կրթության փաստը հավաստող փաստաթղթերը և վերջին 5 տարվա ընթացքում համապատասխան վերապատրաստման փաստը հավաստող վկայականը, ինչպես նաև տեխնիկական և գույքային հագեցվածությունը [6]:

Բացի վերը նշված պահանջներից, ըստ մեր ըմբռնման, ռազմաբժշկական փորձաքննության անցկացման ժամանակ անհրաժեշտ է պահպանել ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից սահմանված բժշկական օգնության կարգը (ստանդարտները):

Հարկ է նաև ուշադրություն հրավիրել նաև այն դրույթին, որ վերը նշված օրենսդրական ակտերի պահանջների չկատարումը, բժշկական օգնության և սպասարկման անցկացումը լիցենզավորման պահանջների կոպիտ խախտմամբ, հանգեցնում են իրավական հետևանքների: Նշված կարգի համաձայն.

- Կոպիտ խախտում՝ կոպիտ է համարվում այն խախտումը, որի հետևանքով՝
 - այլ անձանց հասցվել է նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից մինչև հազարապատիկի չափով վնաս,
 - անձի առողջությանը պատճառվել է թեթև կամ նվազ ծանր վնաս:
 - Պարբերաբար խախտում է համարվում այն խախտումը, որի կատարման համար լիցենզավորված անձը մեկ տարվա ընթացքում ոչ պակաս, քան երկու անգամ գրավոր նախազգուշացվել է, և որի չկատարումը կարող էր պատճառել թեթև կամ նվազ ծանր վնաս,
 - Չարամտորեն է համարվում այն խախտումը, որը շարունակվել է կատարվել լիցենզավորող մարմնի գրավոր զգուշացումից հետո, և որի չկատարումը կարող էր ծանր վնաս հասցնել,
 - Ծանր վնաս է համարվում այն վնասը, որը՝
 - նվազ ծանր վնաս է պատճառել երկու կամ ավելի անձանց առողջությանը,

- ծանր վնաս է պատճառել անձի առողջությանը,
- առաջացրել է մարդու մահ,
- այլ անձանց հասցրել է նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկի չափը գերազանցող վնաս [7]:

Հետևաբար, քանի որ **բժշկական օգնություն և սպասարկում հասկացությունը նաև** բժշկական փորձաքննության անցկացումն է, իսկ բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացումը ներկայացված է լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակների աղյուսակում [8], նաև ռազմաբժշկական փորձաքննություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ են՝

1. հանձնաժողովներում ընդգրկված համապատասխան մասնագիտական և իրավական գիտելիքներով օժտված բժիշկ - մասնագետներ, որոնք պարբերաբար պետք է վերապատրաստվեն [6],

2. համապատասխան տեխնիկական և գույքային հագեցվածություն [6]:

Հետևաբար այս ամենը պարտադիր պայման դարձնելու, ինչպես նաև վերահսկելու նպատակով հեղինակները խիստ կարևորում են ռազմաբժշկական փորձաքննության մարմինների լիցենզավորումը:

Ավելացնենք նաև, որ այդ դեպքում նաև հնարավոր կլինի անկախ ռազմաբժշկական փորձաքննական մարմին ունենալ, որը կնպաստի ռազմաբժշկական փորձաքննության որակի բարձրացմանը: Եվ հարկ է ընդգծել, որ այս դեպքում նաև արդիական կդառնա ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից ռազմաբժշկական փորձաքննության անցկացման միասնական և համապարփակ ստանդարտի (կարգի) մշակումը:

Գրականության ցանկ

1. Գալստյան Ս.Գ., Սահակյան Ս.Ս., Նազարյան Ա.Վ., Ծատուրյան Վ.Վ., Մարտիրոսյան ՏՌ, Զինված ուժերի համալրման և ռազմաբժշկական փորձաքննության դերի ու նշանակության հարցի շուրջ // Հայկական բանակ, 2021, 3 (109):
2. Trushin A.P., Lunin A.P., ArsentLyev A.G. About some problematic issues of medical examination of the citizens staying in an inventory, and their decision according to regulations of the current legislation. Pravo v Vooruzhennykh Silakh. 2013; (10):
3. « Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» 2017 թվականի նոյեմբերի 15-ի ՀՀ օրենք՝ N° ՀՕ-195-Ն:
4. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի N° 405-Ն որոշում «Քաղաքացու առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության կարգը, հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն իրականացնող մարմինները, դրանց գործունեության, ինչպես նաև հետազոտման և փորձաքննության ուղեգրման կարգերը, փորձաքննության եզրակացությունների ձևերը», հավելված 1, (խմբագրված 2022 թվականի դեկտեմբերի 22-ին, N° 2016-Ն):
5. Մուրադյան Ա Ա , Գալստյան Ս Գ , Սահակյան Ս Ս , Ավետիսյան Գ Ա , Մարտիրոսյան Տ Ռ , Ռազմաբժշկական փորձաքննություն, հատոր I, ռազմաբժշկական փորձաքննության հիմունքներ, ուսումնական ձեռնարկ, ԵՊԲՀ, ՀՀ ՊՆ հրատարակչություն, 2022:

6. http://parliament.am/drafts.php?sel=onagenda&show_committee=111220&lang=arm, «Լիցենզավորման մասին» օրենքում լրացում կատարելու մասին:
7. « Լիցենզավորման մասին» 2001 թվականի մայիսի 30-ի ՀՀ օրենք՝ ՀՕ-193:
8. « Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» 1996 թվականի մարտի 4-ի ՀՀ օրենք՝ ՀՕ-42:
9. ՀՀ կառավարության 2002 թվականի հունիսի 29-ի № 867-Ն որոշում «Հայաստանի Հանրապետությունում դեղերի արտադրության, դեղատնային գործունեության, կազմակերպությունների կամ անհատ ձեռնարկատերերի կողմից բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացման, դեղերի մեծածախ իրացման լիցենզավորման կարգերը և նշված գործունեությունների իրականացման լիցենզիայի ձևերը հաստատելու մասին»:

О НЕОБХОДИМОСТИ ЛИЦЕНЗИРОВАНИЯ ВОЕННО-ВРАЧЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Чарчян А.Г., Саакян С. С., Мартиросян Т. Р.

В статье проанализирована проблематика организации работы военно-врачебных комиссий как вида медицинской деятельности в контексте необходимости осуществления комплексных мероприятий по лицензированию военно-врачебной экспертизы.

Основное содержание исследования составляет анализ основных законодательных и правовых актов, регламентирующих концепцию лицензирования военно-медицинской экспертизы. Значительное внимание уделяется особенностям военно-врачебной экспертизы в современных условиях Республики Армения.

Ключевые слова: *военно-врачебная экспертиза, лицензирование медицинской деятельности, призывная комиссия, качество медицинской помощи.*

ON THE NEED FOR LICENSING OF MILITARY MEDICAL EXPERTISE

Charchyan A., Sahakyna S., Martirosyan T.

The article analyzes the problems of organizing the work of military medical commissions as a type of medical activity in the light of the need for comprehensive measures for licensing military medical expertise.

The main legislative and legal acts regulating the concept of licensing of Military Medical expertise were analyzed. The features of military medical examination in modern conditions of the Republic of Armenia are presented

Keywords: *military medical examination, licensing of medical activities, draft commission, quality of medical care.*

Ներկայացվել է խմբագրության 06.04.2023

Ընդունվել է տպագրության 17.05.2023

ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՆԵՓԻ ԱՐՏԱԴՐՄԱՆ, ՎԵՐԱՄՇԱԿՄԱՆ ԵՎ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Խաչատրյան Մ.Վ., Էլիազյան Դ.Ս., Ղազարյան Գ.Ղ., Ոսկանյան Պ.Ս.

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո,
Երևան, Հայաստան

Հոդվածում ներկայացված են կանեփի արտադրման, վերամշակման և փորձաքննության անցկացման խնդիրները, ինչպես նաև դրանք կարգավորող օրենսդրական դաշտում առկա բացերի վերաբերյալ վերլուծությունը: Ընդգծվում են տեխնիկական կանեփի օգտագործման բազմակի հնարավորությունները և առավելությունները՝ արժեքավոր բուսական յուղի, մանրաթելի, ցելյուլոզի, շինանյութի և այլնի ստացման համատեքստում: Հատկապես առանձնացվել և ներկայացվել են արտադրական կանեփի բնակլիմայական պայմաններում վերամշակված տեղական սորտերի բացակայության, նմուշառման, նմուշների հետազոտության և այլ խնդիրներ: Հոդվածում դիտարկվում են նաև թմրամիջոցների և դրանց ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի քաղաքականության և կանեփի արտադրության զարգացման միջև հակասությունները:

Բանալի բառեր. կանեփի բույս, արտադրական կանեփ, տեղաբնիկ դրոնաբինոլ, կանաբինոլ, կանաբիդիոլ, թմրանյութեր:

Բուսաբանական տեսակետից կանեփ բույսի հայտնի տեսակները՝ Սովորական կանեփը (*Cannabis Sativa L.*), Հնդկական կանեփը (*Cannabis Indica Lam*) և Մոլախոտային կանեփը (*Cannabis ruderalis janisch.*) ընդհանրացվում են կանեփ տեսակի բույսով (*Cannabis*) անկախ այն հանգամանքից, որ դրանք ունեն ինչպես ֆենոտիպային, այնպես էլ ֆիզիոլոգիական տարբերություններ՝ ըստ քիմիատիպի: Այդ իսկ պատճառով թմրամիջոցների մասին Միավորված ազգերի կազմակերպության Միացյալ կոնվենցիան 1961 թվականին (փոփոխված 1972թ.) թմրամիջոցների ցանկում ներառել է կանեփ բույսը թմրամիջոցներ պարունակող բույսերի շարքում և պարտավորեցրել է մասնակից երկրների կառավարություններին, որպեսզի խստորեն վերահսկեն կանեփի բոլոր սորտերի մշակումը [1,2]:

Ներկայումս աշխարհի ավելի քան 30 երկիրներում օրինականացվել է արդյունաբերական նպատակներով կանեփի աճեցումը՝ պայմանավորված կանեփի արտադրության զարմանալի ներուժով (արդյունավետ ներդրումներ, եկամտի կայուն աղբյուր և աշխատատեղեր հազարավոր մարդկանց համար): Արտադրական կանեփի ցողուններից, որոնք կազմում են ընդհանուր չոր զանգվածի մոտ 60 տոկոսը, ստացվում է մանրաթել, որն էլ դարձել է շարունակ օգտագործվել է պարան և կտավ պատրաստելու համար, իսկ ներկայումս այն օգտագործվում է հարմարավետ, շնչող հագուստ և տնային գործվածքներ պատրաստելու համար:

Թղթակցական հասցեն՝ Խաչատրյան Մելանյա Վալերիկի, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի նյութագիտական փորձաքննությունների բաժնի թմրանյութերի, հոգեմետ և թունավոր նյութերի փորձաքննությունների բաժանմունքի փորձագետ, Հայաստան, ք.Երևան, Իսակովի պող. . 24, e-mail: melvg2007@mail.ru

Արտադրական կանեփն ունի լայն կիրառություն նաև բժշկության, կոսմետոլոգիայի, բիոպլաստիկայի, շինարարության, սննդի և այլ բնագավառներում:

Այս ամենի հետ մեկտեղ, հաշվի առնելով, որ կանեփը հայտնի է հանրության շրջանում որպես բույս, որից կարելի է պատրաստել թմրամիջոցներ, ինչպիսիք են մարիխուանան, հաշիշը, հաշիշի յուղը և այլն, անհրաժեշտ է կանեփի արտադրության ողջ գործընթացի նկատմամբ կազմակերպել պատշաճ վերահսկողություն:

Ընդունված է համարել, որ տեխնիկական կանեփը տարբերվում է թմրանյութ պարունակող կանեփից հիմնականում տետրահիդրոկանաբինոլի (THC) պարունակությամբ: Ըստ Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության (ԱՀԿ) ներկայացված տվյալների կանեփի ծաղկաբույլերում THC-ն 0,1%-ից ոչ ավել քանակությամբ սորտերը համարվում են թմրանյութ չպարունակող: Ռուսաստանում թույլատրելի THC-ի պարունակությունը կանեփի բույսերում կազմում է 0,1%, մինչդեռ ԱՄՆ-ում, Կանադայում, Ավստրալիայում, Չինաստանում և եվրոպական մի շարք այլ երկրներում՝ 0,3% [3]:

ՀՀ կառավարության կողմից 2021 թվականի հուլիսի 15-ին ընդունվեց «Արտադրական կանեփի արտադրության, ներմուծման, արտահանման կամ մեծածախ առևտրի իրականացման լիցենզավորման կարգերը, լիցենզավորման հայտի ձևերը և այլ գործունեության տեսակների իրականացման լիցենզիաների ձևերը հաստատելու մասին» որոշումը [4]:

Սույն աշխատանքի նպատակն է՝ վերլուծել արտադրական կանեփի տեղական բնակլիմայական պայմաններում մշակված սորտերի հետագա վերամշակման անհրաժեշտությունը, արտադրական կանեփի վերամշակման և փորձաքննության անցկացման հնարավոր խնդիրները, ինչպես նաև վերլուծել թմրամիջոցների և դրանց շրջանառության դեմ պայքարի քաղաքականության և կանեփի արտադրության զարգացման միջև հակասությունները:

Արտադրական կանեփը համարվում է ամենավաղ ժամանակների արդյունաբերական բույս, որն ավելի քան 2800 տարի առաջ աճեցվել է Չինաստանում: Բույսի կենսաբանորեն ակտիվ միացությունները կոչվում են կանաբինոիդներ: Առնվազն 30 տարբեր կանաբինոիդներ են առանձնացվել կանեփի բույսից: Գերակշռող միացություններն են տետրահիդրոկանաբինոլ (THC), կանաբիդիոլ (CBD), կանաբինոլ (CBN), տետրահիդրոկանաբինաթթու (THCA), կանաբիդիոլաթթու (CBDA) և կանաբինոլաթթուն (CBNA), որին հաջորդում են կանաբիգերոլաթթուն (CBGA), կանաբիքրոմենաթթուն (CBCA), կանաբինոդիոլաթթուն (CBNDA) և այլն: Այս միացությունների կոնցենտրացիան կախված է բույսի տեսակից, տարիքից, աճի պայմաններից (սնուցում, խոնավություն, լույսի մակարդակ), բերքահավաքի ժամանակից և պահպանման պայմաններից: Կանաբինոիդների կոնցենտրացիան բույսի տարբեր մասերում տարբեր է, ընդ որում ամենաբարձր կոնցենտրացիաները գլխիկների և ծաղիկների մեջ է, որին հաջորդում են տերևները, ցողունները, իսկ արմատներում և սերմերում դրանց կոնցենտրացիան զգալի նվազում է, որոշ բաղադրատարրեր անգամ չեն հանդիպում [5,6]:

Տեխնիկական կանեփի օրիանականացման պատճառները բազում են: Բույսը յուրահատուկ է նրանով, որ արագ է աճում, չի պահանջում հատուկ աճեցման պայմաններ

(քիմիկատներ), ինտենսիվ ոռոգում և այլն, արդյունաբերական նպատակներով օգտագործվում է բույսի բոլոր հատվածները՝ առանց բացառության, ինչը տնտեսապես շահավետ է արդյունաբերության զարգացման նպատակով մատչելի, էկոլոգիապես մաքուր ուղիներ մշակելու համար: Այսօր արդեն տարբեր բուսաբույծների կողմից մշակվել են տետրահիդրոկանաբինոլի նվազագույն պարունակությամբ (քիչ, քան 0,1 %) տասնյակից ավելի (տեղական սորտեր ՌԴ-ում՝ Միլենա, Սուրսկայա, Վերա, Նադեժդա և այլն) [7]:

Համարվում է, որ շուտով ամբողջ աշխարհում տեխնիկական կանեփի արտադրության մասշտաբները կգերազանցեն և աստիճանաբար կփոխարինեն բամբակի և սոյայի արտադրությանը: Դա պայմանավորված է մի կողմից բամբակի համեմատ աճեցման համար նվազագույն ջրի պահանջով, մյուս կողմից՝ արտադրանքի անհամեմատ բարձր որակով: Դա է վկայում նաև մի շարք հանրահայտ հագուստի արտադրման բրենդների կողմից կանեփից ստացված թելի հավելումը բամբակին, ինչը հագուստին տալիս է լրացուցիչ որակ և փափկություն[8]:

Արտադրական կանեփի օրինական աճեցումը, արտադրությունը և օգտագործումը զգալիորեն աճել է 2000 թվականից: Կանեփի ընդհանուր օրինական արտադրությունը 2020 թվականին կազմել է 650,8 մլն տոննա [9]: Ներկայումս տեխնիկական կանեփը մշակվում կամ օգտագործվում է արդյունաբերության մեջ ավելի քան 40 երկրներում: FAO-ի տվյալներով 2019 թվականին կանեփի ցանքատարածությունն աշխարհում կազմում է մոտ 300-400 հազար հա, առաջատար երկրներն են ԱՄՆ-ը՝ 120 հազար հա, Չինաստանը՝ 100 հազար հա, Կանադան՝ 60 հազար հա [10]:

Այդուհանդերձ, օրինականացումը միայն առաջին քայլն է, քանի որ կարող են առաջ գալ հակասություններ թմրամիջոցների և դրանց ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի քաղաքականության և կանեփի արտադրության զարգացման միջև, ինչպես նաև հայտատուի իրավունքների խախտումներ, կապված արտադրական կանեփի ներմուծված սորտերի աճման ֆունկցիոնալ փոփոխությունների հետ: Օրինակ ՌԴ-ի ողջ տարածաշրջանում մշակված և սերտեֆիկացված են 28 տեսակի սորտեր, սակայն որպես հիմնական սորտեր մշակելու համար ընտրված են ընդամենը 3-ը, ինչը պայմանավորված է հիմնականում բույսի փոփոխվող, ոչ կայուն, կլիմայական պայմաններին ադապտացվելու ընդունակությամբ:

Գոյություն ունեն երկու ռիսկային գործոնների՝

1. թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառություն, երբ «Արտադրական կանեփի մշակություն» հասկացության տակ ապօրինաբար կմշակվեն և կշրջանառվեն տետրահիդրոկանաբինոլի բարձր պարունակությամբ կանեփի բույսեր, որոնց վերահսկողությունը հնարավոր չի լինի կառավարել,

2. շահառուի ձախողում, երբ անսպասելիորեն (բույսի աճեցման ինչ որ փուլում) կմեծանա տետրահիդրոկանաբինոլի տոկոսային պարունակությունը թույլատրելի արժեքից:

Համաձայն ՀՀ կառավարության «Արտադրական կանեփի արտադրության, ներմուծման, արտահանման կամ մեծածախ առևտրի իրականացման լիցենզավորման կարգերը, լիցենզավորման հայտի ձևերը և այդ գործունեության տեսակների իրականացման լիցենզիաների ձևերը հաստատելու մասին» 15.07.2021թ.-ի որոշման 2.12-ից 2.14 կետերի՝

հայտատուն արտադրական կանեփի արտադրության գործունեության իրականացման լիցենզավորման համար լիազորված մարմին է ներկայացնում՝

- արտադրական կանեփի բույսերի (սորտերի) բնութագիրը, որոնք առաջարկվում է մշակել և վերամշակել, առաջարկվող բույսերի (սորտերի) աճեցման մանրամասները (կետ 12),

- տետրահիդրոկաննաբինոլի (THC) և կանաբիդիոլի (CBD) ակնկալվող կոնցենտրացիան, որը պարունակվելու է առաջարկվող արտադրական կանեփի բույսերում կամ մշակության, վերամշակման արդյունքում ստացվող ապրանքատեսակում (կետ 13),

- լիցենզիայի համար հայցվող ժամանակահատվածում արտադրվող և (կամ) մշակվող և (կամ) վերամշակվող արտադրական կանեփի, արտադրական կանեփի բույսերի կամ արտադրական կանեփի բուսախեցի (կաննաբիդիոլի յուղ) առավելագույն չափը՝ ըստ տարիների (կետ 14):

Սակայն նշված որոշմամբ ներկայացված դրույթների վերլուծությամբ հարկ է նաև ներկայացնել հետևյալ նկատառումները.

1. Բերված չեն սորտերի կոնկրետ տեսակներ, որոնք թույլատրելի են արտադրական կանեփի աճեցման համար: Արտասահմանում, և մասնավորապես օրինակ Ռուսաստանում իրականացվում է արտադրական կանեփի բույսի փորձարկում և տեղայնացում տվյալ տարածաշրջանի համար և դրանք ներառված են տվյալ տարածաշրջանի պետական ռեգիստրի բույսերի մշակման համապատասխան ցանկերում [7]:

2. Քանի որ մշակվող բույսերի փաստաթղթային բնութագիրը (արտաքին չափեր, բաղադրության, տետրահիդրոկաննաբինոլի կոնցենտրացիա և այլն) կարող է փոխվել կախված աճեցման տարբեր պայմաններից՝ թե՛ մարդու գործնով պայմանավորված և թե՛ ինքնաբերաբար (ոռոգման համար հողի և ջրի օպտիմալ pH մակարդակի խախտում, գերսնում, լույսի և խոնավության փոփոխություններ, երկար վեգետատիվ շրջան, արագ ծաղկում և այլն:) Նշված հանգամանքն առաջին հերթին կարող է վնասել հայտատուին՝ առաջացնելով իրավական խնդիրներ: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ արտադրական նպատակներով բույսի աճեցումը պետք է վերահսկվի նաև ըստ ելային բույսի աճեցման, այսինքն՝ նույն բույսը չպետք է վերաաճեցնել չորս անգամից շատ, քանի որ կարող է խախտվել տետրահիդրոկաննաբինոլի տոկոսային պարունակությունը: Ապացուցված է, որ տետրահիդրոկաննաբինոլը պարունակվում է կանեփի ցանկացած տեսակի բաղադրության մեջ, բայց դրա կոնցենտրացիան նույնը չէ և կտրուկ տատանվում է ոչ միայն տեսակից տեսակ, այլև կարող է փոփոխական լինել նույնիսկ նույն տեսակի բույսի ներսում՝ կախված չնչին պայմանների փոփոխություններից: Հաշվի առնելով ներկայիս սարքավորումների բարձր զգայունությունը և վերահսկվող չափաբաժնի փոքր արժեքը՝ տետրահիդրոկաննաբինոլի բաղադրության տասնորդական մասով փոփոխությունը կարող է բերել օրենքով նախատեսված պատասխանատվության հիմքերի:

3. Բերված չեն արտադրական կանեփի համար նախատեսված հատուկ նմուշառման մեթոդներ: Ինչպես նշվեց, տետրահիդրոկաննաբինոլի տոկոսային պարունակությունը բույսի տարբեր հատվածներում տարբեր է, ինչը նշանակում է, որ հետազոտելի նմուշները չեն կարող համաչափ լինել, և նմուշապատրաստումը պետք է լինի խիստ կանոնակարգված: Նույնիսկ արտասահմանյան զարգացած երկրներում արտադրական կանեփի նմուշառման համար

հատուկ մեթոդիկա մշակված չէ: Նմուշառումն իրականացվում է թմրամիջոցների նմուշառման մեթոդիկայով, և համաձայն որի՝ նմուշառումն իրականացվում է բույսերի թմրակտիվ բաղադրիչների առավել մեծ պարունակությամբ հատվածների ընտրությամբ: Ստացված արդյունքը տարածելով ամբողջ բույսի վրա՝ ստացվում է թմրակտիվ բաղադրիչների արհեստականորեն բարձր արժեք, որն էլ արտադրական կանեփի պարագայում վիճելի է: Համաձայն մասնագիտական գրականության տվյալների ծաղկման սկզբից տրիփունները սկսում են ակտիվորեն արտազատել խեժ, որի մեջ THC-ի կոնցենտրացիան աստիճանաբար աճում է: Երբ խեժի երանգը վերածվում է կաթնայինի, սկսվում է բերքահավաքի համար բարենպաստ շրջան, որն էլ կարող է տևել կախված բազմազանությունից՝ մի քանի օրից մինչև մի քանի շաբաթ: Հետագայում խեժը ձեռք է բերում սաթի և նույնիսկ կարմրավուն երանգ: Այս ժամանակահատվածում THC-ի կոնցենտրացիան սկսում է նվազել THC-ի աստիճանական քայքայման պատճառով: Կատարելով նմուշառում տվյալ ժամանակահատվածում կարող են ստացվել THC-ի կոնցենտրացիայի կեղծ ցածր արժեքներ, հետևաբար անհրաժեշտ է մշակել արտադրական կանեփի նմուշառման համար նախատեսված հատուկ մեթոդիկա:

4. Բերված չէ արտադրական կանեփի համար նախատեսված հատուկ հետազոտման մեթոդ, որը թույլ կտար տարբերակել մշակման համար թույլատրված տեսակները թմրամիջոց պարունակող տեսակներից:

Արտասահմանում, թեև արտադրական կանեփի վերամշակման վերաբերյալ օրենքներն ընդունվել են վաղուց, սակայն մինչ օրս, ինչպես նշվել է վերևում, արտադրական կանեփի նմուշառումը և հետազոտությունն իրականացվում է թմրամիջոցներ հայտնաբերելու համար մշակված մեթոդներով, և համաձայն կիրառվող մեթոդիկայի, կանեփի բույսի կամ կանեփից ստացված բուսական մասնիկների հետազոտությունն իրականացվում է՝

- մասնիկների արտաքին զննությամբ (ցողունների, ծաղկաբույլերի, ցողունային տերևների, սերմերի առկայության, գույնի և հոտի որոշում),
- մասնիկների անատոմիական առանձնահատկությունների որոշմամբ,
- տետրահիդրոկանաբինոլի քանակության որոշմամբ (գազ, գազահեղուկ քրոմատագրման և այլ քանակական մեթոդով):

Փորձագիտական հետազոտության շրջանակներում, եթե տետրահիդրոկանաբինոլի քանակությունը 0,3 տոկոսը գերազանցում է, ապա փորձագետը հետազոտելի օբյեկտը կարող է դիտարկել որպես կանեփից ստացվող թմրամիջոց է, քանի որ չկան տարբերակիչ այլ հատկանիշներ, որոնցով բուսական օբյեկտը կոասակարգվի որպես արտադրական կանեփ: Նշենք նաև, որ այլ պարագայում, օրինակ քրեական վարույթի շրջանակներում ներկայացված բուսական օբյեկտի բաղադրության մեջ՝ անգամ տետրահիդրոկանաբինոլի հետքային քանակության դեպքում, այն որակվում է որպես թմրամիջոց (մարիխուանա, հաշիշ կամ կանեփ բույս): Հաշիշ առնելով այս հանգամանքը՝ վիճելի դեպքերում կարող են առաջ գալ հակասություններ:

Արդյունաբերական կանեփ արտադրելու համար հսկայական մարտահրավերներ կան, ինչպիսիք են բերքի կենսունակության ապահովումը, մատակարարման շղթայի որոնումը, լայնածավալ մշակության տեխնոլոգիաների ներդրումը, սպառողական շուկաների որոնումը՝

ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արտերկրում: Այս ամենի հետ մեկտեղ՝ պետք է հաշվի առնել արտադրական կանեփի արտադրության զարգացման հետ զուգընթաց կանեփի բույսից ստացվող թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության աճման ռիսկերը: Հաշվի առնելով բազմաթիվ գործոններ, որոնք կարող են ազդել արդյունաբերական կանեփի փորձարկման արդյունքների վրա, պետք է սահմանվեն նկարագրական և խիստ նմուշառման փորձարկման մեթոդներ՝ ստանդարտացնելու և հետևողական արդյունքների հասնելու համար, որում առանցքային նշանակություն ունի լաբորատոր փորձաքննությունների իրականացումը:

Այսպիսով, նախատեսվում է արդյոք Հայաստանի Հանրապետությունում մշակել արտադրական կանեփի նմուշառման և հետազոտողական վերահսկելի մեթոդական ուղղուցույցներ, որոնցում ներկայացված լինեն արտադրական կանեփի մշակման համար բույսի սորտերը, հատուկ նմուշառման մեթոդները, հետազոտման մեթոդները, արտադրության ընթացքում ի հայտ եկող ռիսկային գործոնները և այլն, որոնք և հնարավորություն կստեղծեն արտադրական կանեփի ոչ ռիսկային մշակմանն ու արտադրությանը՝ դրանով իսկ կանխելով թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությունը:

Գրականության ցանկ

1. Сборник статей IX Международной научно-практической конференции, посвященной 70- летию Пензенского государственного аграрного университета. Пенза, 2021,- 220с..
2. Единая конвенция о наркотических средствах с поправками, внесенными в нее в соответствии с протоколом 1972 года о поправках к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года. Режим доступа: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=70343> (дата обращения: 05.10.2021).
3. Гущина В.А., Сологуб И.И. Правовые аспекты выращивания и переработки конопли посевной // В сборнике: Инновационные технологии в АПК: теория и практика. 2021, с.35-39.
4. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=165072>
5. Количественное определение некоторых наркотических средств методами газовой жидкостной хроматографии и УФ-спектроскопии : Метод. рекомендации / В. И. Сорокин, И. Г. Алексеев, Т. Б. Кимстач и др.; М-во внутр. дел Рос. Федерации. Эксперт.- криминалист. центр. - Москва: Эксперт.-криминалист. центр МВД России, 2000.- 46 с.
6. Определение вида наркотических средств получаемых из конопли и мака /Под редакцией доктора медицинских наук, профессора Э.А.Бабаяна. Методические рекомендации, Москва, -1995г, - 13с..
7. Серков В.А., Белоусов Р.О., Александрова М.Р., Давыдова О.К. Новый сорт конопли посевной милена, *International agricultural journal*, № 5 (371), 2019, с.16-18.
8. <https://www.glamour.ru/trends/dzhinsy-iz-konopli-puhovik-iz-cvetov-kak-brendy-starayutsya-stat-ekologichnee>
9. https://unis.unvienna.org/pdf/2022/INCB/INCB_2021_Report_R.pdf
10. Кабунина И.В. Современная структура мирового рынка производства конопли/Работа выполнена в рамках Государственного задания ФГБНУ«Федеральный научный центр лубяных культур» (№ 0477-2019-0021).

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ ПРОИЗВОДСТВА, ПЕРЕРАБОТКИ И ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ КОНОПЛИ

Хачатрян М.В., Элиазян Д.С., Казарян Г.К., Восканян П.С.

В данной статье рассматриваются проблемы производства, переработки и проведения экспертизы промышленной конопли, а также анализируются существующие пробелы в их законодательном регулировании. Выделяются и описываются многочисленные возможности и преимущества использования технической конопли в контексте получения ценного растительного масла, волокна, целлюлозы, строительного материала и т.д.. Значительное внимание уделяется вопросам пробоподготовки и испытания проб, а также раскрываются другие характерные признаки относящиеся к технической конопле. Статья подводит некоторые итоги изучения реально существующих противоречий при реализации политики борьбы с незаконным оборотом наркотиков и становлением и расширением промышленной культивации конопли.

Ключевые слова: конопля, промышленная конопля, тетрагидроканнабинол, каннабинол, каннабидиол, наркотики.

ANALYSIS OF PROBLEMS OF PRODUCTION, PROCESSING AND EXAMINATION OF INDUSTRIAL HEMP

Khachatryan M., Eliazyan D., Ghazaryan G., Voskanyan P.

This article discusses the problems of production, processing and examination of industrial hemp, as well as analyzes the existing gaps in their legislative regulation. Various possibilities and advantages of using technical hemp in order to get valuable vegetable oil, fiber, cellulose, building material, etc., are highlighted and described. Considerable attention is paid to sample preparation and testing, as well as to other features of technical hemp. The article also considers the contradictions between the policy of combating drugs and their illegal trafficking together with the development of hemp production.

Keywords: hemp, industrial hemp, tetrahydrocannabinol, cannabinol, cannabidiol, drugs.

Ներկայացվել է խմբագրության 08.04.2023

Ընդունվել է տպագրության 13.06.2023

**ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑԻ ՄՈԴԻՖԻԿԱՑԻԱՅԻ ՈՒ ՍԵՐՆԴԻ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԱՆՑԱԾ ԺԱՄԱՆԱԿԱՀԱՏՎԱԾԻ
ԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑԻ ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ
ՊԱՐԶՈՒՄԸ ԴԱՏԱԱՊՐԱՆՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ**

Գաբրիելյան Հ.Բ., Թավադյան Գ.Կ., Նազարյան Կ.Հ.

*Փորձաքննությունների ազգային բյուրո,
Երևան, Հայաստան*

Հոդվածում ներկայացվել է դատապրանքագիտական բնագավառի ռեպրոսպեկտիվ փորձաքննությունների շրջանակներում միևնույն տարում արտադրված նույն մակնիշի ու մոդելի տրանսպորտային միջոցի մոդիֆիկացիայի ու սերնդի փոփոխությամբ պայմանավորված հիմնական առանձնահատկությունները: Առաջարկվող նոր մեթոդական մոտեցումը թույլ է տալիս առավել ճշգրիտ կերպով պարզել փորձաքննության օբյեկտի հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքն անցած ժամանակահատվածի դրությամբ: Ներկայացվող մեթոդական մոտեցմամբ նկատվում է առնվում այն հանգամանքը, որ անցած ժամանակահատվածի դրությամբ տեղեկատվական բազաներում բացակայում են տվյալ տրանսպորտային միջոցին նույնականացվող տրանսպորտային միջոցների վաճառքի վերաբերյալ անհրաժեշտ համեմատական տվյալները:

Բանալի բառեր. *ապրանքագիտական փորձաքննություն, ռեպրոսպեկտիվ փորձաքննություն, տրանսպորտային միջոց, փորձաքննության օբյեկտ, շուկայական արժեք, տեղեկատվական բազա, գնագոյացման գործոն, նույնականացում, տարբերակիչ գործոն, մոդիֆիկացիա, սերունդ:*

Դատաապրանքագիտական փորձաքննությունների շրջանակում տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքների պարզման, ինչպես նաև դրանց վնասման հետևանքով պատճառված նյութական վնասի չափի հաշվարկման դեպքում շատ հաճախ, ելնելով վարույթ իրականացնող մարմինների կողմից կայացված որոշմամբ առաջադրված հարցերի բնույթից, անհրաժեշտություն է առաջանում պարզել տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքը թե՛ փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ, և թե՛ անցած ժամանակահատվածի դրությամբ: Փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննության օբյեկտի հանդիսացող տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքների պարզման համար նախ և առաջ ապրանքագետ-փորձագետի կողմից կատարվում է տրանսպորտային միջոցի փորձագիտական արտաքին ակնադիտական հետազոտություն՝ առկա ապրանքային տեսքի ու վիճակի, վերջինիս վրա հնարավոր վնասվածքների հայտնաբերման, լրակազմության և համալրվածության պարզման նպատակով լուսանկարահանման աշխատանքներ, հաշվառման վկայագրում նշված տվյալների

Թղթակցական հասցեն՝ Գաբրիելյան Հովհաննես Բաբկենի, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի ապրանքագիտական բաժնի պետ, ք. Երևան, Հայաստան, Իսակովի պող., 24, e-mail: hg5995@mail.ru

(հիմնականում նույնացման համարի) նույնականացում փորձաքննվող տրանսպորտային միջոցի և/կամ վերջինիս վրա նշված գործարանային գրառումների հետ և վազքաչափի ցուցիչի ցուցմունքի արձանագրում [1], ինչպես նաև հնարավորության դեպքում գործարկվում է տվյալ տրանսպորտային միջոցի շարժիչը (բացառությամբ կիսակցորդիչների և կցորդիչների) և կատարվում է ընթացքային փորձարկում՝ աշխատանքային վիճակը պարզելու նպատակով: Ինչպես հայտնի է տրանսպորտային միջոցների միջին շուկայական արժեքների պարզման ժամանակ հիմնականում կարևոր գնագոյացման գործոններ են հանդիսանում տրանսպորտային միջոցի մակնիշը, մոդելը, արտադրության տարեթիվը, վազքաչափի ցուցիչի ցուցմունքը, շարժիչի ծավալն ու հզորությունը, փոխանցման տուփի տեսակը, աշխատանքային վիճակը, արտաքին տեսքը, կոմպլեկտացիան, գույնը, անվադողերի մաշվածության աստիճանը, անվահեծծերի տեսակը և այլ գնագոյացման գործոններ [2], ինչպես նաև տրանսպորտային միջոցի համալրվածությունը (բնական գազի /մեթան/ և/կամ հեղուկ գազի /պրոպան/ առկայությունը, գործարանային արտադրությունից բացի հավելյալ լույսերի և ձայնաազդանշանային համակարգերի առկայությունը, «օֆրոդ» համակարգերի առկայությունը, որն իրենից ենթադրում է որոշակի ձևափոխություններ տրանսպորտային միջոցների կախոցների, թափքի լրակազմող արտաքին դետալների ու հանգույցների հետ կապված և այլ համալրվածություններ), որոնց վերաբերյալ ելակետային տվյալները պարզվում են ինչպես փորձագիտական արտաքին ակնադիտական հետազոտության կատարման ժամանակ, այնպես էլ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կայացված որոշման հանգամանքներից, իսկ պայմանագրային հիմունքներով կատարվող փորձաքննության շրջանակներում՝ պատվիրատուի կողմից պայմանագրին կից փորձաքննությանը տրամադրված նյութերի և փաստաթղթերի ուսումնասիրության արդյունքում ձեռք բերված տվյալներից, նաև այլ տեղեկատվական աղբյուրներից:

Հարկ է արձանագրել, որ նկարագրված տրանսպորտային միջոցների փորձագիտական արտաքին ակնադիտական հետազոտությունից, լուսանկարահանման աշխատանքներից, աշխատունակության պարզումից և այլ անհրաժեշտ գնագոյացման գործոնների ճշգրտումից և ձեռք բերումից հետո ապրանքագետ-փորձագետի կողմից կատարվում է փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցին նույնանման տրանսպորտային միջոցների վաճառքի ՀՀ շուկայի և/կամ հայկական ու արտասահմանյան համապատասխան ինտերնետային կայքերի ուսումնասիրություններ, ինչպես նաև հաշվի են առնվում տեղեկատվական բազայում առկա ելակետային տվյալները, որի ընթացքում ընտրվում են փորձաքննվող տրանսպորտային միջոցին նույնանման՝ հնարավորինս նույն տարեթվի, մոդելի, գույնի, հզորության, կոմպլեկտացիայի և այլ անհրաժեշտ պարամետրերով հագեցված տրանսպորտային միջոցների վաճառահանված կամ արդեն իսկ վաճառված համեմատական ելակետային տվյալներ (նվազագույնը 5 համեմատական տվյալ,)այնուհետև, համադրելով արդեն իսկ ընտրված փորձաքննվող տրանսպորտային միջոցին նույնանման պարամետրերով տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքների վերաբերյալ տեղեկատվությունները և կիրառելով գնահատման համապատասխան մեթոդները (համեմատական և/ կամ ծախսային մեթոդ) [2] կատարվում են համեմատվող օբյեկտների ըստ առանձին-առանձին գնագոյացման գործոնների նույնականացում, գործակիցների ճշգրտում փորձաքննության օբյեկտ

հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի հետ, որի ընթացքում պարզվում է փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի միջին շուկայական արժեքը:

Բայց, ինչպես արդեն իսկ վերը նշվեց, բացի փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզումից, շատ հաճախ վարույթ իրականացնող մարմինների կողմից կայացված որոշմամբ առաջադրված հարցերից ելնելով անհրաժեշտություն է առաջանում պարզել նաև տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքն անցած ժամանակահատվածի դրությամբ, այսինքն՝ կատարել ռետրոսպեկտիվ փորձաքննություն: Ռետրոսպեկտիվ փորձաքննության շրջանակներում տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզման ժամանակ փորձաքննության իրականացման պահին նույնպես կատարվում է վերջիններիս փորձագիտական արտաքին ակնադիտական հետազոտություն, լուսանկարահանման աշխատանքներ, աշխատունակության պարզում և այլ անհրաժեշտ գնագոյացման գործոնների ճշգրտում: Այնուհանդերձ, հարկ է նշել, որ տվյալ պարագայում փորձաքննության իրականացման պահին ձեռք բերված որոշ ելակետային տվյալներ միանշանակ կերպով չեն կարող կիրառվել անցած ժամանակահատվածի դրությամբ տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզման ժամանակ: Դրանք կարող են որոշակիորեն տարբերվել նախաձեռնողի կողմից փորձաքննությանը առաջադրված ժամանակահատվածի դրությամբ ունեցած տվյալներից, մասնավորապես՝ հիմնական տարբերակիչ գործոններ են հանդիսանում տրանսպորտային միջոցի կատարած վազբաչափի ցուցիչի ցուցմունքը, աշխատանքային վիճակը, արտաքին ապրանքային տեսքը, կոմպլեկտացիան, լրակազմությունը և համալրվածությունը, որոնց վերաբերյալ ելակետային տվյալները պարզվում են նախաձեռնողի կողմից փորձաքննությանը տրամադրված նյութերի ու փաստաթղթերի ուսումնասիրության արդյունքում ձեռք բերված տվյալներից:

Ռետրոսպեկտիվ փորձաքննության շրջանակներում առաջադրված ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի վերաբերյալ անհրաժեշտ ելակետային տվյալների պարզումից և ձեռք բերումից հետո, կատարվում է որոշմամբ առաջադրված ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննվող տրանսպորտային միջոցին նույնանման տրանսպորտային միջոցների վաճառքի համեմատական տվյալների հավաքագրում՝ օգտվելով տեղեկատվական բազայում առկա ելակետային տվյալներից: Այստեղ հարկ է նշել, որ տրանսպորտային միջոցների հետ կապված տեղեկատվական բազան իրենից ներկայացնում է տարբեր տարիներին թողարկված թերթերում ու ամսագրերում և համապատասխան ինտերնետային կայքերում զետեղված վաճառահանված հայտարարությունները, ինչպես նաև արդեն իսկ կատարված ապրանքագիտական հետազոտությունների շրջանակում հավաքագրված և մշակված տեղեկատվությունը: Հարկ է նշել, որ դեռևս 2018թ.-ին ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի ապրանքագիտական փորձաքննությունների բաժնում ներդրվել է փորձագիտական տեղեկատվական բազա, որն իրենից ներկայացնում է ինչպես տարբեր տեսակի ապրանքների, այնպես էլ ՀՀ-ում վաճառահանված տրանսպորտային միջոցների և դրանց վաճառքի գների վերաբերյալ տվյալների հավաքագրում, հավաքագրված տվյալների

վերլուծություն, արխիվացում և պահպանում: Ընդ որում տվյալների հավաքագրումը համացանցային աղբյուրներից կատարվում է յուրաքանչյուր շաբաթ, իսկ զուտ ՀՀ-ի ավտոշուկաներից տվյալների հավաքագրումը կատարվում է ամսվա և/ կամ եռամսյակային կտրվածքով: Տվյալ պարագայում տեղեկատվական բազայի առկայությունն էլ ավելի է հեշտացնում օգնում ռետրոսպեկտիվ փորձաքննությունների շրջանակներում տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքների պարզման գործում: Սակայն պետք է փաստել, որ վերոնշյալ բազայում 2018թ.- ին նախորդող տարբեր ժամանակահատվածների դրությամբ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքների պարզման նպատակով անհրաժեշտ տվյալ ժամանակահատվածներին համապատասխան ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննվող տրանսպորտային միջոցին նույնանման տրանսպորտային միջոցների վաճառքի վերաբերյալ անհրաժեշտ համեմատական բավարար ելակետային տվյալները բացակայում են: Տվյալ պարագայում հարկ է նշել, որ անդրադառնալով ՀՀ-ում գործող պետական և մասնավոր հատվածում ապրանքագիտական փորձագիտական ծառայություններ մատուցող տարբեր կազմակերպություններում տվյալ խնդրին վերաբերող անցած ժամանակահատվածի դրությամբ տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքի պարզման հնարավոր առկա և կիրառվող մեթոդական մոտեցումներին, պարզվում է, որ նման դեպքերում, եթե փորձաքննվող ժամանակահատվածի դրությամբ անհրաժեշտ համեմատական ելակետային տվյալներ առկա չեն լինում նշված կազմակերպությունների տեղեկատվական բազաներում, հիմնականում նախաձեռնողի կողմից առաջադրված հարցերի պատասխանները թողնվում են անհետևանք՝ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցներին նույնանման տրանսպորտային միջոցների վաճառքի վերաբերյալ անհրաժեշտ համեմատական ու բավարար ելակետային տվյալների բացակայության պատճառով:

Ուսումնասիրելով տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքի որոշման հետ կապված մասնագիտական գրականությունը (օրինակ [1] և [2]), իմի է բերվել թե՛ փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ, և թե՛ անցած ժամանակահատվածի դրությամբ կոնկրետ տարեթվի արտադրության տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզման հետևյալ մեթոդական մոտեցումը, այն է՝ փորձաքննվող ժամանակահատվածին նախորդող տարվա դրությամբ տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզման ժամանակ հաշվի է առնվում վերջինիս ծառայության (շահագործման) ժամկետը, այլ ոչ թե տրանսպորտային միջոցի արտադրության տարեթիվը [2]: Օրինակ, եթե տրանսպորտային միջոցի արտադրության տարեթիվը 2017թ.-ն է և վերջինիս շուկայական արժեքն անհրաժեշտ է պարզել ներկա ժամանակահատվածին նախորդող 2022թ.-ի դրությամբ, ապա որոշվում է ոչ թե 2017թ.-ի արտադրության տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքը, այլ 2018թ.-ի արտադրության 5 տարեկան տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքը 2023թ.-ի դրությամբ, հաշվի առնելով այն կարևոր հանգամանքները, որ թե՛ 2017թ.-ի արտադրության, և թե՛ 2018թ.-ի արտադրության տրանսպորտային միջոցներն ունեն նույն մոդիֆիկացիան (кyзoв) և նույն սերնդի արտադրության են:

Հետևաբար, ելնելով վերոգրյալից, հարկ է նշել, որ նշված մեթոդական մոտեցումը կիրառելի է սահմանափակ դեպքերում, այսինքն՝ միայն այն դեպքերում, երբ գործ ունենք նույն մակնիշի, մոդելի, մոդիֆիկացիայի (թափքը) և նույն սերնդի տրանսպորտային միջոցների հետ, բայց երբ տեղի է ունենում միևնույն տարեթվում արտադրված նույն մակնիշի ու մոդելի տրանսպորտային միջոցի մոդիֆիկացիայի (թափքը) և սերնդի փոփոխություն, այստեղ անհրաժեշտություն է առաջանում կիրառել նոր մեթոդական մոտեցումներ՝ նշված արդեն իսկ հին և փոփոխված մոդիֆիկացիայով ու սերնդով, բայց նույն մակնիշի, մոդելի և նույն տարեթվի արտադրության տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքների միջև եղած տարբերությամբ նախորդ սերնդից հաջորդ սերնդին անցման գործակից ստանալու համար: Սա հիմնավորվում է նրանով, որ խորհրդային տարիներին ԽՍՀՄ կազմի մեջ մտնող տարբեր երկրներում (հիմնականում Ռուսաստանում) որոշ մեքենաշինական գործարաններ յուրաքանչյուր նախորդ սերնդից հաջորդ սերնդի տրանսպորտային միջոցի արտադրման դեպքում նշում էին նախորդ սերնդից հաջորդ սերնդին անցման գործակիցը, որը կիրառվում էր դատաապրանքագիտական փորձաքննությունների շրջանակում: Հաշվի առնելով նշված հանգամանքը, կատարելով տարբեր տարիների կտրվածքով մի շարք ուսումնասիրություններ և համադրված վերլուծություններ՝ կապված նույն մոդիֆիկացիայով ու սերնդով և արդեն իսկ փոփոխված մոդիֆիկացիայով ու սերնդով տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքների հետ, ինչպես նաև օգտվելով վերոգրյալում արդեն իսկ նշված նույն մակնիշի, մոդելի, մոդիֆիկացիայի (թափքը) և նույն սերնդի տրանսպորտային միջոցների գնահատման մեթոդական մոտեցումից, հարկ է առաջ քաշել նոր մեթոդական մոտեցում, որի էությունը կայանում է նրանում, որ վերջինիս կիրառմամբ հնարավորություն է ընձեռվում պարզել ռետրոսպեկտիվ փորձաքննության շրջանակներում առաջադրված ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքը: Առաջարկվող նոր մեթոդական մոտեցումը կիրառելի է այն դեպքերում, երբ տրանսպորտային միջոցների մոդիֆիկացիայի ու սերնդի փոփոխությունը կատարվել է միևնույն տարում (օրինակ՝ հին սերնդի արտադրությունն ավարտվել է 2009թ.-ին և դրան հաջորդող սերնդի արտադրությունը սկսվել է նույնպես 2009թ.-ին:) Նոր մեթոդական մոտեցման հիմքում ընկած են հետևյալ այն կարևորագույն սկզբունքները, որոնց առկայության դեպքում միայն հնարավոր կլինի իրականացնել ռետրոսպեկտիվ փորձաքննությունը, դրանք են.

1. որոշմամբ առաջադրված գնահատման ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի արտադրության տարեթիվը և/կամ տարիքը,
2. փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի մոդիֆիկացիայի և հաջորդ սերնդի փոփոխման տարեթիվը,
3. փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի մոդիֆիկացիայի և սերնդի փոփոխման տարեթվին համապատասխան նույն տարեթվի արտադրության հին ու նոր մոդիֆիկացիաների ու սերնդի տրանսպորտային միջոցների առանձին-առանձին շուկայական արժեքների պարզումը փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ,

4. նույն տարեթվի արտադրության հին ու նոր մոդիֆիկացիաների ու սերնդի տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքներից ելնելով համապատասխան հին սերնդից նոր սերնդի անցման գործակցի ստացումը,

5. փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի գնահատման ժամանակահատվածի դրությամբ ունեցած տարիքին համապատասխան նույն տարիքի, բայց արդեն իսկ փոխված մոդիֆիկացիայով ու սերնդով տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզումը,

6. փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի տարիքին համապատասխան նույն տարիքի, բայց արդեն իսկ փոփոխված մոդիֆիկացիայով ու սերնդով տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի և արդեն իսկ ստացված հին սերնդից նոր սերնդի անցման գործակցի կիրառմամբ փորձաքննվող տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզումը որոշմամբ առաջադրված ժամանակահատվածի դրությամբ:

Վերոնշյալ պայմաններում կոնկրետ տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի գնահատման գործողության մեխանիզմը ներկայացվում է ստորև: Անհրաժեշտ է եղել պարզել 2008թ.-ի արտադրության «TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենայի միջին շուկայական արժեքը 2016թ.-ի դրությամբ: Փորձանության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ իրականացվում է վերջինիս անհրաժեշտ փորձագիտական ակնադիտական հետազոտություն և լուսանկարահանում, ինչպես նաև հիմք են ընդունվում ուսումնասիրության արդյունքում ձեռք բերված 2016թ.-ի դրությամբ փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցի կատարած վազքաչափի ցուցիչի ցուցմունքի, աշխատանքային վիճակի, արտաքին ապրանքային տեսքի, լրակազմության ու համալրվածության և վերջինիս աշխատունակ վիճակում գտնվելու վերաբերյալ ելակետային տվյալները: Այնուհետև, համապատասխան տեղեկատվական աղբյուրների (ինտերնետային կայքերի) ուսումնասիրությամբ պետք է պարզել 2008թ.-ի արտադրության փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող «TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենայի սերունդն ու մոդիֆիկացիան: Ներկայացված օրինակի համաձայն տվյալ տրանսպորտային միջոցի հաջորդ մոդիֆիկացիայի ու սերնդի (4-րդ սերունդ) փոփոխությունը տեղի է ունեցել 2009թ.-ին: Հաշվի առնելով փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող 8 տարվա արտադրության «TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենայի վերաբերյալ անհրաժեշտ ելակետային տվյալները և ընդունելով, որ արդեն իսկ փոխված մոդիֆիկացիայի ու 4-րդ սերնդի, 2013թ.-ի արտադրության, այսինքն՝ 8 տարեկան, «TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենան ունի նույն վազքաչափի ցուցիչի ցուցմունքը, արտաքին ապրանքային տեսքը, լրակազմությունն ու համալրվածությունը և գտնվում է աշխատունակ վիճակում, ինչ որ 8 տարեկան 3-րդ սերնդի ավտոմեքենան և կիրառելով գնահատման համեմատական մեթոդը՝ վաճառահանված նույն մակնիշի և նույն տարեթվի արտադրության տրանսպորտային միջոցների համեմատական տվյալների ճշգրտման նպատակով, որոշվել է նոր մոդիֆիկացիայի և 4-րդ սերնդի 8 տարեկան «TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենայի միջին շուկայական արժեքը փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ, որը կազմել է 12700000 /տասներկու միլիոն յոթ հարյուր հազար/ ՀՀ դրամ: Գնահատման համեմատական մեթոդի կիրառմամբ փորձաքննության

կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ որոշվել է նաև 2009թ.-ի արտադրության, հին ու նոր մոդիֆիկացիաների ու սերնդի «TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենայի առանձին-առանձին միջին շուկայական արժեքը, հաշվի առնելով, որ երկու դեպքում էլ նշված տրանսպորտային միջոցներն ունեն նույն վազքաչափի ցուցիչի ցուցմունքը, արտաքին ապրանքային տեսքը, լրակազմությունն ու համալրվածությունը և գտնվում են աշխատունակ վիճակում, որի դեպքում 3-րդ սերնդի ու մոդիֆիկացիայի ավտոմեքենայի միջին շուկայական արժեքը փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ կազմել է 8350000 /ութ միլիոն երեք հարյուր հիսուն հազար/ ՀՀ դրամ, իսկ 4-րդ սերնդի ու մոդիֆիկացիայի ավտոմեքենայի միջին շուկայական արժեքը փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ կազմել է 11200000 /տասնմեկ միլիոն երկու հարյուր հազար/ ՀՀ դրամ: Վերջիններիս միջին շուկայական արժեքների պարզումից հետո հաշվարկվել է նույն տարեթվի՝ 2009թ.-ի արտադրության, հին մոդիֆիկացիայից ու 3-րդ սերնդից նոր մոդիֆիկացիայի ու 4-րդ սերնդի անցման գործակիցը, որը կազմել է $11200000/8350000=1.34$, որից ելնելով և տվյալ գործակիցը կիրառելով փորձաքննության կատարման ժամանակահատվածի դրությամբ արդեն իսկ պարզված 8 տարվա արտադրության փոխված մոդիֆիկացիայով ու 4-րդ սերնդի «TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենայի միջին շուկայական արժեքի նկատմամբ, որոշվել է 2008թ.-ի արտադրության փորձաքննության օբյեկտ հանդիսացող « TOYOTA LAND CRUISER PRADO 2.7L» մակնիշի ավտոմեքենայի միջին շուկայական արժեքը 2016թ.-ի դրությամբ, որն էլ կազմել է $12700000/1.34=9477611.94$, կլորացված՝ 9480000 ՀՀ դրամ:

Հարկ է նշել, որ ներկա դրությամբ ուսումնասիրելով արդեն իսկ վերոգրյալում նշված նույն տարեթվում արտադրված 3-րդ սերնդի և 4-րդ սերնդի տրանսպորտային միջոցների միջին գնային սեգմենտները, ևս մեկ անգամ հաստատվում է, որ վերը նշված 3-րդ սերնդից նոր մոդիֆիկացիայի ու 4-րդ սերնդի անցման գործակիցը էականորեն չի տարբերվում ներկայումս ստացված գործակցից և այն օրինաչափ է ռետրոսպեկտիվ փորձաքննության շրջանակներում տվյալ տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզման դեպքում՝ նոր մեթոդական մոտեցման կիրառմամբ:

Այսպիսով, ելնելով վերոգրյալում կատարված հաշվարկների արդյունքներից, կարելի է ևս մեկ անգամ փաստել, որ ռետրոսպեկտիվ փորձաքննության շրջանակներում առաջարկվող նոր մեթոդական մոտեցումը հնարավորություն է ընձեռում առավել ճշգրիտ ու ստույգ հաշվարկել և հետևաբար նաև պարզել այն տրանսպորտային միջոցների շուկայական արժեքները, որոնց մոդիֆիկացիայի ու սերնդի փոփոխությունը կատարվել է միևնույն տարում:

Գրականության ցանկ

1. Исследование автотранспортных средств в целях определения стоимости восстановительного ремонта и оценки /Методические рекомендации для судебных экспертов, - М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте РФ, 2013, -128с..
2. Махнин Е.Л., Федотов С.В., Казюлин А.С. Исследование автотранспортных средств в целях определения стоимости восстановительного ремонта и оценки: методическое руководство для судебных экспертов, Теория и практика судебной экспертизы, № 1 (9), 2008, с.148-174.

СПЕЦИФИКА ТОВАРОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПО ОПРЕДЕЛЕНИЮ РЫНОЧНОЙ СТОИМОСТИ ИЗМЕНЁННОЙ МОДИФИКАЦИИ И ПОКОЛЕНИЯ ТРАНСПОРТНОГО СРЕДСТВА ПО СОСТОЯНИЮ НА ПРОШЕДШИЙ ПЕРИОД

Габриелян О.Б., Тавадян Г.К., Назарян К.О.

Основное внимание в статье уделено тем принципам и особенностям проведения товароведческой экспертизы, которые вызваны сменой модификации и поколения транспортного средства одной марки и модели, выпущенного в одном и том же году. Основное содержание исследования составляет выстраивание нового методического подхода позволяющего более полно и точно определять рыночную стоимость, по состоянию на прошедший период, транспортного средства являющегося объектом экспертизы. В статье приведена обобщенная характеристика представленного методического подхода с учётом того факта, что по состоянию на прошедший период в информационной базе данных отсутствуют необходимые сравнительные исходные данные о реализации транспортных средств, отождествляемых с данным транспортным средством.

Ключевые слова: *товароведческая экспертиза, ретроспективная экспертиза, транспортное средство, рыночная стоимость, информационная база данных, фактор ценообразования, отличительный признак.*

THE SPECIFICITY OF COMMODITY EXPERTISE TO DETERMINE THE MARKET VALUE OF A MODIFIED MODIFICATION AND GENERATION OF A VEHICLE AS OF THE PAST PERIOD

Gabrielyan O., Tavadyan G., Nazaryan K.

The main attention in the article is paid to the principles and features of conducting a commodity expertise, which are caused by a change in the modification and generation of a vehicle of the same brand and model, released in the same year. The main content of the study is the construction of a new methodological approach that allows to more fully and accurately determine the market value, as of the past period, of a vehicle that is the object of expertise. The article provides a generalized description of the presented methodological approach, taking into account the fact that, as of the past period, the information database does not contain the necessary comparative initial data on the implementation of vehicles identified with this vehicle.

Keywords: *commodity expertise, retrospective expertise, vehicle, market value, information database, pricing factor, distinguishing feature.*

Ներկայացվել է խմբագրության 15.05.2023

Ընդունվել է տպագրության 12.06.2023

**ՀՀ-ՈՒՄ ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Հարությունյան Ա.Ա., Մովսիսյան Շ.Ա.

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո,
Երևան, Հայաստան

Հոդվածում ներկայացվել է հեղինակային և հարակից իրավունքների ոլորտի օրենսդրական կարգավորումների կիրարկման համալսարանում առկա բացթողումների վերաբերյալ վերլուծություն՝ ՀՀ-ում դատական փորձաքննությունների անցկացման շրջանակներում: Հեղինակային իրավունքի վերաբերյալ թյուր պատկերացումները և ՀՀ-ում առկա օրենսդրական կարգավորումների ոչ ամբողջական լինելը հաճախ հեղինակներ են դառնում օրինախախտումների: Այս ոլորտում կատարվող դատական փորձաքննությունների հիմնական խոչընդոտները շարունակում են մնալ տվյալների ձեռքբերումը և տրամադրված նյութերի անբավարարության փաստը: Վերլուծության արդյունքում նախանշվել է հասարակությանը կամ իրավաբաններին իրենց իրավունքների մասին իրազեկման կարևորության մասին (պարզաբանումների հրապարակման, դատընթացների կազմակերպման և այլն): Հոդվածում նախանշվել են նաև ոլորտին առնչվող մի շարք խնդիրներ, որոնք ծագում են, մասնավորապես՝ հեղինակային իրավունքի խախտման փաստերի հիմքով վնասի չափի որոշման դատական փորձաքննության ընթացքում:

Բանալի բառեր. հեղինակային և հարակից իրավունք, սեփականության իրավունք, մտավոր սեփականություն, վնասի չափի որոշում, ապրանքային նշան, ապօրինի օգտագործում:

Հեղինակային իրավունքը մտավոր սեփականության առանձնահատուկ ինստիտուտ է: Այդ ինստիտուտի նորմերով կարգավորվում են մարդու մտավոր գործունեության արդյունք հանդիսացող ստեղծագործական արժեքների ստեղծման կապակցությամբ առաջացող, միմյանց հետ անխզելիորեն կապված և միմյանց պայմանավորող գույքային ու անձնական ոչ գույքային քաղաքացիաիրավական հարաբերություններ:

Հայաստանի Հանրապետությունում հեղինակային իրավունքի պաշտպանությունն իրականացվում է համապատասխան նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված դրույթներին համապատասխան, մասնավորապես՝ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 63-րդ գլխով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 227-րդ հոդվածով, Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքի 52-րդ գլխով, ՀՀ կառավարության 11.01.2007թ.

Թղթակցական հասցեն՝ Հարությունյան Աննա Աշոտի, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի ապրանքագիտական բաժնի փորձագետ, Հայաստան, ք. Երևան, Իսակովի պող., 24, e-mail: ah-ets@mail.ru

«Հեղինակային վարձատրության նվազագույն դրույքաչափերի մասին» N 506-Ն որոշմամբ և այլն:

Վերոնշյալ հարաբերությունների առանձնահատկությունը դրսևորվում է նախ և առաջ նրանում, որ դրանք առաջանում են ստեղծագործական գործունեության արդյունք համարվող գիտության, գրականության և արվեստի ստեղծագործությունների ստեղծման փաստի ուժով, անկախ ստեղծագործության նշանակությունից, արժանիքներից և արտահայտելու եղանակից: Հեղինակային իրավունքի ծագման համար չի պահանջվում ստեղծագործության գրանցում կամ որևէ այլ ձևականություն:

«Հեղինակային իրավունք» հասկացության հիմքում դրվում է ստեղծագործության հեղինակի անձը, ինչն ընդգծում է բազմաթիվ երկրների օրենսդրություններում ամրագրված այն փաստը, որ հեղինակը որոշակի իրավունքներ ունի իր ստեղծագործության նկատմամբ, օրինակ՝ խոչընդոտել դրա անօրինական օգտագործումը և թույլ տալ օգտագործել երրորդ անձի կողմից՝ համապատասխան լիցենզիայի առկայության դեպքում [1, էջ 66]: Տվյալ փաստը ամրագրված է ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքում, որում սահմանված է, որ հեղինակը բացառիկ իրավունք ունի օգտագործելու իր ստեղծագործությունը ցանկացած ձևով և եղանակով, ինչպես նաև թույլատրելու կամ արգելելու երրորդ անձանց դրա օգտագործումը: Իրավատերը կարող է այլ անձի հանձնել որոշակի սահմաններում ստեղծագործությունն օգտագործելու թույլտվություն (լիցենզիա) [2, հոդվածներ 1124, 1125]:* Այսպիսով, հեղինակային իրավունքների ճիշտ ձևակերպումը կարևոր է ոչ միայն հեղինակի՝ վարձատրություն ստանալու հնարավորության ապահովման առումով, այլ նաև սեփականության իրավունքների և ստեղծագործության օգտագործման իրավունքի փոխանցման փաստի օրենսդրական պահանջներին համապատասխան հաստատման համար:

Հասարակության իրավագիտակցության բարձրացումը տարիների ընթացքում հանգեցրել է որոշակի պահանջատիրական վերաբերմունքի ձևավորման, ինչի արդյունքում ձևավորվել է կայուն պահանջարկ հեղինակային և հարակից իրավունքների և մտավոր սեփականության օբյեկտների փորձաքննությունների կատարման նկատմամբ առհասարակ, ինչի անթաքույց ապացույցն է ժամանակի ընթացքում տվյալ ոլորտին առնչվող փորձաքննությունների քանակի ավելացումը: Քանակի ավելացմանը զուգընթաց էականորեն նկատելի է դառնում նաև իրավական կարգավորում պահանջող հարցերի լուծման բնույթային փոփոխությունը: Այսպես, մտավոր սեփականության օբյեկտների, մասնավորապես՝ հեղինակային և հարակից իրավունքների խախտման փաստով պայմանավորված քրեական և/կամ դատական վարույթների շրջանակներում լուծում պահանջող հարցերը հիմնականում առնչվում են իրավունքի խախտման հետևանքով պատճառված վնասի չափի մեծության հաշվարկմանը և իրավունքի գրանցման փաստի իրավաչափ լինել/չլինելու արդյունքում առաջացած օրինախախտման արդյունքում պատճառված վնասի չափի հաշվարկմանը: Ցանկացած դեպքում մտավոր սեփականության փորձաքննությունների կատարումը պետք է ուղեկցվի գործի բոլոր հանգամանքների ուսումնասիրությամբ պարզված՝ վնասի հաշվարկման համար ի հայտ եկած լիարժեք և բավարար փաստերի համադրմամբ և վերլուծությամբ: Հեղինակային և հարակից իրավունքների փորձաքննությունների կատարումն իրենից

* ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրք, հոդվածներ 1124, 1125

ենթադրում է որոշակի առանձնահատուկ մոտեցում կատարվող վերլուծություններին, քանի որ հաճախ են ի հայտ գալիս այնպիսի հանգամանքներ, որոնք կարող են առաջադրված չլինել փորձաքննություն կատարելու մասին կայացված որոշմամբ, սակայն գործի լիարժեքության ապահովման համար կարող են ունենալ էական նշանակություն և ենթակա լինեն պարզման քրեական և/կամ դատական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից:

Հեղինակային իրավունքի հաջորդ առանձնահատկությունը *ստեղծագործության և ստեղծագործ անձի միջև առաջացող անքակտելի կապն է*: Ստեղծագործության ստեղծման փաստի ուժով ստեղծագործողի համար առաջանում են անձնական ոչ գույքային անօտարելի իրավունքներ, որոնք բնութագրում են նրա՝ որպես նման արժեք ստեղծողի անհատականությունն ու արժանիքները: Հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունքները՝ հեղինակության իրավունքը, անվան իրավունքը, ստեղծագործության անձեռնմխելիության իրավունքը անժամկետ իրավունքներ են, և դրանցից հրաժարվելու մասին հեղինակի հայտարարությունը կամ մեկ այլ անձի հետ կնքված համաձայնությունն առոչինչ է [3, էջ 27]:

Վերջապես՝ հեղինակային իրավունքի հիմնական առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ ունի գործողության տարածքային սահմանափակություն և ի տարբերություն այլ սուբյեկտիվ իրավունքների, գործում է այն երկրի տարածքում, որտեղ ստեղծվել է: Մեկ երկրում առաջացած հեղինակի սուբյեկտիվ իրավունքները, որպես կանոն, «էքստերիտորիալ» բնույթ չունեն: Օրինակ, եթե մի երկրում գույքի նկատմամբ առաջացած սեփականության իրավունքն ապահովում է այդ իրավունքի ճանաչումը նաև այլ երկրներում, ապա գիտության, գրականության, արվեստի նկատմամբ նմանօրինակ իրավունք այլ երկրներում չի առաջանում [4, էջ 25]:

Երկար ժամանակ մեր երկրում պատշաճ ուշադրություն չէր դարձվում մտավոր սեփականության պաշտպանությանը, ինչի պատճառով տեղի էին ունենում տարատեսակ իրավախախտումներ, որը հանգեցնում էր մեր երկրում հեղինակների ստեղծագործական աշխատանքի սահմանափակ կատարման և/կամ առհասարակ չկատարման:

Չնայած այն հանգամանքին, որ հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների պահպանությունը տրամադրվում է ավտոմատ կերպով և կախված չէ այդ իրավունքի պաշտոնական հաստատագրումից, ստեղծագործության գրանցումից և որևէ այլ գործողության կատարումից, այնուամենայնիվ, շատ երկրներ իրենց ազգային համակարգերում ստեղծագործությունների կամավոր գրանցման կամ ի պահ հանձնման հնարավորություն են նախատեսում: Այդ համակարգերը, օրինակ, հեշտացնում են ստեղծագործության հեղինակի և սեփականատիրոջ միջև վեճերի լուծման, ֆինանսական գործարքների, վաճառքի, իրավունքների զիջման կամ փոխանցման հարցերը:

ՀՀ-ում այդ գործառույթն իրականացնում է «ՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿ» հասարակական կազմակերպությունը, որն, ըստ էության, գրանցվել և սկսել է գործունեություն ծավալել 2001թ. հունվարի 19-ին ՀՀ արդարադատության նախարարության կոլեգիայի թիվ 119 որոշումով [5]:

Հեղինակային իրավունքով պահպանվող ստեղծագործությունների հեղինակները և նրանց ժառանգներն ու իրավահաջորդները (որոնք սովորաբար կոչվում են իրավատերեր) օգտվում են հեղինակային իրավունքի մասին ՀՀ օրենքներով տրամադրվող իրավունքներից: Նրանք օգտվում են իրենց ստեղծագործություններն օգտագործելու կամ երրորդ անձանց

փոխհամաձայնեցված պայմաններով դրանց օգտագործման թույլտվություն տալու բացառիկ իրավունքներից: Ստեղծագործության իրավատերը կարող է արգելել կամ թույլատրել.

- ստեղծագործության վերարտադրումը ցանկացած ձևով, ներառյալ դրա տպագրությունն ու ձայնագրությունը, ստեղծագործության հրապարակային կատարումը և հանրությանը հաղորդումը,
- ստեղծագործության հեռարձակումը, ստեղծագործության թարգմանությունն այլ լեզուներով,
- ստեղծագործության հարմարեցումը, ինչպես, ասենք, վեպի հարմարեցումը ֆիլմի էկրանավորման նպատակով [6, հոդված 227, 2, հոդված 1124]:

Հեղինակությունը յուրացնելը կամ հեղինակային կամ հարակից իրավունքի օբյեկտն ապօրինի օգտագործելը կամ առանց հեղինակային իրավունքի կամ հարակից իրավունքների իրավատիրոջ համաձայնության նրա ստեղծագործությունը իրացնելը համարվում է քրեորեն պատժելի արարք [6, հոդված 227]:

ՀՀ-ում իրավախախտումների դեպքում հեղինակն իր իրավունքները պաշտպանելու նպատակով կարող է դիմել դատարան, իսկ եթե հեղինակը կոլեկտիվ կառավարող համապատասխան կազմակերպության անդամ է, ապա նրա անունից դատարան կարող է դիմել տվյալ կազմակերպությունը՝ որպես նրա ներկայացուցիչ, և իրավունքները խախտողից պահանջել.

- իր իրավունքների ճանաչում, եթե իրավախախտողը ժխտում կամ չի ճանաչում նրա իրավունքները,
- իր իրավունքը խախտող գործողությունների կասեցում, եթե դեռ շարունակվում է խախտում պարունակող գործողությունը,
- նմանակված օրինակների և դրանց պատրաստման համար օգտագործվող նյութերի ու սարքավորումների բռնագրավում կամ ոչնչացում,
- իրեն պատճառված վնասի հատուցում օրենքով սահմանված կարգով,
- փոխհատուցում հոնորարի կամ այն վարձատրության կրկնակի չափով, որը իրավատերը կստանար օբյեկտի օրինական օգտագործման համար, կամ փաստացի խախտման վնասին համարժեք վնասների հատուցումներառյալ բաց թողնված օգուտը:

Հարկ է նշել, որ հեղինակային և հարակից իրավունքների խախտման մասով վնասի չափը որոշվում է դատարանի կողմից նախաձեռնված համապատասխան փորձագիտական եզրակացության հիման վրա:

Տեխնիկայի և գիտության անընդհատ զարգացման շնորհիվ այսօր ի հայտ են եկել ստեղծագործությունների օգտագործման նոր եղանակներ ու միջավայր, օրինակ՝ թվային միջավայրը, ինտերնետը, որը մի կողմից հրաշալի հնարավորություն է ստեղծագործությունների տարածման և ճանաչման համար, մյուս կողմից պարարտ հող է ապահովում իրավախախտումների համար: Սա հատկապես ակնհայտ է հեղինակային իրավունքի օբյեկտների առնչությամբ, որոնց թվում առաջատար տեղերից մեկը զբաղեցնում է ծրագրային ապահովումը: Ներկայումս շուկայական հարաբերությունների զարգացման շնորհիվ ծրագրային ապահովման իրավական պաշտպանությունը գնալով ավելի կարևոր է դառնում: Այդ միջավայրում ցանկացած անձ, ցանկացած վայրից և ցանկացած պահին կարող

է իրեն հասանելի դարձնել ինտերնետային կայքերում տեղադրված գրական գործերը, էլեկտրոնային գրադարանները, երգերը, ֆիլմերը, տեսահոլովակները: Այսպիսի օգտագործման դեպքում տարածքային սահմանները վերանում են և չափազանց դժվար է հետևել ստեղծագործության «ճամփորդությանը», առավել ևս՝ խախտումներին:

Հարկ է նշել, որ հասարակության գիտակից վերաբերմունքը դեպի մտավոր սեփականության օբյեկտների պաշտպանություն՝ առավել հեշտացնում է իրավախախտների հայտնաբերումն ու դրանց հետագա կանխումը: Հատկանշական է, որ վերջին տարիներին ձևավորվել է մտավոր սեփականության օբյեկտների, մասնավորապես՝ հեղինակային և հարակից իրավունքների պաշտպանության օբյեկտների դատական փորձաքննությունների կատարման կայուն պահանջարկ, հատկապես՝ ծրագրային ապահովումների ապօրինի օգտագործման, գրքերի՝ առանց հեղինակի թույլտվության տարածման, հեղինակային զարդերի ապօրինի կրկնօրինակման, տարածման և այլն, որոնց շրջանակներում հիմնականում խնդիր է դրվում պարզելու մի շարք հանգամանքներ, մասնավորապես՝ նշված ստեղծագործությունները հանդիսանում են արդյոք հեղինակային իրավունքով պաշտպանման ենթակա օբյեկտներ, թե՛ ոչ, եթե այո, ապա անհրաժեշտ է լինում հաշվարկել համապատասխան օբյեկտների մասով պատճառված վնասի չափերը: Հեղինակային իրավունքների վերաբերյալ թյուր պատկերացումները և ՀՀ-ում առկա օրենսդրական կարգավորումների ոչ ամբողջական լինելը հաճախ տեղիք են տալիս մեկ այլ օրինախախտման՝ հեղինակային իրավունքով պաշտպանման արտոնագիր են ստանում այնպիսի օբյեկտներ, որոնք բնավ էլ չեն հանդիսանում հեղինակային իրավունքով ծագած և պաշտպանման ենթակա:

Նախանշվել են ոլորտին առնչվող հետևյալ հիմնական խնդիրները.

1. Հեղինակային իրավունքի օբյեկտ համարվող ստեղծագործության ստեղծման փաստով պայմանավորված իրավունքի ծագման իրավաչափության գնահատման հարցի պարզումից հետո անհրաժեշտության դեպքում պատճառված վնասի չափի որոշում,

2. ապրանքային նշանի նկատմամբ հեղինակային իրավունքի գրանցման հայտը մերժելը, պատճառաբանելով, որ տվյալ ապրանքային նշանի մեջ կան հեղինակային իրավունքով պաշտպանման ոչ ենթակա տարրեր, այն ինչ ընդհանուր վերցված տվյալ ապրանքային նշանը կարող է ենթակա լինել հեղինակային իրավունքով պաշտպանության՝ իր մեջ ներառելով հեղինակային իրավունքով չափապանվող տարրեր, ինչի արդյունքում անհրաժեշտություն է առաջանում ընկերությանը պատճառված վնասի չափը որոշել,

3. հեղինակային իրավունքով պաշտպանված ապրանքներին շփոթության աստիճանի նմանակների վաճառքի արդյունքում պատճառված վնասի չափի որոշում:

Առկա դատական պրակտիկան որոշակի պատկերացում է տալիս, թե ինչպես պետք է պաշտպանել հեղինակային իրավունքը, ինչ փաստարկներ օգտագործել պաշտպանելու համար և ինչ փաստաթղթեր կազմել մինչև դատավարության մեկնարկը: Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ դատական պրակտիկայում հեղինակային իրավունքի պաշտպանության խնդիրները և դատական փորձաքննությունների կատարման համար անհրաժեշտ և բավարար նյութերի տրամադրման խնդիրները դեռ գտնվում են սաղմնային վիճակում: Այս ոլորտում

կատարվող փորձաքննությունների հիմնական խոչընդոտները շարունակում են մնալ տվյալների ձեռքբերումը և տրամադրված նյութերի անբավարարության փաստը:

Հայտնի է, որ օրենքը կիրարկողը մի կողմից իրավատերերն են, մյուս կողմից օգտագործողները: Իրավախախտումների դեմ պայքարը ցանկալի արդյունք չի տա, քանի դեռ թերի է «հեղինակ/իրավատեր – օրենք – օգտագործող» կապը: Օրենքի առաջնահերթ խնդիրը իրավատերերի շահերը պաշտպանելն ու նրանց նյութապես ապահովելն է: Գիտակցաբար ճանաչելով հեղինակի իրավունքներն իր ստեղծագործության նկատմամբ և այդ ստեղծագործության օգտագործման համար՝ նրան վճարելով հասանելիք օրինական վարձատրությունը՝ դրանով իսկ ապահոված կլինենք նրա անձի հանդեպ հարգանքի երաշխիքը: Այս իմաստով խիստ կարևոր են իրավատերերին և հասարակության լայն շրջաններին այդ իրավունքների մասին իրազեկելը, օրենքի նկատմամբ հարգանք ձևավորելն ու զարգացնելը, ստեղծագործություն օգտագործողների վերաբերմունքը հեղինակների հանդեպ արմատապես փոխելը, մտավոր սեփականության օբյեկտների օգտագործմանն առնչվող գործարարների շրջանում բացատրական աշխատանքները, օրենքի կարևոր դրույթների պարզաբանումները, իրավապահների ու դատական համակարգի համար դասընթացներն ու կադրերի վերապատրաստումը, այլապես որքան էլ իրավական դաշտը հազեցած լինի միջազգային փաստաթղթերով, պատասխանատվության զգացումի ու հեղինակի իրավունքների հանդեպ հարգանքի բացակայության պարագայում օրենքը լիարժեք չի կիրարկվի:

Գրականության ցանկ

1. Ղանթարջյան Ս.Լ. Մտավոր սեփականության առանձնահատկությունները և իրացման ձևերը/ Բանբեր Երևանի համալսարանի, Սոցիոլոգիա, տնտեսագիտություն , № 3 (18), 2015, էջ. 65-72:
2. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=74658>
3. Բարսեղյան Տ.Կ. Մտավոր սեփականության իրավունք, Ուսումնական ձեռնարկ / ԵՊՀ հրատ., 2002:
4. Гаврилов Э.П., Гарибян А.М. Авторское право на произведения науки, Ер.: Изд-во АН Арм ССР, 1975, - 195с..
5. <https://www.armauthor.am/rightholders/about-us.html>.
6. ՀՀ Քրեական օրենսգիրք <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=110893>:

В КОНТЕКСТЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ ПО АВТОРСКИМ И СМЕЖНЫМ ПРАВАМ

Արտյունյան Ա.Ա., Մովսիսյան Մ.Ա.

В статье, в рамках проводимых судебных экспертиз в Республике Армения, дан анализ наличествующих упущений законодательного урегулирования сферы авторского и смежных прав. Отмечается, что неверное представление об авторских правах и

неполнота действующих правовых норм в Республике Армения чревато последствиями часто приводящими к правонарушениям. Обосновывается мысль о том, что основными препятствиями для проведения судебных экспертиз в рассматриваемой сфере продолжают оставаться - получение необходимой информации и неполноценность предоставленных на экспертизу материалов. Авторы, в результате анализа, приходят к выводу о важности информирования общественности или правообладателей об их правах (посредством публикаций разъяснений, организаций тренингов и т.д.). В качестве исследовательской задачи в статье обозначены ряд проблем, относящихся к данной сфере экспертного исследования, которые возникают, в частности, при проведении судебной экспертизы с целью определения размера ущерба по фактам нарушения авторских прав.

Ключевые слова: авторские и смежные права, имущественные права, интеллектуальная собственность, определение возмещения убытков, товарный знак, незаконное использование.

FEATURES OF CONDUCTING FORENSIC EXAMINATIONS ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE CONTEXT OF LEGAL REGULATION

Harutyunyan A., Movsisyan Sh.

This article introduces an analysis of existing gaps in the legislative regulation of the sphere of copyright and related rights within the framework of forensic examinations in the Republic of Armenia. It is noted that misconception of copyright and incompleteness of existing legal norms in the Republic of Armenia often lead to infringements. The main obstacles to the conduct of forensic examinations in this sphere continue to be receiving the necessary information and also the fact that the provided materials are insufficient. As a result of the analysis the authors conclude that it is essential to inform the public or rights holders about their rights (through the publication of clarifications, organization of trainings, etc.). The article also outlines a number of problems related to the field which arise, in particular, during the forensic examination to determine the amount of damages for copyright infringement.

Keywords: copyright and related rights, property rights, intellectual property, determining the amount of damages, trademark, illegal use.

Ներկայացվել է խմբագրության 02.04.2023
Ընդունվել է տպագրության 19.06.2023

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ
ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀԱՆՁԸ ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

Մամիկոնյան Կ.Հ.

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո,
Երևան, Հայաստան

Հողվածում ներկայացվել է դատական փորձագիտական հետազոտության և գիտական հետազոտության միջև գոյություն ունեցող խնդրահարույց զուգահեռների վերաբերյալ դատողություններ, որոնց վերլուծության արդյունքում առավել կերպով է ամրապնդվում դատական փորձագետի կողմից հատուկ գիտելիքների կիրառման՝ փորձագիտական բնագավառում գիտական հետազոտական աշխատանք կատարելու փորձառություն ունենալու պահանջը: Հողվածում դիտարկվում են նաև գիտության, հատուկ գիտելիքների և փորձագիտական հետազոտության միջև գոյություն ունեցող կապերը և նույնական այն ասպեկտները, որոնք թույլ են տալիս հիմնավորել փորձագիտական և գիտական հետազոտական գործընթացների բնորոշումներում նույն ուղենիշի ներդրված լինելը:

Բանալի բառեր. դատական փորձագետ, փորձաքննություն, փորձագիտական հետազոտություն, գիտական հետազոտություն, հատուկ գիտելիքներ, գիտական հետազոտական գործընթաց:

Ներկայումս փորձագիտական հանրային կողմից դատական փորձագետի կողմից գիտական հետազոտական աշխատանք կատարելու փորձառության պահանջի վերաբերյալ ներկայացվող դատողությունները բավականին արդիական են դարձել, այն իմաստով, որ օրենսդրական պահանջից ելնելով փորձագետն իր գործունեությամբ պետք է հավաստի, որ տիրապետում է կոնկրետ բնագավառի բավարար հատուկ գիտելիքների [1, 1-ին և 3-րդ մասեր]: Որից և, ի վերջո, բխեցվում է հետևյալ հարցադրումը. փորձաքննությունը կառուցվածքային, բովանդակային և պրոֆեսիոնալիզմի դրսևորման առումներով արդյո՞ք համարվում է գիտական հետազոտության յուրահատուկ տեսակ՝ բավարարելով գիտական հետազոտությանը ներկայացվող բնորոշմանը, ինչպես այնուամենայն էն որոշ հեղինակներ, թե՛ այն փորձագետի կողմից իրականացվող զուտ մասնագիտական գործունեություն է, որն ունի ընդամենը նախաձեռնողի կողմից առաջադրված որոշակի ոլորտային հարցերին պատասխանելու նպատակ:

Տարբեր հեղինակների կողմից «**գիտություն**» հասկացության վերաբերյալ տրվել են տարբեր սահմանումներ, որոնցից առավել օբյեկտիվ հնչում է հետևյալ սահմանումը. «գիտությունը մարդու գործունեության ոլորտ է՝ ուղղված իրականության վերաբերյալ գիտելիքների մշակմանը: Այդ գործունեության հիմքում ընկած են տվյալների և փաստերի

Թղթակցական հասցեն՝ Մամիկոնյան Կարեն Հովհաննեսի, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական փորձարկումների համակարգման բաժնի պետ, տնտեսագիտական և հաշվապահական փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ, Հայաստան, ք.Երևան, Խակոբյի պող., 24, e-mail: mamikonyankaren@gmail.com

հավաքագրումը, վերջիններիս շարունակական նորացումը, համակարգումը, և դրանց վերլուծության հիման վրա նոր գիտելիքի ստեղծումը, ինչպես նաև՝ երևույթների պատճառահետևանքային կապերի բացահայտման և դրանց զարգացման կանխատեսումներ կատարելու հնարավորության առումով հասարակության մեջ ընթացող երևույթները նկարագրող ընդհանրացումների ձևակերպումը» [2, էջ՝ 72–78]:

Նոր գիտելիքի ստեղծման արդյունավետության գնահատում իրականացնելու նպատակով անհրաժեշտ է հիմնավորել հետազոտության նորույթը՝ ներկայացնելով (հրապարակելով) այն համանման այլ խնդիրների և դրանց վերաբերյալ հայտնի լուծումների հետ համադրման միջոցով: Հարկ է նկատել, որ գիտական հետազոտության նորույթը դիտվում է որպես ստեղծագործական աշխատանքի արդյունք, միևնույն ժամանակ՝ այլ նմանատիպ գիտական աշխատանքներում ներկայացված հեղինակների դիրքորոշումները կարող են աղբյուր հանդիսանալ, օգնել կամ նպաստել նոր արդյունքի ստացմանը:

Այսպիսով, վերը ներկայացվածը հիմք է տալիս ընդունելու, որ **գիտական հետազոտական աշխատանքը դիտվում է որպես անհատի կողմից իրականացվող ստեղծագործական բնույթի աշխատանք:**

Փորձագետի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի (01.07.2022 թվականից ուժի մեջ մտած) 59-րդ հոդվածով սահմանված է փորձագետի վերաբերյալ հետևյալ պահանջները.

- «1. Փորձագետը վարույթի առարկայով չչափազրգոված այն անձն է, որը հատուկ գիտելիքների կամ հմտությունների օգտագործմամբ օժանդակում է վարույթին՝
- 1) հետազոտություն իրականացնելով և դրա հիման վրա գրավոր եզրակացություն տալով.
- 2) առանց հետազոտություն իրականացնելու գրավոր կարծիք տալով.
- 3) ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողության կատարմանը մասնակցելով:
- 3. Փորձագետը պետք է տիրապետի գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառի բավարար հատուկ գիտելիքների»:

Իսկ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (ուժի մեջ է 09.04.2018 թվականից) 44-րդ հոդվածով սահմանված դրույթի համաձայն.

«1. Որպես փորձագետ կարող է հանդես գալ համապատասխան կրթություն, ունակություն, հմտություն կամ փորձ, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքում՝ նաև որակավորում (թույլտվություն, լիցենզիա, արտոնագիր և այլն) ունեցող գործունակ ֆիզիկական անձը»:

Հանրահայտ է, որ դատական գործի քննության բարձր որակի ապահովման պայմաններից է ապացույցների հավաքման, ստացման ու գնահատման ընթացքում հատուկ գիտելիքների լայն կիրառումը:

Նախ և առաջ, պետք է նշել, որ «**հատուկ գիտելիքների**» բնորոշման վերաբերյալ հայտնի հեղինակների, մասնավորապես՝ Տ.Ա. Լիլուաշվիլիի, Մ.Մ. Սոկոլոսկու, Տ.Վ. Սուխանովի, Ա.Ա. Էյսմանի, Գ.Գ. Նուկովի, Յու.Գ. Կորոլևսկի, Մ.Կ. Տրեուշնիկի, Ա.Ա. Վատակովի, Վ.Վ. Յիրկալի, Վ.Կ. Լիսիչենսկոյի և այլոց կողմից տրվել են հիմնականում հետևյալ տեսակետները.

- հատուկ գիտելիքները տեղեկությունների ամբողջություն են, որոնք ստացվել են հատուկ մասնագիտական, պրոֆեսիոնալ պատրաստության արդյունքում և հնարավորություն են տալիս տիրապետողին լուծելու այս կամ այն հարցը որոշակի ոլորտում,

- այդպիսի գիտելիքների տիրապետում են սահմանափակ թվով մասնագետներ, այսինքն դրանք չեն համարվում հանրամատչելի,
- դրանք դուրս են համընդհանուր ոլորտից և ծագում են մարդու փորձից ու հատուկ պատրաստվածությունից,
- լինելով որևէ ոլորտում տեղեկատվության ամբողջություն, մասնավորապես՝ գիտության, տեխնիկայի, արհեստի՝ կիրառվում են ապացուցողական գործունեության մեջ,
- իրազեկ անձանց կողմից գործնականում ստուգված մասնագիտական գիտելիքներ են,
- տեսության վրա հիմնված բազմակողմանի ուսումնասիրված մեթոդների և միջոցների ամբողջություն են,
- հատուկ գիտելիքները գտնվում են իրավական գիտելիքների սահմաններից դուրս,
- և վերջապես՝ այդ գիտելիքների ամենաբնորոշ և առաջնային հատկանիշը՝ նրանց կապն է գիտության հետ:

Այսուհանդերձ, ընդունված է համարել, որ իրավագիտության բնագավառի գիտական տվյալները հատուկ գիտելիքների շրջանակի մեջ չեն մտնում, իրավունքի բնագավառում փորձաքննություն նախաձեռնել թերևս հնարավոր է միայն սահմանադրական դատարանի պրակտիկայում: Համաձայն ՀՀ օրենսդրության քրեական վարույթին Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի կամ միջազգային իրավունքի հարցերով փորձագետ չի ներգրավվում [1, 4-րդ մաս]: Ի դեպ, հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ ձեռք բերված փաստական տվյալները շատ դեպքերում անվանվում են նաև «գիտական փաստական տվյալներ»:

Այսպիսով, վերոնշյալն ի մի բերելու պարագայում կարելի է հետամուտ լինել այն դիտարկմանը, որ հատուկ գիտելիքները իրավագիտության բնագավառից դուրս գիտելիքներ են, ուսումնական ծրագրային մակարդակից բարձր, որոնք կիրառվում են փորձագիտական բնագավառում քրեական և դատական վարույթների համար ապացուցողական տեղեկատվություն ստանալու նպատակով: «Հատուկ գիտելիք» ասելով պետք է հասկանալ մասնագիտական գիտելիքների, ունակությունների և հմտությունների ամբողջություն, որոնք ձեռք են բերվել հատուկ կրթության միջոցով կամ աշխատանքային փորձի արդյունքում, համահունչ են գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառի զարգացվածության աստիճանին և գնահատվում են բավարար փորձագիտական գործունեության իրականացման համար:

Ստացվում է, որ դատական փորձագետ նշանակված անձին ոչ թե «փորձագիտություն» մասնագիտության անհրաժեշտ գիտելիքներ են պետք, այլ հետազոտություն կատարելու միջոցով որոշակի մասնագիտական ոլորտում առաջադրված հարցերի հիմնավոր պատասխաններ կամ տրված խնդիրների գիտականորեն հիմնավորված լուծումներ գտնելու ունակություններ:

Այս տեսակետից, դեռևս արդիական է մնում բարձրացված այն հարցադրումը, թե՛ կարելի՞ է արդյոք պնդել, որ դատական փորձագետը նաև գիտական հետազոտական աշխատանք կատարելու փորձառություն պետք է ունենա:

Այսպես, գիտական հետազոտությունների հիմնական նպատակն է որոնել խնդիրների լուծումներ, հիմնել մեթոդներ, ստեղծել մեթոդական մոտեցումներ և սկզբունքներ,

վերաձևակերպել մոտեցումներ, բացատրել երևույթներ, զարգացնել տեսություններ, ընդլայնել գիտելիքներ, հերքել արդյունքներ և այլ ստեղծագործական նույնաբնույթ գործունեություններ: Խնդիրները սովորաբար ներկայացվում են՝ ուսումնասիրել, պարզել, որոշել, բացահայտել, հաստատել, նշել, նկարագրել, սահմանել, իրականացնել, ապացուցել և այլ բառակապակցությունների միջոցով առաջադրված հարցադրումների ձևակերպմամբ:

Ըստ տեսության՝ **գիտական հետազոտության** կենտրոնական խնդիրը կայանում է հիպոթեզների, այն է՝ որպես ցանկացած խնդրի հնարավոր լուծման գաղափարի առաջադրման մեջ: Հատկանշական է, որ ի սկզբանե պետք է ըմբռնել ու վերլուծել ուսումնասիրվող խնդիրը և այնուհետև փորձել կոահել լուծման հիպոթետիկ, հավանական գաղափարը: Խնդիրների լուծման հավանական գաղափարները (հիպոթեզները) առաջադրվում են երկու հիմնական փուլով՝ խնդրի վերլուծությամբ և դրան հաջորդող հիպոթեզի ավարտի փուլով՝ համադրությամբ:

Ըստ ամենայնի, գիտական հետազոտության և դատական փորձագիտական հետազոտության կազմակերպման գործընթացները կարելի է ներկայացնել հետևյալ քայլերով.

Աղյուսակ.1

N	Գիտական հետազոտության և դատական փորձագիտական հետազոտության կազմակերպման գործընթացների համեմատականը	
	<i>Գիտական հետազոտության գործընթացը</i>	<i>Դատական փորձագիտական հետազոտության գործընթացը</i>
1	այժմեականության հիմնավորում	առաջադրվում են ՀՀ օրենսդրության համապատասխան դրույթների խախտման հետևանքով կազմված քրեական կամ դատական վարույթների շրջանակներում հիմնավոր կերպով պարզման (ապացուցման) ենթակա հարցեր
2	նպատակի, խնդրի սահմանում	փորձաքննության նպատակը՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու համար անհրաժեշտ գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառում, այդ թվում բնագավառում հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ փորձաքննության կատարումն է: (<i>ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 252</i>)
3	օբյեկտը և առարկան	<i>փորձաքննության օբյեկտ են՝ փորձաքննությանը ներկայացվող առարկաներ, իրեղեն ապացույցներ, փաստեր, երևույթներ, իրադարձություններ, տեխնոլոգիաներ, գործողություններ, գործունեություններ (նյութական և ոչ նյութական օբյեկտներ), փորձաքննության առարկա են՝ փորձաքննությամբ հաստատման (բացահայտման) ենթակա փաստացի տվյալները, հանգամանքները, այսինքն՝ այն բնորոշվում է որպես քննարկմանը ուսումնասիրության բմիտքն</i>

		գբաղեցնող խնդիրներնյութ [3, հատոր 1, էջ՝ 105]
4	կիրառվող մեթոդների ընտրություն	կիրառված մեթոդների նկարագրություն (ՀՀ քրեական դատավարության, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքերում նույն պահանջն է)
5	գործընթացի նկարագրություն	կատարված հետազոտությունների նկարագրություն (ՀՀ քրեական դատավարության, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքերով նույն պահանջն է)
6	հետևությունների ձևակերպում	հետազոտություններից արված հետևություններ (ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրք, հոդված 40)
7	եզրահանգում	առաջադրված հարցերի հիմնավորված պատասխաններ (ՀՀ քրեական դատավարության, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքերով նույն պահանջն է)

Աղյուսակի յուրաքանչյուր կետով համեմատականներ տանելու պարագայում պարզ է դառնում, որ բնորոշումները իմաստային առումով գրեթե նույնական են, այսպես.

- Առաջինի դեպքում՝ հետազոտության այժմեականությունը և նշված վարույթների շրջանակներում պարզման (ապացուցման) ենթակա հարցերը երկուսն էլ նույնականացվում են հետազոտության առարկայի էության մեջ:

- Երկրորդի դեպքում՝ իրականացվող հետազոտության կոնկրետ խնդիրներն անհրաժեշտ է լուծել ձևակերպված նպատակին համապատասխան: Այսինքն, փորձաքննության կատարման համար առաջադրված խնդիրների (բացահայտել, որոշել, պարզել) լուծումները պետք է բխեն հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ իրականացված աշխատանքի արդյունքից՝ ինչ նպատակով էլ հենց նշանակվում է փորձաքննությունը:

- Երրորդի դեպքում՝ գիտական դիտանկյունից ընդունված է համարել, որ օբյեկտն այն երևույթն է կամ գործընթացը, որը խնդրահարույց իրավիճակ առաջացնելու պատճառով ընտրվել է ուսումնասիրություն կատարելու համար: Իսկ օբյեկտի սահմաններում առանձնանում է առարկան, որը դիտվում է նույն օբյեկտի առանձին մաս, կողմ կամ հատկանիշ, ինչպես և՛ դրանց փոխակերպումների օրինաչափություններ: Ընդհանուր մոտեցմամբ, հետազոտության առարկայից պետք է բխի հետազոտության թեմայի սահմանումը:

- Չորրորդի դեպքում՝ մեթոդները (բառարանային գիտական բնորոշումն է՝ եղանակ, կարգ, կերպ, ձև, բնության և հասարակական կյանքի երևույթների ուսումնասիրության և ճանաչման գիտական եղանակ), ընդհանուր առմամբ, այն համապատասխան գործիքակազմերն են, որոնք ծառայում են փորձաքննությունների ընթացքում փաստական նյութի ձեռքբերմանը կամ

տվյալների ստացմանը: Համարվում է, որ հետազոտության մեթոդների միջոցով են հասնում առաջադրված նպատակների իրականացմանը:

- Հինգերորդի դեպքում՝ հետազոտության գործընթացի նկարագրությամբ լուսաբանվում է այն մեթոդիկան (բառարանային գիտական բնորոշումն է՝ մեթոդակարգ, գործնականորեն որևէ աշխատանք կատարելու կանոնների համակարգ, ընթացակարգ), ինչը սահմանելով, ըստ էության, փորձագետը ստեղծել է իր կողմից կատարվող աշխատանքի ճանապարհային քարտեզը:

- Վեցերորդի դեպքում՝ հետազոտություններից արված հետևությունները և դրանց ձևակերպումը կարևորվում է էականի, նորի, խնդիրների լուծման սեփական մոտեցումների հստակ մեկնաբանմամբ, ինչն, այսինքն, իրականացված փորձագիտական հետազոտության դեպքում՝ տեսական, վերլուծական և գործնական արդյունքների արձանագրումն է:

- Յոթերորդի դեպքում՝ առաջադրված հարցերի հիմնավորված պատասխանները փորձագիտական հետազոտության ժամանակ ստացված առանձին արդյունքների արձանագրումն է՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող կոնկրետ հանգամանքները պարզելու նկատառումից ելնելով, ինչը և գիտական հետազոտության ավարտի փուլով՝ եզրահանգմամբ տալիս է սահմանված նպատակի, խնդրի վերաբերյալ սպառիչ պատասխաններ:

Այսպիսով, ընդհանրացման արդյունքում պարզորոշ է դառնում, որ գիտական հետազոտության և դատական փորձագիտական հետազոտության գործընթացների բնորոշումներում նույն ուղենիշն է ներդրված, հիմքում՝ գիտական հետազոտության ողջ ընթացքին ներկայացվող տրամաբանական քայլերն են և ՀՀ օրենսդրությամբ դատական փորձագիտական հետազոտության մասով սահմանված առանձին դրույթների պահանջները:

Այդուհանդերձ, բացի բավարար հատուկ գիտելիքների տիրապետելուց, նաև ունակությունից, հմտությունից և փորձից, որպես փորձագետ անձը ևս պետք է ունենա գիտական հետազոտություն կատարելու փորձառություն: Եվ հետևաբար, հատուկ գիտելիքների կիրառման բնագավառում դատական փորձագետի գիտական հետազոտական աշխատանք կատարելու փորձառության պահանջն արդարացված է:

Գրականության ցանկ

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք (ընդունված է 30.06.2021թ.-ին, ուժի մեջ է 01.07.2022 թ.-ից) 59-րդ հոդված:
2. Орлов А.И. Критерии выбора показателей эффективности научной деятельности / Контроллинг, №3, 2013, с. 72-78.
3. Է.Բ. Աղայան Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Եր., «Հայաստան» հրատարակչություն, 1976, - 1615 էջ:

ТРЕБОВАНИЕ НАЛИЧИЯ ОПЫТНОСТИ ВЫПОЛНЕНИЯ НАУЧНОЙ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ СУДЕБНЫМ ЭКСПЕРТОМ
В СФЕРЕ ПРИМЕНЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ

Мамиконян К.О.

В статье представлены суждения относительно проблемных параллелей наличествующих между судебно-экспертным и научным исследованием, в результате анализа которых более чем усиливается требование наличия опытности проведения научно-исследовательской работы в области применения судебным экспертом специальных знаний. В статье также, в той или иной степени, рассматриваются связи и те идентичные аспекты существующие между наукой, специальными знаниями и экспертным исследованием, которые позволяют обосновать внедрение одного и того же ориентира в определениях экспертных и научно-исследовательских процессов.

Ключевые слова: *судебный эксперт, экспертиза, экспертное исследование, научное исследование, специальные знания, научно-исследовательский процесс.*

THE REQUIREMENT FOR EXPERIENCE IN PERFORMING
RESEARCH WORK OF A FORENSIC EXPERT IN
THE FIELD OF APPLICATION OF SPECIAL KNOWLEDGE

Mamikonyan K.

The article presents judgments regarding the problematic parallels existing between forensic and scientific research, as a result of the analysis of which the requirement for experience in conducting research work in the field of application of special knowledge by a forensic expert is more than strengthened. The article also discusses the links and those identical aspects that exist between science, special knowledge and expert research, which allow to justify the introduction of the same guideline in the definitions of expert and research processes.

Keywords: *forensic expert, expertise, expert study, scientific research, special knowledge, research process.*

Ներկայացվել է խմբագրության 25.05.2023

Ընդունվել է տպագրության 16.06.2023

**ԿԱՆԵՓԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ԹՄՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՄԱՆ
ԲԺՇԿԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ**

Սիմոնյան Յ.Հ.

*Փորձաքննությունների ազգային բյուրո,
Երևան, Հայաստան*

Հոդվածում ներկայացվում է թմրամիջոցների գործածման բժշկական և սոցիալական հետևանքների, թմրամոլության դեմ պայքարի ոլորտում առկա խնդիրների և դրանց լուծման ուղղությամբ անհրաժեշտ միջոցառումների իրականացման վերաբերյալ վերլուծություն՝ թմրամոլության վրանգավորության համալրելու մասին: Թմրամիջոցների գործածման հետևանքներն անձի ընդհանրական հարաբերություններում փոփոխելու են անդրադառնում ընդհանրի բարեկեցության վրա, իսկ քրոնիկական կախյալությամբ պայմանավորված՝ ի վերջո անձը մեկուսանում է հասարակությունից: Սակայն այս չարիքի դեմ ներկայիս պայքարի նույնիսկ միջազգային մեթոդներն ու միջոցները փաստյալ փորձերի ընթացքում ցանկալի արդյունք չեն տվել, ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում փոխել պայքարի վեկտորը՝ ուշադրություն սևեռելով խնդրի վրա և առավել սթաբիլորեն մտորելով խնդրի առարկայի շուրջ:

Բանալի բառեր. թեթև թմրամիջոց, կանեփ, մարիխուանա, հաշիշ, տեղափոխական արտադրանքներ:

Այսօր ակնհայտ են թմրամիջոցների գործածման բժշկական, սոցիալական և իրավական հետևանքները: Միևնույն ժամանակ աննկատ՝ քողարկված ձևով հասարակության մեջ մտցվում է այսպես կոչված՝ «թեթև թմրամիջոցներ» հասկացությունը, և որպես այդպիսիք, մասնավորապես՝ նշվում են մարիխուանան, հաշիշը և ամֆետամինը: «Թույլ թմրամիջոցների» գործածման ստվերային կողմի՝ բժշկական, ապա և սոցիալական հետևանքների վերլուծման պարագայում հարկ է ներկայացնել, որ «թեթև թմրամիջոց» հասկացությունը մտացածին է, հորինվածք, որի «հեղինակային իրավունքն», ըստ երևույթին, պատկանում է թմրամիջոցների բիզնեսով զբաղվող անձանց և նրանց խմբավորումներին:

Ներկայացվածի համատեքստում հարկ է անդրադառնալ կանեփից ստացվող թմրամիջոցներին, մասնավորապես՝ մարիխուանային, քանի որ «թույլ թմրամիջոցի» դասինին հանիրավի վերագրված է մարիխուանային:

Պատմական աղբյուրները նշում են, որ մարիխուանան մարդիկ գործածել են առնվազն 8000 տարի: Չինացիները մոտ 5000 տարի է, ինչ օգտագործում են բժշկության մեջ, իսկ ավելի ուշ՝ հույն պատմիչ Հերոդոտոսը վկայում է մարիխուանայի հոգեներգործուն հատկության մասին [1,180-183]:

Մարիխուանան ստանում են կանեփ բույսից այն իրենից ներկայացնում է կանեփի որոշ տեսակների տերևների և ծաղիկների չորացված ու մանրացված զանգված: Հայտնի է կանեփի

Թղթակցական հասցեն՝ Սիմոնյան Յուրի Հապետակի, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի դատաբժշկական փորձաքննությունների բաժնի քիմիական (կենսաքիմիական) փորձաքննությունների բաժանմունքի փորձագետ, Հայաստան, ք. Երևան, Իսակովի պող. 24, e-mail: simonyanyuri4@gmail.com

թմրակալոիդների շատ իզոմերներ, սակայն դրանցից գործնական նշանակություն ունեն չորսը՝ տետրահիդրոկանաբինոլ (THC) delta-9, տետրահիդրոկանաբինոլ (THC) delta-8, կանաբինոլը և կանաբիդիոլը:

Թմրային ազդեցության որոշիչն է բույսի մեջ տետրահիդրոկանաբինոլի կոնցետրացիան է: Մարիխուանայի հիմնական հոգեակտիվ բաղադրիչը համարվում է delta-9-ը և 8-ը, որի ակտիվությունը իջնում է պայմանավորված բույսի մեջ համեմատաբար ոչ ակտիվ բաղադրիչների առկայությամբ: Այն աճեցվում է շատ երկրներում՝ հիմնականում արդյունաբերական նպատակներով, դրանից ստանում են նավագնացության և ձկնարդյունաբերության մեջ ջրադիմացկուն պարաններ և ցանցեր պատրաստելու համար: Վերջերս խոսք է գնում նաև արդյունաբերական կանեփի մասին, նշվում է, որ թմրակալոիդի առկայությունը չնչին է, այն վտանգ իրենից գրեթե չի ներկայացնում: Ժամանակակից բարձր տեխնիկական գործածության տեսանկյունից անփոխարինելի են կանեփից ստացվող քսայուղերը: Սակայն բժշկության ասպարեզում կանեփի օգտագործումը կորցրել է իր գործնական կիրառումը, և ընդհանրապես, ժամանակակից դեղարդյունաբերության չափորոշիչներով որպես դեղամիջոց կանեփից ստացված եփուկների, մզվածքների, թմրակալոիդների միջոցների կիրառումը միանգամայն չափազանցված է:

Կանեփից ստացված թմրամիջոցները գործածում են ծխելու, ինչպես նաև ծամելու, եփուկը խմելու ձևով: Մարիխուանայի ծխելը բերում է թմրամիջոցի THC 50% ներծծմանը արյան հոսքի մեջ և հասնում է առավելագույն խտությանը պլազմայում 70 րոպե անց, այնուհետև մակարդակը մեկ ժամ հետո սկսում է իջնել և ազդեցությունը վերանում է մոտավորապես 6 ժամվա ընթացքում: Մարիխուանան խմելու ձևով գործածելու դեպքում THC արյան պլազմայի մեջ թափանցում է ծխելու համեմատ 1/3-ով քիչ, այսինքն՝ այն կազմում է մոտավորապես 33%: Արյան հոսքում THC-ն թափանցում է բջջի մեջ, կամ մնում է միացված արյան սպիտակուցների հետ ու կուտակվում է ճարպերում, որտեղ այն կարող է հայտնաբերվել 2-3 շաբաթ անց: Ուղեղում թմրամիջոցի THC կապվում է G- պրոտեին պարունակող նեյրոնների ռեցեպտորների հետ և պայմանավորում մարիխուանայի հիմնական էֆեկտները կենտրոնական նյարդային համակարգի վրա [1,180-183]:

Հաշիշը, ինչպես և մարիխուանան, օժտված է խթանող, հանգստացնող հայուցինաժին ազդեցությամբ ծխողները թմրակալոիդի ազդեցության տակ շատախոսում են, փիլիսոփայում դատարկաբանությամբ, տեղի է ունենում անտրամաբանական մտքերի անընդհատ հոսք, մեխանիկորեն արագանում են ասոցիատիվ կապերը՝ ի հաշիվ տրամաբանականի: Քրոնիկական ինտոքսիկացիայի հետագա ընթացքում զարգանում են հոգեկան ոլորտի ախտանիշներ՝ տագնապ, խուճապ, որոնք կարող են տարբեր դրսևորումներ ունենալ պայմանավորված թմրամիջոցի չափաբաժնով, և տվյալ պահին անձի օրգան-համակարգերի ֆունկցիոնալ վիճակով և արձագանքով: Թերևս ամենից արագ արձագանքը լինում է բարձրագույն նյարդային համակարգի (ԲՆՀ) և սիրտ-անոթային համակարգի (ՍԱՀ) կողմից: Արտահայտչական են նաև մտածողության թուլացումը, ընկալման փոփոխությունները և բարդ շարժողական ֆունկցիայի խանգարումները և այլն [1,180-183]:

Թմրամիջոցի, մասնավորապես մարիխուանայի գործածման սկզբնական շրջանում ախտանիշները դարձելի են, սակայն երբ թմրակախյալությունը կրում է քրոնիկական բնույթ,

ապա այն դառնում է անդարձելի: Առաջ են գալիս կառուցվածքային և ֆունկցիոնալ փոփոխություններ հաճույքի համար պատասխանատու հիպոկամպի նեյրոններում և KAPPA ռեցեպտորներում: Այդ փոփոխությունները անբարերար ազդեցություն են թողնում անձի հոգեկան ոլորտի և անձնային որակների վրա:

Մարիխուանան օժտված է ռեյակսացիոն հատկությունով: Նրա գործածումը առաջացնում է բարեկեցության զգացողություն, բարձր տրամադրություն (էյֆորիա): Բնութագրական է աչքերի փայլը, շատ արագ զարգանում են հաճույքի, անհոգության, երանության, մարմնական ընդարմացման զգացողություններ, որոնց կարող են որոշ ժամանակ հետո հաջորդել միդրիազը՝ բբերի ռեացիայի դանդաղում լույսի նկատմամբ, ակնագնդերի կարմրածությունը, դեմքի կարմրածությունը կամ գունատությունը, պուլսի և շնչառության հաճախացումը, բերանի չորությունը, ծարավի զգացողությունը, քաղցրի նկատմամբ շատակերությունը, կարճատև տագնապներ, իրարանցումները, հալյուցիկացիաներ, փսիխոմոտոր խանգարումներ, հիոպոխոնդրիկ զգացողություններ, կոգնիտիվ և հիշողության խանգարումներ, մասնավորապես՝ պոլիմպեստներ, փսիխոմոտոր, և մարմնի սխեմայի այլ խանգարումներ: Չարգանում է նաև դեռեալիզացիա և դեպերսոնալիզացիայի երևույթներ [2, 332-333] [4, 74-87]:

Ինչ վերաբերում է դեռեալիզացիային, ապա այն շրջապատի «թափանցիկության» զգացողությունն է, արտաքին աշխարհը ընկալվում է առանձին, ոչ իրական, ոչ հստակ: Իսկ դեպերսոնալիզացիան՝ դա «օտարումն» է ինքն իրենից, անձի գիտակցության խանգարումը, անձի հոգեկան գործունեության օտարումը:

Բացի այս սուր էֆեկտներից, նշված թմրակախյալության դեպքերում օրգան-համակարգերին յուրահատուկ է նաև ընդհանուր ազդեցության խանգարումները՝ քրոնիկական հոգնածությունը, սրտխառնոցը, փսխումը, գլխացավերը և դյուրագրգռությունը և լեթարգիկ վիճակի նմանվող քնկոտությունը:

Բարձրագույն նյարդային համակարգի կողմից ի հայտ են գալիս շարժումների կորդինացիայի խանգարումներ, ակնագնդերի հորիզոնական նիսթագմ, շարժողական ռեակցիայի դանդաղեցում, դիպլոպիա, տեսողական ռեակցիայի թուլացում, խորության և գունազգացողության խանգարումներով:

Առավել հոգեներգործության ազդեցությամբ հայտնի է Ղազախստանի և Ղրղստանի միջև տարածված Չոյի դաշտավայրի կանեփը, որից պատրաստվում է «անաշա» թմրամիջոցը, որը շրջանցելով բոլոր արգելքները հասնում է Եվրոպա և մինչև ամերիկյան երկրներ:

Հաշիշը, որին անվանում են նաև անաշա, բանգ, խուսուս, պլան և այլն, որը նույն բույսի մամլված խեժն է, ունի մարիխուանայի նույն հոգեներգործուն ազդեցությունը: Հաշիշը, ինչպես և մարիխուանան, օժտված է խթանող, հանգստացնող նաև հալյուցիկոգեն և ամոտիվացիոն ազդեցությունով, տագնապի, անգամ խուճապի առաջացումով որոնք կարող են բնութագրական տեղ զբաղեցնել հոգեկան բարդ խանգարման համախտանիշում [2, 332-333]:

Բացի այս սուր էֆեկտներից, հաշիշային թմրակախյալության դեպքերում օրգան-համակարգերին յուրահատուկ է նաև ընդհանուր ազդեցության խանգարումները՝ քրոնիկական հոգնածությունը, սրտխառնոցը, փսխումը և այլն:

Կանեփից ստացվող թմրամիջոցների գործածման հետևանքով հիվանդի հոգեկան ոլորտում առաջանում է ընկալման խանգարումներ, շրջապատը ընկալվում է վառ գույներով, շրջապատի աղմուկը ընկալվում է շատ բարձր, տրամադրության անկում՝ ընդհուպ դեպրեսիա, տագնապ, երբեմն էլ՝ խուճապ: Հիվանդի մոտ առաջանում են ինքնամեղադրման, ինքնապարսավանքի մտքեր, նաև սուիցիդալ փորձեր: Հաճախ ի հայտ են գալիս մեկնաբանող, քննադատող, պարսավանքի ենթարկող լսողական բնույթի հայլուցինացիաներ: Երբեմն էլ հայլուցինացիաները կրում են վերբալ բնույթ, որոնք հասցնում են ԲՆՀ-ի հյուծվածության, իրադրության պարանոյալ մեկնաբանությունների, կասկածամտության, ի դեպ, չփարատվող կասկածները վերածվում են երբեմն վերբալ, երբեմն էլ կայուն գառանցանքի:

Զառանցանքի պարանոյալ մեկնաբանությունների ժամանակ հիվանդները պատահական մարդկանց խոսակցություններն ընկալում են որպես դավադրական նախաձեռնություններ իրեն վերացնելու վերաբերյալ, հիվանդները հաճախ ընդունում են ինքնապաշտպանության միջոցներ՝ փախչում են կամ հարձակվում, կատարում քրեորեն պատժելի արարքներ: Զառանցական համախտանիշը գրեթե նույնականացվում է «շիզոֆրենիա» ծանր հոգեկան ախտահարման կլինիկական պատկերի հետ և ախտորոշման մեջ տրամաբանորեն շեշտադրվում է «շիզոֆրենանման պատկերով» եզրույթը, այնպես, որ «հաշիշային փսիխոզը» շիզոֆրենիայից տարբերվում է իր ծագումնաբանությունով և պրոգնոզով, թերևս վերջինս այնքան էլ համոզիչ չէ:

Ինչպես արդեն նշվել է, այս սուր խանգարումները կրում են դարձելի բնույթ՝ քրոնիկ թմրակախյալության դեպքերում, սակայն այն ձգձգվում է, դժվար է տրվում բուժման, բերում է անձնային փոփոխությունների և հաշմանդամության:

Տրամադրության անկումն ու հոգեընկճախտը թմրամիջոցի զրկանքի համախտանիշի բաղադրիչներն են: Նյարդային լարվածությունը ԿՆՀ-ի հյուծումից առաջացնում է տագնապ, որը կարող է վերածվել խուճապի: Հիվանդների կողմից առանձնապես ցավագին են ընդունվում գործողությունների հայլուցինատոր մեկնաբանումը, վարքի քննադատումը պարսավանքը:

Որոշ հեղինակներ նշում են, որ կանեփից ստացվող թմրամիջոցների կախյալության ժամանակ մշտապես ծխելու դեպքերում են հատկապես զարգանում հոգեկան ոլորտի լուրջ խանգարումները, սակայն կարող է դիտարկվել դեռահաս հիվանդի ծխահարվելու, այսպես կոչված «պասիվ ծխելու» հետևանքով տեղի ունեցող գիտակցության խանգարում և տուժածի վիճակը գնահատվել որպես «սուր հաշիշային ինտոքսիկացիոն համախտանիշ»: Այս դեպքում մի քանի օրից հիվանդի գիտակցությունը պարզվում է, հոգեկան ոլորտի խանգարման ախտանիշները վերանում են, նշանակվում է պահպանողական բուժում: Շատ դեպքերում այսպիսի վիճակը հաճախ նույնականացվում է «հաշիշային հարբածության» հետ, սակայն պաշտոնական բժշկությունն այն որակավորում է որպես «հաշիշային ինտոքսիկացիոն համախտանիշ», իսկ հոգեկան ոլորտի ավելի խորը ախտահարումների դեպքերում՝ «հաշիշային փսիխոզ», դեռ ավելին՝ «հաշիշային փսիխոզ, շիզոֆրենանման պատկերով»: Այսպիսի հիվանդները վտանգ են ներկայացնում սեփական անձի և շրջապատի համար, ուստի նրանք ենթակա են մեկուսացման՝ հոսպիտալացման և բուժման [3, 314-336]:

Թմրակախյալի դետոցիալիզացիան թմրամիջոցի քրոնիկական գործածումը հասցնում է անձին հասարակությունից մեկուսացման, պարտքի և պատասխանատվության կորուստի, աշխատունակության անկման, մասնագիտական կարողությունների կորստի, հասարակական կյանքի մասնակցության բացակայության, հետաքրքրությունների խիստ սահմանափակման, անձը մնում է առանց մշտական բնակատեղիի, խզվում են նրա ընտանեկան, ընկերական և հարազատցական կապերը և դառնում հասարակության համար անցանկալի անձ:

Թմրամիջոցների գործածման հետևանքները ընտանեկան հարաբերություններում տարբեր կերպ կարող է անդրադառնալ ընտանիքի բարեկեցության վրա. ամուսիններից մեկի կամ երկուսի դաժանությունը ընտանիքի անդամների նկատմամբ, դաժանությունը երեխաների նկատմամբ, անչափահասների փախուստը տնից, վաղ տարիքի ամուսնություններն ու սեռական կյանքը, հանցագործությունները անչափահասների կողմից կամ նրանց մասնակցությամբ, ինքնասպանությունը և ինքնասպանության փորձերը, երեխաների բացակայությունները դպրոցից, ցածր առաջադիմությունը դպրոցում, վատ վարքը դասարանում, շրջապատում, փողերի շռայլումը ընտանիքի անդամների կողմից, աշխատանքի վայրը հաճախակի փոխելը, կարգապահության բացակայությունն ու անբարիշտ վերաբերմունքը աշխատակիցների և շրջապատի հանդեպ, ի վերջո մեկուսացում հասարակությունից, թմրամիջոցներից քրոնիկական կախյալությունով պայմանավորված բարեվարքության և անձնային փոփոխություններ:

Թմրակախյալությամբ տառապող հիվանդների կարգավիճակը համահավասարեցված է հոգեկան հիվանդություններով տառապող հիվանդների կարգավիճակին և նրանց առողջական խնդիրները պետական հոգածության ներքո են:

ԽՍՀՄ շրջանում՝ 1976 թվականին ստեղծվեցին թմրակախյալության բուժման առանձին հանրապետական, քաղաքային, միջշրջանային և այլ կենտրոններ, ստեղծվեցին նաև հարկադրական բուժման կանխարգելարաններ: Այս համակարգը գրեթե առանց էական փոփոխությունների գործում է հետխորհրդային հանրապետություններում մինչ այսօր: Կազմակերպվեց թմրաբանների ուսուցման դասընթացներ, զգացվեց մասնագիտացված բժշկների «սուր պակաս» և այն լրացվեց անհեռանկարային, խնդրո առարկայի հետ աղերս չունեցող բժշկներով և կազմակերպիչներով, սկիզբ դրվեց «տեղում քայլով մարշ» հրահանգին: Այս համատեքստում պետք է նշել, որ բոլոր գերատեսչությունները հավասարաչափ պատասխանատու են հասարակության առջև, նրա ընդերքում գոյացած արատավոր երևույթների համար, ուստի նրանց անարդյունավետ համագործակցության պատճառով տուժում է հասարակությունը ընտանիքը, պետությունը:

Թմրամոլներն ավելի հաճախ են հայտնվում ուղղիչ-աշխատանքային հիմնարկություններում քան այլ կրիմինալ տարրերը: Թմրամոլն իր առջև նպատակ է դնում տվյալ հիմնարկությունից ազատվելու և երբևէ ոչ թմրային կախյալությունից ազատվելու վերաբերյալ, արդյունքում՝ կորուսյալ ազատություն, անհաղթահարելի կախյալություն:

Գաղտնիք չէ, որ ոմանք էլ ուղղիչ աշխատանքային հիմնարկություններում են հակվում թմրային կախյալության: Թմրակախյալին կյանքի վերադարձնելու բուժական գործը այսբերգի ստորջրյա մասն է: Թմրամոլությամբ տառապող հիվանդների խնդիրները տարբեր

գերատեսչությունների կողմից դիտարկվում են տարբեր կերպ: Խնդրո առարկան բոլոր պատասխանատու գերատեսչությունների և հասարակության յուրաքանչյուր անդամի գործն է: Ներկայիս պայքարի, նույնիսկ միջազգային մեթոդներն ու միջոցները տասնյակ տարիների ընթացքում ցանկալի արդյունք չեն տալիս, ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում փոխել պայքարի վեկտորը: Պատճառն այն է, որ հիվանդներին հասարակությանը ինտեգրելու գործում անտեսված են վերականգնողական (ռեաբիլիտացիոն) և վերահարմարեցման (ռեադապտացիոն) փուլերը: ԽՍՀՄ ժամանակաշրջանում Հայաստանում այսպիսի վերականգնողական և վերահարմարեցման հիմնարկներ կային, սակայն աշխատանքային ուղղիչ հիմնարկություններից գրեթե չէին տարբերվում. դրանք կոչվում էին «բուժ-աշխատանքային կանխարգելարաններ»: Այդ հիմնարկների աշխատանքային արդյունավետության մասին պատկերացում կազմել և վիճակագրական տվյալներ ունենալ չհաջողվեց, պայմանավորված դրանց կարճատև գործունեությամբ:

Հայաստանի Հանրապետության պարագայում, անկախ երկրի տնտեսական վիճակից, առաջնահերթ խնդիր է որոնել թմրամոլության դեմ պայքարի արդյունավետ միջոցներ, ընտրել ճիշտ մարտավարություն, որպեսզի չհայտնվենք ժամանակավրեպ վիճակում: Տարատեսակ հանցանք կատարած դատապարտյալների հետ թմրային կախյալ հիվանդը հաճախ հայտնվում է ուղղիչ աշխատանքային հիմնարկությունում՝ օտար միկրոսոցիալ միջավայրում: Թմրամիջոցների օրենքով արգելված գործողություններ կատարելու հետևանքով մինչև դատապարտվելը թմրակախյալի միկրոսոցիալ շրջապատը այս կամ այն կերպ թմրամիջոցների հետ առնչվող անձինք էին, որոնց մոտ դեռևս պահպանված էին հասարակական փոխհարաբերությունները, իսկ դատապարտվելուց հետո՝ այդ անձի շրջապատը խայտաբղետ հանցավոր տարրեր են՝ իրեց յուրահատուկ ապրելակերպով ու կանոններով:

Մենք՝ հայերս եթե ավրոհողի հանդեպ ունենք առանձնակի վերաբերմունք՝ ավանդական և մշակույթային « իմունիտետ», ապա թմրամիջոցների պարագայում այդպիսի « իմունիտետը» բացակայում է: Մասնավորապես, մտահոգություն է հարուցում թմրամիջոցների տարածումը էլեկտրոնային եղանակով, ինչին և պետք է պատշաճ ուշադրություն դարձնեն պատկան մարմինները:

Հաշվի առնելով, որ ներկայումս թմրակախյալների վերականգնողական շարունակական բուժական գործընթացը և աշխատանքային վերահարմարեցում ընդհանուր ուղղիչ աշխատանքային հիմնարկություններում չի իրականացվում, ուստի տրամաբանական է թմրային և ավրոհողային կախյալների հարկադրական բուժման համար ստեղծել ժամանակակից առանձնահատուկ բուժհիմնարկություն, որում հնարավոր կլինի իրականացնել հիվանդների բուժումը և սոցիալական վերահարմարեցումը ամբողջ ծավալով:

Որպես եզրափակիչ խոսք, պետք է նշել, որ «թեթև» համարվող թմրամիջոցի օգտագործման հետևանքները լինում են հաճախ շատ ավելի ծանր, քան ենթադրում են շատերը, ուստի անհրաժեշտ է ուշադրություն սևեռել խնդրի վրա և սթափորեն մտորել խնդրո առարկայի շուրջը [3, 314-336]:

Գրականության ցանկ

1. Фридман Л.С., Флеминг Н.Ф., Робертс Д.Х., Хайман С.Е. Наркология: Пер.с англ.-2-е изд., испр.-М.: СПб.: Изд-во БИНОМ – “Невский Диалект”, 2000.-320с..
2. Снежневский А.В. Руководство по психиатрии, т. 1, М.: Изд-во Медицина, 1983, -480с..
3. Морозов Г.В., Лунц Д.Р. Судебная психиатрия, изд. 2, доп, перераб., М.: Изд-во Юридическая литература, 1971, -432с..
4. Каклюгин Н.В., О конопле (каннабисе), РАМН Психическое здоровье, №2, 2014, с. 73-83. <https://reabcentr.ru/istorii-zhiznej/114-blizkim-i-rodstvennikam/blizkim-i-rodstvennikam/2691>

МЕДИКО-СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОЯВЛЕНИЙ И ПОСЛЕДСТВИЙ ПОТРЕБЛЕНИЯ НАРКОТИКОВ ПОЛУЧЕННЫХ ИЗ КАННАБИСА

Симонян Ю.А.

В статье приведён анализ медико-социальных последствий употребления наркотиков. С учётом тревожной ситуации сложившейся в Республике Армения в связи с употреблением наркотиков, значительное внимание в статье уделяется существующим проблемам в сфере борьбы с незаконным оборотом наркотиков и реализации необходимых мер по их разрешению. В контексте семейных отношений, в статье выделяются и описываются характерные особенности последствий употребления наркотиков и воздействия последних на благополучие семьи. Автор приходит к выводу, что с личностью характеризующейся хронической наркозависимостью, со временем происходит отторжение от общества, то есть индивидуум в процессе отчуждения изолирует себя от общества. Обосновывается идея о том, что осуществляемые конкретные меры по развитию взаимодействия со структурами ООН и региональными международными организациями по вопросам борьбы с незаконным оборотом наркотиков, а также находящиеся под международным контролем противодейственные мероприятия не дали желаемых результатов. Вследствие этого автор предлагает изменить вектор борьбы по противодействию данному злу, зафиксировав внимание, как на эффективной реализации конкретных практических шагов по разрешению существующих проблем, так и на разработке более реалистичных путей противодействия возникновению новых вызовов относящихся к незаконному обороту наркотиков.

Ключевые слова: *легкие наркотики, каннабис, марихуана, наркозависимость, незаконный оборот наркотиков.*

MEDICO-SOCIAL ASPECTS OF THE MANIFESTATIONS AND EFFECTS OF CANNABIS-DERIVED DRUG USE

Simonyan Y.

The article presents an analysis of the medical and social consequences of drug use, the existing problems in the field of combating drug addiction and the implementation of necessary measures to solve them in the context of the dangers of drug addiction. The consequences of drug use in a person's family relationships affect the well-being of the family in different ways, and because of the chronic addiction the person eventually isolates himself from the society. However, even the international methods and means of the current fight against combating illicit drug trafficking have not produced the desired results for decades. As a result, the author suggests to change the vector of the struggle to counter this evil focusing on both the effective implementation of specific practical steps to resolve existing problems and the development of more realistic ways to counter the emergence of new challenges related to drug trafficking.

Keywords: light drugs, cannabis, marijuana, drug addiction, drug trafficking.

Ներկայացվել է խմբագրության 15.03.2023

Ընդունվել է տպագրության 10.05.2023

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Кузнецов В.О.

*Федеральное бюджетное учреждение “Российский федеральный центр судебной экспертизы” при Министерстве юстиции Российской Федерации,
Москва, Россия*

Статья посвящена истории развития судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации как одной из основных форм применения специальных лингвистических знаний в судопроизводстве. Автор выделяет три главных этапа: 1-й этап возникновение судебной лингвистической экспертизы (проведение первых лингвистических экспертиз в России в 90-е годы XX века; создание региональных ассоциаций экспертов-лингвистов), 2-й этап ее становление (разработка методических подходов к исследованию продуктов речевой деятельности; расширение перечня категорий дел, по которым назначаются и проводятся судебные лингвистические экспертизы; создание судебной лингвистической экспертизы как рода в государственных судебно-экспертных учреждениях России; разработка первых методик), 3-й этап развитие (методическое развитие предметных видов рассматриваемого рода экспертизы, прежде всего по делам, связанным с противодействием экстремизму). Описывается современное состояние судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации: разработка общей методологии, методологических принципов исследования продуктов речевой деятельности, выработка методических подходов; стандартизация терминологии. В заключении статьи обозначаются направления развития судебной лингвистической экспертизы.

Ключевые слова: *судебная лингвистическая экспертиза, лингвистические знания, специальные знания, судебная экспертология.*

Судебная лингвистическая экспертиза в Российской Федерации относительно молодой род судебной экспертизы. Несмотря на это, она имеет свою историю развития, вехи которой важны для понимания ее сущности и тенденций дальнейшего развития.

Термин «судебная лингвистическая экспертиза» был закреплен за этим родом судебной экспертизы сравнительно недавно. Изначально для его обозначения использовались

Адрес для корреспонденции: Кузнецов Виталий Олегович, кандидат юридических наук, кандидат филологических наук, начальник отдела лингвистической экспертизы ФБУ РФЦСЭ при Минюсте РФ, 109028, Российская Федерация, г.Москва, Хохловский переулок, д.13, стр.3, e-mail: v.kuznetsov@sudexpert.ru

различные наименования, мотивированные, с одной стороны, объектом экспертизы «текстологическая экспертиза», с другой стороны, научной областью и применяемыми методами «филологическая экспертиза», «семасиологическая экспертиза», «семантическая экспертиза». Выбор термина «судебная лингвистическая экспертиза» объясняется его универсальностью и общепонятностью: «...рост числа и появление новых типов судебных разбирательств, касающихся речевой деятельности, потребовал выработки единого и достаточно понятного наименования, в качестве которого в наши дни выступает термин судебная лингвистическая экспертиза, имеющий общепринятые иноязычные аналоги (англ. forensic linguistics, нем. forensische Linguistik)» [1, с. 422].

В настоящей статье предпринята попытка представить историю развития судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации, описать ее современное состояние и наметить перспективы развития.

История развития судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации

В истории развития судебной лингвистической экспертизы как формы применения специальных лингвистических знаний в судопроизводстве можно условно выделить три этапа: 1-й этап – возникновение судебной лингвистической экспертизы, 2-й этап – ее становление, 3-й этап – развитие.

Потребности судебно-следственных органов Российской Федерации в применении специальных лингвистических знаний с целью решения задач, связанных с исследованием семантики текста, возникли в 90-х годах прошлого века в связи с рассмотрением дел о защите чести, достоинства и деловой репутации. У истоков лингвистической экспертизы стояли сотрудники Института русского языка им. В.В. Виноградова Российской академии наук Ю.А. Сафонова, Б.С. Шварцкопф, А.Н. Баранов и др. Объектами их исследования в то время были в основном письменные тексты – газетные и журнальные публикации.

К концу 90-х годов XX века лингвистические экспертизы стали проводить преподаватели практически всех профильных вузов России. Образовались региональные ассоциации экспертов-лингвистов, в частности Сибирская ассоциация экспертов-лингвистов, Ассоциация лингвистов-экспертов и преподавателей «Лексис» и др. Наиболее известными их представителями являются Н.Д. Голев, Н.Б. Лебедева, М.А. Осадчий, К.И. Бринев. Например, Н.Д. Голевым создано целое направление исследования различных аспектов взаимоотношения языка и закона – юрислингвистика [2].

Этап становления судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации приходится на 2000-е годы. Он характеризуется разработкой методических подходов к исследованию продуктов речевой деятельности, расширением перечня категорий дел, по которым назначаются и проводятся судебные лингвистические экспертизы. В это время лингвистическая экспертиза официально утвердилась как род в государственных судебно-экспертных учреждениях (СЭУ) России, были разработаны первые методики, позже рекомендованные к применению в экспертной практике государственных СЭУ России.

Важной вехой стало создание М.В. Горбаневским в 2001 г. Гильдии лингвистов-экспертов по документационным и информационным спорам (ГЛЭДИС). Издания ГЛЭДИС [3 5] явились первыми в России своеобразными учебниками-хрестоматиями по судебной лингвистической экспертизе. Их авторы авторитетные ученые и эксперты-лингвисты Ю.А. Бельчиков, Е.И. Галяшина, М.В. Горбаневский, А.С. Мамонтов, Ю.А. Сафонова и ряд других впервые предприняли попытку определения ключевых для судебной лингвистической экспертизы понятий (утверждения, мнения неприличной формы и др.) и продемонстрировали на конкретных примерах возможные методические подходы к лингвистическому исследованию продуктов речевой деятельности.

Отдельного внимания заслуживает фундаментальный труд А.Н. Баранова «Лингвистическая экспертиза текста» [6], выдержавший уже 7 переизданий. В данной работе ученый на материале около 200 экспертиз (по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации, порнографии, разжигании межнациональной розни, оскорблении, клевете, судебных спорах в сфере патентования, товарных знаков, рекламы) теоретически осмысляет важнейшие проблемы судебной лингвистической экспертизы: соотношение между юридически и лингвистически определяемыми терминами, семантический анализ слова в экспертной практике, экспертные технологии и т.п. А.Н. Баранов предложил определения экспертных понятий, которые широко используются и по сей день (например, «утверждение», «призыв»). На примерах из экспертной практики он рассмотрел различные лингвистические категории, которые являются объектом исследования в лингвистической экспертизе.

Издательская деятельность ГЛЭДИС, а также работа А.Н. Баранова во многом повлияли на формирование методических подходов судебной лингвистической экспертизы в государственных СЭУ России, в которых она появилась в начале 2000-х годов. Так,

- в 2002г. лингвистическая экспертиза («Интерпретация смысла высказываний и их лингвистическая квалификация») как вид экспертиз вещественных доказательств возникла в экспертных подразделениях ФСБ России*;

-в 2005 г. была введена соответствующая специальность для аттестации экспертов экспертно-криминалистических подразделений МВД России «Исследование текста письменного документа или устного высказывания в целях решения вопросов смыслового понимания»**;

-в 2006 г. судебная лингвистическая экспертиза стала самостоятельным родом в системе СЭУ Минюста России***, была утверждена программа подготовки экспертов по специальности 26.1 «Исследование продуктов речевой деятельности»****.

*Приказ ФСБ России от 31.01.2002 № 60 «Об утверждении Положения об экспертных подразделениях в органах федеральной службы безопасности».

**Приказ МВД России от 29.06.2005 № 511 «Вопросы организации производства судебных экспертиз в экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел Российской Федерации».

*** Приказ Минюста России от 9.03.2006 № 36 «О внесении изменений в приказ Министерства юстиции Российской Федерации от 14.05.2003 № 114».

****Приказ Минюста России от 09.03.2006 № 37 «Об утверждении Программы подготовки государственных судебных экспертов государственных судебно-экспертных учреждений Министерства юстиции Российской Федерации по судебной лингвистической экспертизе».

Примерно в это же время появились первые методики проведения судебной лингвистической экспертизы, прежде всего «Типовая методика судебной лингвистической экспертизы», разработанная в 2007 г. и опубликованная в 2009 г. В ней были предложены алгоритмы исследования устных и письменных текстов в различных аспектах, как:

- носителей информации о событиях и ситуациях (предметом анализа является денотативный компонент текста);
- содержащих оценочные характеристики лица или группы лиц, либо свойств и действий лица или группы лиц (предметом анализа является оценочный компонент текста);
- речевого акта (предметом анализа является иллокутивный компонент текста);
- речевых событий, имеющих место при тех или иных обстоятельствах (предметом анализа является экстралингвистический компонент текста) [7].

В данной методике были представлены типовые вопросы, решаемые судебной лингвистической экспертизой, в целом отражающие дифференциацию задач данного рода экспертизы в зависимости от категории уголовного дела.

В это же время в Институте криминалистики Центра специальной техники Федеральной службы безопасности Российской Федерации были также разработаны методические подходы к исследованию продуктов речевой деятельности.

Этап развития судебной лингвистической экспертизы ознаменован началом системного производства в системе СЭУ Минюста России комплексных психолого-лингвистических экспертиз, до этого носивших эпизодический характер. В соответствии с Посланием Президента В.В. Путина Федеральному Собранию, по решению коллегии Министерства юстиции Российской Федерации, в ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России в 2011 г. был выработан, апробирован и начал внедряться в экспертную практику комплексный подход к исследованию информационных материалов по делам экстремистской направленности [8], который в 2014 г. оформился как экспертная методика [9], переизданная в 2022 г. [10]. Издание дополнено с учетом экспертной практики, изменений законодательства и разъяснений, данных Верховным судом Российской Федерации.

Данная методика, в которой впервые были предложены экспертные задачи и вопросы исходя из формулировок закона, то есть с учетом юридического значения выводов эксперта, буквально перевернула представления о судебной лингвистической экспертизе и методических подходах к решению экспертных лингвистических задач. Представленные в ней алгоритмы решений, базирующиеся на принципах традиционной криминалистической экспертной диагностики [11], а также организационно-правовые, теоретические и методологические положения послужили основой создания методики проведения судебной лингвистической экспертизы по делам об оскорблении [12, 13], а позже и базовых методик судебной лингвистической экспертизы, применяемых в СЭУ Минюста России, изложенных в методическом пособии «Семантические исследования в судебной лингвистической экспертизе» [14].

Разработка методического обеспечения активно велась и негосударственными экспертами, учеными-филологами. Было опубликовано большое количество работ,

посвященных судебной лингвистической экспертизе по делам, связанным с противодействием экстремизму [15 18], а также работ, в которых предлагались методические подходы к решению задач судебной лингвистической экспертизы по различным категориям дел [19 25].

Таким образом, этот этап связан со стремительным методическим развитием предметных видов рассматриваемого рода экспертизы, прежде всего по делам, связанным с противодействием экстремизму.

Современное состояние судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации

К настоящему времени разработаны общая методология, методологические принципы исследования продуктов речевой деятельности, выработаны методические подходы. Вместе с тем они требуют совершенствования и определенной доработки с учетом появления новых объектов (так называемых электронных текстов специфического интернет-контента, сочетающего в себе аудиальную и визуальную, вербальную и невербальную информацию) и законодательных нововведений (появления новых так называемых речевых преступлений и правонарушений, разъяснений Верховного суда Российской Федерации и т.д.).

В связи с этим работа на данном этапе направлена на совершенствование методических подходов к исследованию так называемых экстремистских материалов, в том числе с учетом необходимости реализации единого научно-методического подхода к экспертной практике.

В 2019 г. решением Национального антитеррористического комитета были одобрены и рекомендованы к применению в экспертной практике Типовая межведомственная методика лингвистического экспертного исследования материалов экстремисткой направленности (№ 11/П/2-183) и Типовая межведомственная методика комплексной психолого-лингвистической экспертизы по делам, связанным с проявлением экстремизма и терроризма (№ 11/П/2-184). Данные методики основаны на разработанных в Экспертно-криминалистическом центре МВД России и в ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, соответственно, методических подходах и учитывают изменения объектов и законодательные нововведения.

Появляются работы, в которых на основе уже существующих методических позиций, вырабатываются подходы к проведению экспертиз по новым для законодательства категориям дел [26, 27].

Еще одним методическим направлением является разработка методик проведения лингвистической экспертизы по делам, связанным с так называемыми неречевыми правонарушениями. Первой из них стало учебно-методическое пособие «Судебная лингвистическая экспертиза диалогической речи» [28], разработанное на основе обобщения экспертной практики СЭУ Минюста России, учета достижений современных направлений, изучающих диалогическую речь, дискурс, а также с опорой на современную судебную экспертологию. В нем изложены организационно-правовые, теоретические и методические основы судебной лингвистической экспертизы диалогической речи, ее юридически и экспертно значимые аспекты, сформулированы стратегии и тактики экспертного лингвистического исследования.

В рамках этого направления продолжается работа в аспекте междисциплинарных связей: разрабатываются методические подходы к установлению провокации [29, 30], исследованию видеоматериалов процессуальных действий [31], дискредитации использования Вооруженных Сил Российской Федерации [32], фейковой информации [33].

В настоящее время судебная лингвистическая экспертиза преподается как учебная дисциплина во многих вузах страны. Это прежде всего связано с утверждением в 2020 г. федерального государственного образовательного стандарта высшего образования по специальности 40.05.03 «Судебная экспертиза»*, специализация № 5 «Речеведческие экспертизы».

В свою очередь, это обусловило появление пособий по судебной лингвистической экспертизе. Первым таким пособием стала работа Е.И. Галяшиной [34]. В ней отражены теория и практика судебной лингвистической экспертизы, изложены правовые основы судебно-экспертной деятельности эксперта-лингвиста, охарактеризованы пределы его профессиональной компетенции. Учебное пособие раскрывает сущность криминогенных речевых действий, методы и методологию их судебно-лингвистического исследования и иные теоретические, организационно-правовые и методические аспекты судебной лингвистической экспертизы на основе судебной экспертологии и судебного речеведения.

Другой подобной работой является монография В.О. Кузнецова «Судебная лингвистическая экспертиза» [35], которая входит в состав учебно-методического комплекса, применяемого работниками СЭУ Минюста России при прохождении обучения по дополнительной программе профессиональной переподготовки по экспертной специальности 26.1 «Исследование продуктов речевой деятельности». В монографии изложены организационно-правовые, теоретические и методологические основы судебной лингвистической экспертизы как одной из основных форм применения специальных лингвистических знаний в судопроизводстве. Рассмотрены методические подходы к решению основных задач этого рода экспертизы по ряду категорий уголовных, гражданских дел и дел об административных правонарушениях.

Кроме того, в 2021 г. в рамках межведомственного взаимодействия ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России совместно с Министерством юстиции Российской Федерации, ФБУ Приволжский РЦСЭ Минюста России, ФБУ Южным РЦСЭ Минюста России, ФГКУ Экспертно-криминалистическим центром Министерства внутренних дел Российской Федерации, Институтом криминалистики Центра специальной техники Федеральной службы безопасности Российской Федерации, ФГКУ «Судебно-экспертный центр Следственного комитета Российской Федерации», ФГБОУВО «Московский государственный юридический университет имени О.Е.Кутафина (МГЮА)», ФГКОУВО «Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации имени В.Я.Кикотя», ФГБОУВО «Башкирский государственный университет» был разработан ГОСТ Р 70003 2022 «Судебная лингвистическая экспертиза. Термины и определения». Стандарт был утвержден и введен в действие Приказом Федерального агентства по техническому регулированию и метрологии от 10 февраля 2022 г.

*Приказ Минобрнауки России от 31.08.2020 № 1136.

№ 61-ст. Данный стандарт устанавливает термины и определения, применяемые в судебной лингвистической экспертизе. Термины, устанавливаемые им, рекомендуются для применения во всех видах документации и литературы в области судебной лингвистической экспертизы, входящих в сферу действия работ по стандартизации и (или) использующих результаты этих работ. Требования стандарта распространяются на деятельность государственных и негосударственных судебных экспертов.

Перспективы развития судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации

Среди тенденций развития судебной лингвистической экспертизы в Российской Федерации можно выделить несколько направлений:

– совершенствование научно-методического обеспечения судебной лингвистической экспертизы с учетом изменений в законодательстве и появлением новых объектов. Так, в настоящее время в ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России разрабатываются методические подходы к исследованию информационных материалов на предмет выявления в них наличия/отсутствия признаков пропаганды нетрадиционных сексуальных отношений, педофилии, смены пола;

– дифференциация специальных лингвистических знаний, связанная с созданием в СЭУ Минюста России судебной экспертизы объектов интеллектуальной собственности. До этого ряд задач, связанных с исследованием товарных знаков и объектов авторских и смежных прав, решались в рамках судебной лингвистической экспертизы;

– интеграция специальных лингвистических знаний, связанная с разработкой судебной лингвистики нового направления судебной экспертологии;

– дальнейшая интеграция специальных лингвистических и психологических знаний с целью решения пограничных экспертных задач, возникающих на стыке двух областей знания лингвистики и психологии; а также интеграция этих знаний со специальными знаниями в области судебной политологии и судебного религиоведения новых направлений судебно-экспертной деятельности СЭУ Минюста России с целью решения задач экспертизы по делам, связанным с противодействием экстремизму и терроризму;

– межведомственное и межгосударственное взаимодействие с целью выработки единого научно-методического подхода к экспертной практике, профессиональной подготовке и специализации экспертов-лингвистов.

– интеграция усилий ученых-филологов и экспертов, профессионально занимающихся судебной лингвистической экспертизой, при проведении научно-исследовательских и научно-методических работ по проблемам судебной лингвистической экспертизы.

Таким образом, судебная лингвистическая экспертиза, появившаяся в Российской Федерации более тридцати лет назад, и сформировавшаяся как род в системе СЭУ Минюста России пятнадцать лет назад, в настоящее время активно развивается и совершенствуется в теоретическом и методологическом аспектах. Разработаны ее предмет, задачи, объект и методология, созданы методики решения типовых задач, а также экспертные методики проведения экспертиз по разным категориям уголовных, гражданских дел и дел об

административных правонарушениях. Данные методические продукты являются своего рода заделом для разработки методических подходов к решению новых задач.

Список литературы:

1. Галактионова И.В., Кобозева И.М., Коломейцева Т.В., Кукушкина О.В., Смирнов А.А. Лингвистическая экспертиза / Возможности производства судебной экспертизы в государственных судебно-экспертных учреждениях Минюста России. М.: Автодор, 2004. С. 421-433.
2. Голев Н.Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Юрислингвистика-1: проблемы и перспективы: Межвузовский сборник научных трудов / Отв. ред. Н.Д. Голев. Барнаул: Алт. гос. ун-т, 1999. С. 11-58.
3. Цена слова. Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по искам о защите чести, достоинства и деловой репутации / Под ред. М.В. Горбаневского. М.: Галерея, 2001. 184 с.
4. Понятия чести, достоинства и деловой репутации: Спорные тексты СМИ и проблемы их анализа и оценки юристами и лингвистами. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Под ред. А.К. Симонова и М.В. Горбаневского. М.: Медя, 2004. 328 с.
5. Как провести лингвистическую экспертизу спорного текста? Памятка для судей, юристов СМИ, адвокатов, прокуроров, следователей, дознавателей и экспертов / Под ред. М.В. Горбаневского. 2-е изд., испр. и доп. М.: Юридический мир, 2006. 112 с.
6. Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста. Теория и практика. Учебное пособие. М.: Флинта: Наука, 2007. 592 с.
7. Назарова Т.В., Гримайло Е.А., Мамаев Н.Ю., Коршиков А.П., Ростовская А.В. Типовая методика судебной лингвистической экспертизы / Под ред. В.Ф. Статкуса. М.: ЭКЦ МВД России, 2009. 80 с.
8. Кукушкина О.В., Сафонова Ю.А., Секераж Т.Н. Теоретические и методические основы судебной психолого-лингвистической экспертизы текстов по делам, связанным с противодействием экстремизму. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. 326 с.
9. Кукушкина О.В., Сафонова Ю.А., Секераж Т.Н. Методика проведения судебной психолого-лингвистической экспертизы материалов по делам, связанным с противодействием экстремизму и терроризму. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2014. 98 с.
10. Кукушкина О. В., Сафонова Ю. А., Секераж Т. Н. Методика проведения судебной психолого-лингвистической экспертизы материалов по делам, связанным с противодействием экстремизму и терроризму. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2022. 108 с. <https://doi.org/10.30764/978-5-91133-245-7-2022-11>
11. Корухов Ю.Г., Майлис Н.П., Орлова В.Ф. Криминалистическая экспертная диагностика. Методическое пособие. М.: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2003. 200 с.

12. Изотова Т.М., Кузнецов В.О., Плотникова А.М. Методика проведения судебной лингвистической экспертизы по делам об оскорблении// Теория и практика судебной экспертизы. 2016. № 1 (41). С. 92-98. <https://doi.org/10.30764/64/1819-2785-2016-1-92-98>
13. Изотова Т.М., Кузнецов В.О., Плотникова А.М. Судебная лингвистическая экспертиза по делам об оскорблении. Научно-информационное пособие для экспертов. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2016. 90 с.
14. Плотникова А.М., Кузнецов В.О., Саженин И.И., Акуленко Е.В., Бойцов А.А., Губаренкова Е.О., Крюк Е.К., Кумкова Т.Н., Портнова В.Б., Чумакова Е.Н. Семантические исследования в судебной лингвистической экспертизе. Методическое пособие. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2018. 136 с.
15. Стернин И.А. Выявление признаков возбуждения расовой и национальной вражды в лингвистической экспертизе текста. Методическое пособие. Воронеж: Гарант, 2010. 20 с.
16. Подкатилина М.Л. Судебная лингвистическая экспертиза экстремистских материалов. Монография / Под ред. Е.И. Галяшиной. М.: Юрлитинформ, 2013. 184 с.
17. Кузнецов С.А., Оленников С.М. Экспертные исследования по делам о признании информационных материалов экстремистскими. Теоретические основания и методическое руководство (научно-практическое издание). 2-е изд., испр. и доп. СПб.: Издательский дом В. Ема, 2014. 312 с.
18. Матвеева О.Н., Вязигина Н.В., Градусова М.М., Королев А.А., Шашкова Я.Ю., Шмидт Е.И. Судебная экспертиза по делам о преступлениях экстремистской направленности. Монография. Барнаул: Новый формат. 2016. 350 с.
19. Бельчиков Ю.А., Горбаневский М.В., Жарков И.В. Методические рекомендации по вопросам лингвистической экспертизы спорных текстов СМИ. Сборник материалов. М.: Информкнига, 2010. 208 с.
20. Осадчий М.А. Русский язык на грани права. Функционирование современного русского языка в условиях правовой регламентации речи. М.: Либроком, 2013. 256 с.
21. Стернин И.А., Антонова Л.Г., Карпов Д.Л., Шаманова М.В. Выявление признаков унижения чести, достоинства, умаления деловой репутации и оскорбления в лингвистической экспертизе текста. Ярославль: ЯрГУ им. П.Г. Демидова, 2013. 35 с.
22. Матвеева О.Н., Вязигина Н.В., Холоденко Ю.В., Кузеванова С.И., Маргольф М.Е., Селина А.А. Судебная лингвистика. Монография. Барнаул: Лингва-эксперт, 2015. 309 с.
23. Грачёв М.А. Судебно-лингвистическая экспертиза. Учебник. 2-е изд. М.: Флинта, 2016. 360 с.
24. Плотникова А.М. Конфликтная коммуникация в аспекте судебной лингвистики. Екатеринбург; Москва: ТХТ, 2017. 196 с.
25. Вепрева И.Т., Купина Н.А. Экспертный лингвистический анализ спорного текста. Учебно-методическое пособие. Екатеринбург: Уральский ун-т, 2018. 148 с.

26. Стернин И.А., Шестернина А.М. Маркеры фейка в медиатекстах. Рабочие материалы. Воронеж: Ритм, 2020. 34 с.
27. Крюк Е.К. Новеллы российского уголовного и административного законодательства: взгляд эксперта-лингвиста / Материалы Всероссийской конференции «Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Психологическая и лингвистическая экспертиза: поиски, идеи, решения» (г. Москва, 21-25 сентября 2020 г.). М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2021. С. 35-46. <https://sudex.elpub.ru/publication/570>
28. Судебная лингвистическая экспертиза диалогической речи. Учебно-методическое пособие / Под ред. С.А. Смирновой, В.О. Кузнецова, А.М. Плотниковой. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2020. 120 с. <https://doi.org/10.30764/978-5-91133-215-0-2020-10>
29. Секераж Т.Н. Судебно-психологические аспекты понятия «провокация» в уголовном процессе // Теория и практика судебной экспертизы. 2020. Т. 15. № 3. С. 19-33. <https://doi.org/10.30764/1819-2785-2020-3-19-33>
30. Кузнецов В.О. «Провокация» как экспертное понятие в судебной лингвистической экспертизе // Теория и практика судебной экспертизы. 2020. Т. 15. № 3. С. 6-18. <https://doi.org/10.30764/1819-2785-2020-3-6-18>
31. Гагина О.В., Кузнецов В.О. Методика психолого-лингвистического исследования видеоматериалов процессуальных действий: влияние на содержание показаний. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2020. 52 с.
32. Секераж Т.Н. Методический подход к исследованию информационных материалов, связанных с публичной дискредитацией применения Вооруженных Сил Российской Федерации // Теория и практика судебной экспертизы. 2022. Т. 17. № 2. С. 41-48. <https://doi.org/10.30764/1819-2785-2022-2-41-48>
33. Кузнецов В.О. Судебная лингвистическая экспертиза по делам о распространении заведомо ложной (недостоверной) информации под видом достоверных сообщений // Теория и практика судебной экспертизы. 2022. Т. 17. № 2. С. 49-57. <https://doi.org/10.30764/1819-2785-2022-2-49-57>
34. Галяшина Е.И. Судебная лингвистическая экспертиза. Учебник. М.: Проспект, 2021. 424 с.
35. Кузнецов В.О. Судебная лингвистическая экспертиза. Монография. М.: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2021. 352 с. <https://doi.org/10.30764/978-5-91133-229-7-2021-12>

**ԴԱՏԱԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՆԵՐԿԱՅԻՍ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Կուզնեցով Վ.Օ.

Հոդվածը նվիրված է Ռուսաստանի Դաշնությունում դատալեզվաբանական փորձաքննության զարգացման պատմությանը՝ որպես դատավարության իրականացման ընթացքում հատուկ լեզվաբանական գիտելիքների կիրառման հիմնական ձևերից մեկի: Հեղինակն առանձնացնում է երեք հիմնական փուլ. 1-ին փուլ՝ դատալեզվաբանական փորձաքննության առաջացում (Ռուսաստանում առաջին լեզվաբանական փորձաքննության անցկացումը 20-րդ դարի 90-ական թվականներին. փորձագետ լեզվաբանների փարաժառջանային ասոցիացիաների ստեղծումը), 2-րդ փուլ՝ վերջինիս ձևավորում (խոսքի հետազոտական մասին վերաբերող մեթոդաբանական մոտեցումների մշակում, դեպքերի կատեգորիաների ցանկի ընդլայնում, որոնց համար նշանակվում և իրականացվում են դատալեզվաբանական փորձաքննություններ, Ռուսաստանի պետական դատական փորձագիտական հաստատություններում որպես դատալեզվաբանական փորձաքննության առանձին տեսակի ստեղծում, առաջին մեթոդների մշակում), 3-րդ փուլ՝ մշակում (դիփարկվող փորձաքննության առարկայական տեսակների մեթոդական մշակում, հիմնականում՝ ծայրահեղականությանը հակադրելու գործերով): Հոդվածում նկարագրվում են Ռուսաստանի Դաշնությունում դատական լեզվաբանական փորձաքննության ներկա վիճակը, ընդհանուր մեթոդաբանության և խոսքի հետազոտական մասին վերաբերող մեթոդաբանական սկզբունքների և մոտեցումների մշակումները. տերմինաբանության ստանդարտացումը, ինչպես նաև դատալեզվաբանական փորձաքննության մշակման նոր ուղղությունները:

Բանալի բառեր. դատալեզվաբանական փորձաքննություն, լեզվաբանական գիտելիքներ, հատուկ գիտելիքներ, դատական փորձաքննություն:

**DEVELOPMENT HISTORY, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF
DEVELOPMENT OF FORENSIC LINGUISTIC EXPERTISE IN THE RUSSIAN
FEDERATION**

Kuznetsov V.

The article introduces the reader to the history of the development of forensic linguistic expertise in the Russian Federation as one of the main forms of application of special linguistic knowledge in legal proceedings. The author identifies three main stages: the 1st stage the

emergence of forensic linguistic expertise (conducting the first linguistic examinations in Russia in the 90s of the twentieth century; the creation of regional associations of linguistic experts), the 2nd stage its formation (development of methodological approaches to the study of speech products; expansion of the list of categories of cases for which forensic linguistic expertise is appointed and conducted; creation of forensic linguistic expertise as a kind in state forensic expert institutions of Russia; development of the first methods), stage 3 - development (methodological development of the subject types of the kind of expertise under consideration, primarily in cases related to countering extremism). The current state of forensic linguistic expertise in the Russian Federation is described: the development of a general methodology, methodological principles for the study of speech activity products, the development of methodological approaches; standardization of terminology. At the end of the article, the directions of the development of forensic linguistic expertise are indicated.

Keywords: *forensic linguistics, linguistic knowledge, specialized knowledge, forensic expertology*

Статья поступила: 31.03.2023

Принята к печати: 11.05.2023

ОРГАНИЗАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРОЕКТОВ НОРМАТИВНЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ И РОЛЬ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТОВ В ЕЕ ПРОВЕДЕНИИ

Мороз И.А.

*Государственное учреждение «Научно-практический центр Генеральной
прокуратуры Республики Беларусь»,
Минск, Беларусь*

В статье рассматривается развитие криминологических исследований в Республике Беларусь в контексте внедрения криминологической экспертизы проектов нормативных правовых актов. Подчеркнуто, что история криминологии тесно связана с историей старейшего белорусского Института судебной экспертизы. Обосновывается идея о том, что сегодня судебные эксперты играют заметную роль в осуществлении криминологической оценки проектов нормативных правовых актов. Их специальные знания помогают выявлять нормы права, реализация которых связана с риском криминогенного характера. В заключение, подводятся некоторые итоги изучения практического опыта по исследуемой теме и отмечается, что данная форма профилактической работы судебных экспертов ранее в науке не рассматривалась.

Ключевые слова: *криминологическая экспертиза проектов нормативных правовых актов, экспертная профилактика, судебно - экспертная деятельность, риски криминогенного характера, научно-практический центр генпрокуратуры Республики Беларусь, Государственный комитет судебных экспертиз Республики Беларусь.*

Организация в 2007 г. в Республике Беларусь криминологической экспертизы стала важным этапом в развитии нормотворчества в стране. Исторически и в силу иных объективных причин криминологическая экспертиза тесно связана с судебно-экспертной деятельностью. Рассмотрение роли судебных экспертов в прогнозировании криминогенных рисков, связанных с принятием проектов нормативных правовых актов представляется важным в деле совершенствования методологии криминологической экспертизы и развития представлений о формах и методах судебно-экспертной деятельности.

Государственное учреждение «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь» (далее НПЦ Генпрокуратуры) образовалось на базе структурного подразделения старейшего научного судебно-экспертного учреждения Республики Беларусь. Необходимо подчеркнуть, что НПЦ Генпрокуратуры и государственное учреждение «Научно-практический центр Государственного

Адрес для корреспонденции: Мороз Игор Анатольевич, кандидат юридических наук, директор государственного учреждения «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь», г. Минск, ул. Захарова, 76, тел: +37517 294-20-60, nrc@prokuratura.gov.by

комитета судебных экспертиз Республики Беларусь» связаны общей историей, которая началась с образования 16 августа 1929 года Института научно-судебной экспертизы Наркомюста БССР. С 3 февраля 1932 года институт стал называться Белорусским государственным научно-исследовательским институтом криминологии, криминалистики и судебной экспертизы при Наркомюсте БССР. В название учреждения не случайно добавилось указание на криминологию – науку о преступлении, причинах и условиях его совершения, о закономерностях развития преступности и мерах по ее предупреждению. Вопросы анализа и прогнозирования преступности, выработки мер, направленных на ее предупреждение, должны были получить научную проработку наряду с вопросами криминалистики и судебной экспертизы. Для этого в структуре института был создан профильный отдел. Однако позднее из-за влияния господствующей в СССР идеологии криминология стала игнорироваться. В этот период времени большинством отечественных ученых поддерживалось мнение, что в советском государстве не может быть условий для преступности, что преступность в эпоху коммунизма исчезнет как явление. В 1938 г. упоминание криминологии было исключено из названия данного учреждения и в итоге исследования причин преступности в институте прекратились.

Позднее правовая наука признала ошибку и исследования причин преступности и разработка мер по ее предупреждению возобновились. Однако лишь в 1990 г. появилась профильная организация, осуществляющая криминологические исследования на системной основе. Научно-исследовательскому учреждению «Научно-исследовательский институт проблем криминологии, криминалистики и судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Беларусь» (далее НИИ ПККиСЭ), являвшемуся преемником Института научно-судебной экспертизы Наркомюста БССР, вновь была вменена функция исследования причин преступности. В 2002 г. в структуре указанной научной организации был образован Республиканский центр анализа и прогнозирования преступности (в статусе структурного подразделения).

Необходимо отметить, что с момента обретения Республикой Беларусь независимости, в стране на высоком государственном уровне неоднократно констатировалось большое практическое значение криминологических исследований. В первую очередь акцентировалось внимание на проблемах противодействия коррупции. Однако, несомненно сфера криминологии этим не ограничивалась. Последовательно прорабатывалась и реализовывалась идея внедрения нового правового института криминологической экспертизы проектов нормативных правовых актов в целях предупреждения преступлений в целом. Для ученых и специалистов стал очевидным тот факт, что нормативные правовые акты способны создавать коррупциогенные риски, а также риски совершения иных правонарушений. В начале 2000-х годов Республиканским центром анализа и прогнозирования преступности были предложены:

- концепция закона «О криминологической экспертизе проектов законов и иных нормативно-правовых актов»;
- алгоритм проведения указанной экспертизы;
- а также формы документов.

Внедрение криминологической экспертизы предусматривалось также Государственной программой по усилению борьбы с коррупцией на 2002–2006 годы, утвержденной Указом Президента Республики Беларусь от 02.10.2002г. № 500 [1, с. 13-14].

В 2004 г. Закон «О нормативных правовых актах Республики Беларусь» был дополнен ст. 49 - «Криминологическая экспертиза проектов нормативных правовых актов»[2]. Вместе с тем было установлено, что нормы о проведении криминологической экспертизы вступят в силу только после утверждения Положения о порядке проведения криминологической экспертизы. Само Положение было утверждено значительно позже, так как для введения криминологической экспертизы требовалось решить ряд организационных вопросов, в том числе определить орган, специализирующийся на выполнении указанной функции. Вследствие этого проработка соответствующих решений была продолжена.

Указом Президента Республики Беларусь от 3 августа 2006г. № 482 на базе Республиканского центра анализа и прогнозирования преступности НИИ ПККиСЭ был образован НПЦ Генпрокуратуры [3]. Данное учреждение вошло в систему органов прокуратуры и было призвано осуществлять научно-аналитическое сопровождение деятельности этой системы органов. Объем проделанной аналитической работы характеризуют следующие данные. Только за последние пять лет в интересах Генеральной прокуратуры организацией выполнено 748 заданий, разработано более 35 рекомендаций научно-методического характера в сфере прокурорского надзора. НПЦ Генпрокуратуры получил также аккредитацию в качестве научного учреждения и приступил к выполнению фундаментальных и прикладных научных исследований в области анализа структуры и динамики преступности, прогнозирования тенденций в развитии криминогенной ситуации в стране. Эти исследования прежде всего направлены на получение новых знаний о закономерностях проявления причин и условий преступности, на разработку методологии познания преступности и совершенствования мер противодействия этому явлению.

Образование НПЦ Генпрокуратуры стало предпосылкой для внедрения криминологической экспертизы проектов нормативных правовых актов в нормотворческий процесс. Указом Президента Республики Беларусь от 29.05.2007г. № 244 на данное учреждение возлагалась обязанность проведения криминологической экспертизы проектов законов [4]. Этим же нормативным правовым актом утверждались Положение о порядке проведения криминологической экспертизы, а также принципы и критерии оценки криминологической экспертизы. Позднее обязательная криминологическая экспертиза была введена и в отношении проектов правовых актов Президента Республики Беларусь, Совета Министров Республики Беларусь, Комитета государственного контроля, Национального банка, Управления делами Президента Республики Беларусь, Следственного комитета, Государственного комитета судебных экспертиз. Сегодня предусмотрена также возможность проведения криминологической экспертизы и действующих нормативных правовых актов [5]. Методическое обеспечение проведения криминологических экспертиз проектов нормативных правовых актов осуществляется Генеральной прокуратурой Республики Беларусь. С этой целью приказом Генерального прокурора утверждаются Методические рекомендации.

Криминологическая экспертиза рассматривается как деятельность, не требующая специальных знаний, то есть деятельность, осуществляемая юристом на основе его профессиональных знаний и опыта. Действительно, исследование проекта нормативного правового акта всегда сопряжено с анализом выполнения требований в области юридической техники, соблюдения порядка подготовки и согласования проектов нормативных правовых актов. Проект, поступивший на исследование, оценивается на предмет того, является он нормативным или нет, подготовлен ли он в связи с заключением, исполнением, приостановлением действия или прекращением международного договора и т.д. Все эти решения требуют квалификации юриста. Вместе с тем, при проведении криминологической экспертизы широко применяются методы моделирования социальных отношений, требующие глубоких знаний в различных сферах правового регулирования. Кроме того отдельные положения нормативных правовых актов имеют технический, экономический, медицинский или иной смысл, понимание которых требует специальных знаний.

Для решения этой проблемы Положением о порядке проведения криминологической экспертизы предусмотрена возможность привлечения специалистов. Участие специалистов организации-разработчика проекта нормативного правового акта в криминологической экспертизе противоречит принципу независимости экспертной оценки, который выражается в обеспечении самостоятельности выводов лица, проводящего криминологическую экспертизу, без учета позиции государственных органов и иных организаций, участвующих в подготовке проектов нормативных правовых актов. Закрепление данного принципа в приложении к Положению о порядке проведения криминологической экспертизы обосновано тем, что криминогенный риск может исходить от разработчика правовых актов в силу возможных узковедомственных или даже личных интересов. В этой связи возникает необходимость поиска другого независимого и одновременно компетентного специалиста.

В качестве независимых специалистов в настоящее время нередко выступают судебные эксперты. Обычно это сотрудники Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь и научные работники государственного учреждения «Научно-практический центр Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь». Такая практика внедрена с 2022 года и хорошо себя зарекомендовала. Безусловно, что в указанных структурах сосредоточены квалифицированные специалисты, владеющие глубокими специальными знаниями во многих областях практической деятельности. Они хорошо знакомы с практикой реализации законодательства по соответствующему профилю. Их регулярное участие в производстве по уголовным делам и административным правонарушениям позволяет им видеть слабые места в отраслевом законодательстве (пробелы, коллизии норм, отсутствие механизма реализации полномочий, дискреционность полномочий и т.д.), которые повышают риск совершения правонарушений.

В подавляющем большинстве, криминологическая экспертиза проводится на завершающей стадии подготовки и рассмотрения проекта нормативного правового акта, то есть тогда, когда в проект внесены изменения, получены согласования и замечания государственных органов. Это позволяет в полной мере реализовать специальные знания

судебных экспертов в целях предупреждения правонарушений. По сути, их веское слово определило судьбу отдельных проектов нормативных правовых актов.

Практика проведения криминологических экспертиз показывает, что доля проектов, в которых содержатся риски криминогенного характера, не велика и составляет порядка 10%. Так, во втором полугодии 2022г. НПЦ Генпрокуратуры рассмотрел 616 проектов нормативных правовых актов. По результатам экспертиз подготовлено 552 заключения криминологической экспертизы (часть проектов отзывается, либо возвращается разработчику при невозможности проведения экспертизы). Из них 36 заключений были отрицательные, после которых проекты направлялись на доработку. В 35 случаях проекты нормативных правовых актов содержали риски криминогенного характера, но корректировались по специальной процедуре устранения замечаний в рабочем порядке в ходе проведения экспертизы. Таким образом, общее число проектов нормативных правовых актов, содержащих риски криминогенного характера составило 71 или 11,52% от общего числа рассмотренных. НПЦ Генпрокуратуры при проведении экспертиз в рассматриваемый период запрашивал мнение специалистов государственных судебно-экспертных подразделений по следующим экспертным специальностям: судебная строительно-техническая экспертиза, судебная автотехническая экспертиза, судебная автодорожная экспертиза, судебная экологическая экспертиза, судебная экспертиза холодного и метательного оружия.

Благодаря участию судебных экспертов удалось выявить нормы, содержащие криминогенные риски и предусматривавшие:

- исключение отдельных нормативов выбросов загрязняющих веществ в атмосферу;
- свободную реализацию населению изделий, относящихся к холодному оружию;
- положения, создающие угрозу безопасности участников дорожного движения;
- положения, облегчающие совершение хищений и злоупотреблений в строительной сфере.

Имеющийся опыт позволяет говорить об общесоциальном значении судебной экспертизы на современном этапе. Профилактическая роль судебных экспертов проявляется непосредственно в нормотворческом процессе. Фактически в Республике Беларусь на системной основе реализуется новая форма использования специальных знаний судебного эксперта в юрисдикционной деятельности наряду с уже известными (анализ современных форм использования института специальных знаний в юрисдикционной деятельности представлен в монографии О.Г.Дьяконовой [6]) участие эксперта в проведении криминологической экспертизы проектов нормативных правовых актов (действующих нормативных правовых актов).

В этой связи следует отметить, что важнейшим организационным условием эффективности участия судебных экспертов в проведении криминологических экспертиз проектов нормативных правовых актов является независимость органов и организаций Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь от влияния отраслевых министерств и государственных органов-разработчиков соответствующих проектов. Следует отметить правильность принятого решения Президента Республики Беларусь о

реформировании системы судебно экспертных организаций путем создания единой самостоятельной системы государственных органов и вывода судебно-экспертных организаций и подразделений из подчинения других государственных органов[7].

Практика проведения криминологических экспертиз в НПЦ Генпрокуратуры свидетельствует о необходимости более широкого использования специальных знаний судебных экспертов в нормотворческом процессе. Их участие позволяет выявить криминогенные риски, связанные с реализацией правовых норм. Этому способствует опыт анализа повторяющихся обстоятельств совершения правонарушений в процессе проведения экспертиз. Независимость судебных экспертов от профильных министерств и ведомств гарантирует независимость оценки проектов нормативных правовых актов.

Участие судебного эксперта в проведении криминологической экспертизы видится новой формой использования специальных знаний в юрисдикционной деятельности и в деле предупреждения преступности.

Список литературы:

1. Научно-практический комментарий к Положению о порядке проведения криминологической экспертизы в Республике Беларусь / В.Е.Бурый [и др; .] под ред. В.М.Хомича, В.В.Марчука, О.В.Русецкого. Минск : Амалфея, 2022. 240 с.
2. О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь «О нормативных правовых актах Республики Беларусь»: Закон Республики Беларусь : 1 нояб. 2004 г. № 321-З : принят Палатой представителей 4 окт. 2004 г.: одобр. Советом Респ. 15 окт. 2004 г. // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац.центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2023.
3. О создании государственного учреждения: Указ Президента Республики Беларусь : 3 августа 2006 г. № 482 // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац.центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2023.
4. О криминологической экспертизе : Указ Президента Республики Беларусь : 29 мая 2007 г. № 244// КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац.центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2023.
5. Об изменении указов Президента Республики Беларусь : Указ Президента Республики Беларусь : 18 марта 2021 г. № 112 // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац.центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2023.
6. Дьяконова, О.Г. Формы использования специальных знаний в законодательстве стран-участниц ЕАЭС: монография / О.Г.Дьяконова. М.: Проспект. 2019 560 с.
7. Об образовании Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь : Указ Президента Республики Беларусь : 22 апреля 2013 г. № 202// КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац.центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2023.

**ԲԵԼԱՌՈՒՍԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԱԿՏԵՐԻ ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱԳԵՏՆԵՐԻ
ԴԵՐԸ ՎԵՐՋԻՆԻՆՍ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ**

Մորոզ Ի.Ա.

Հոդվածում դիտարկվում է Բելառուսի Հանրապետությունում քրեաբանական հետազոտությունների զարգացման հնարավորությունները նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի քրեաբանական փորձաքննության ներդրման համատեքստում: Հոդվածում նշվում է, որ քրեաբանության պատմությունը սերտորեն կապված է Բելառուսի ամենահին դատական ինստիտուտի պատմության հետ: Հիմնավորված է այն միտքը, որ այսօր դատական փորձագետներն էական դեր ունեն նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի փորձագիտական գնահատման իրականացման գործում՝ հատուկ գիտելիքների կիրառման շնորհիվ օգնելով վերհանել օրենքի այն նորմերը, որոնց կիրառումը կապված է կրիմինոգեն բնույթի ռիսկի հետ: Հոդվածում ամփոփվում են ուսումնասիրվող թեմայի վերաբերյալ գործնական փորձի ուսումնասիրության որոշ արդյունքներ և նշվում է, որ դատական փորձագետների կանխարգելիչ աշխատանքների այս կերպ մոտեցումը նախկինում չի դիտարկվել գիտության մեջ:

Բանալի բառեր. նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի քրեաբանական փորձաքննություն, փորձագիտական պրոֆիլակտիկա, դատական գործունեություն, կրիմինոգեն ռիսկեր, Բելառուսի Հանրապետության գլխավոր դատախազության գիտազործնական կենտրոն, Բելառուսի Հանրապետության դատական փորձաքննությունների պետական կոմիտե:

**ORGANIZATION OF CRIMINOLOGICAL EXAMINATION OF DRAFT
REGULATORY LEGAL ACTS IN THE REPUBLIC OF BELARUS AND THE ROLE OF
FORENSIC EXPERTS IN ITS IMPLEMENTATION**

Moroz I.

The article discusses the development of criminological research in the Republic of Belarus in the context of the introduction of criminological expertise of draft regulatory legal acts. The history of criminology is closely connected with the history of the oldest Belarusian Institute of Forensic Expertise. And today, forensic experts play a prominent role in the implementation of criminological assessment of draft regulatory legal acts. Their special knowledge helps to identify the norms of law, the implementation of which is associated with the risk of a criminogenic nature. This form of preventive work of forensic experts has not been considered in science before.

Keywords: criminological examination of draft regulatory legal acts, expert prevention, forensic-expert activity, risks of criminogenic nature, NPC of the Prosecutor General's Office of the Republic of Belarus, State Committee of Forensic Examinations of the Republic of Belarus.

Статья поступила: 03.04.2023
Принята к печати: 15.06.2023

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ КОМПЛЕКСНЫХ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПОЧЕРКА

Полковенко И.С., Коломоец А.Д.

*Кировоградский научно-исследовательский
экспертно-криминалистический центр МВД,
Кропивницкий, Украина*

Данная статья рассматривает вопросы современного состояния и возможности развития комплексных диагностических исследований почерка. Авторами отмечается, что почерковедческая экспертиза является одним из востребованных видов криминалистических исследований, следовательно, скорость и эффективность при решении сложных задач в той или иной ситуации во многом зависит от уровня применения современных технических средств, тактических приемов и т.д. Анализом предшествующих исследований и публикаций установлено, что существующие методики по решению определенных почерковедческих задач в практической деятельности экспертами-почерковедами не используются из-за большой вероятности получения недостоверных результатов и требуют наличия текстов большого и среднего объема. По мнению авторов, комплексный подход при решении почерковедческих задач, интеграция знаний и усовершенствование правовой базы при организации и проведении комплексных экспертиз почерка должны помочь преодолеть недостаток сведений об исследуемом объекте, правильно обосновать экспертный вывод и обеспечить уровень его полноты и надежности.

Ключевые слова: *комплексные диагностические исследования, почерковедческая экспертиза, классификационные задачи.*

Вне всякого сомнения исследования по анализу почерка и его связи с психологическими характеристиками человека имеют богатую историю. Почерк, как уникальное выражение индивидуальности и стиля, привлекает внимание ученых, психологов и криминалистов, и представляет собой уникальный источник информации о человеческой натуре и внутреннем мире. В последние годы комплексные диагностические исследования почерка стали особенно актуальными, предлагая новые возможности для анализа и понимания как человеческого поведения, так и эмоционального состояния и психологических аспектов личности.

Почерковедческая экспертиза выступает одним из основных исследований, способных своевременно и эффективно решать проблемные вопросы, возникающие при производстве административных, хозяйственных, уголовных или гражданских процессов. Скорость и

Адрес для корреспонденции: Полковенко Инна Сергеевна, заместитель заведующего отделом криминалистических видов исследований, заведующая сектором почерковедческих исследований Кировоградского научно-исследовательского экспертно-криминалистического центра МВД Украины, 25030, Украина, г.Кропивницкий, ул. Вокзальная, 58, innatkachenko1988@ukr.net

эффективность решения сложных задач судопроизводства в той или иной ситуации во многом зависит от уровня применения современных технических средств, тактических приемов, а также от современных достижений в судебной экспертологии.

Деятельность эксперта носит системный характер, вот почему все стадии экспертного исследования конкретного объекта, все используемые при этом технические операции и приемы не являются случайным сочетанием. Системность экспертного исследования означает среди прочего то, что оно носит комплексный характер. Ярко проявляется этот признак в почерковедческой экспертизе. Даже опытным экспертам-почерковедам иногда не под силу всесторонне корректно выявить в полном объеме характерные особенности почерка. Возникает потребность в использовании широкого спектра специальных знаний, т.е. такой совокупности профессиональных знаний, навыков и умений, полученных в результате специального образования и/или накопленного опыта работы, которые должным образом соответствовали современному развитию области правоприменения, науки, техники, искусства или ремесла, и обеспечивали самостоятельность проведения соответствующими субъектами компетентного (квалифицированного) решения вопросов, интересующих в конкретном производстве (деле) следствие или суд [1, с. 114].

В ходе углубленного изучения последних научных изысканий и публикаций установлено, что наиболее распространенными среди классификационных задач судебной экспертизы на практике являются задачи установления пола исполнителя текста. Существующая для решения такой задачи методика Каюнова О.Н., Сахаровой Н.Г., Смирнова А.В. [2, с. 208] по установлению пола исполнителя по средне - произведённому почерку в практической деятельности экспертами-почерковедами не используется из за большой вероятности получения недостоверных результатов. К тому же вышеупомянутая методика применяется только при возможности исследования текстов большого и среднего объема. На практике такая возможность встречается не часто. Напротив, нужно решать классификационные задачи при наличии записей значительно меньших по объему, в частности, кратких записей, то есть коротких рукописных текстов [3, с. 115]. Стоит заметить, что существует модифицированная методика, предложенная для использования в экспертной практике для установления пола исполнителя. Это экспертная дифференциация рукописей на мужские и женские впервые опубликованная в виде Методического письма в 1968 году, была разработана и опубликована Всесоюзным научно-исследовательским институтом охраны общественного порядка [4, с. 83-84]. Однако к основному недостатку данного Методического письма следует отнести трудоемкость и необходимость четкого соблюдения всех указанных в методиках условий. Вместе с тем, информативные признаки, изложенные в перечне методик, при разработке этой и ранее упомянутой, разрабатывались без учета системы движений исполнителя письма и представлены в качественно-описательной форме. Указанное влияет на однозначность и точность выделения отдельных признаков исполнителя письма.

Целью данной статьи является изучение состояния и определение перспектив комплексных диагностических исследований почерка.

Известно, что сколько людей, столько и разных почерков. Почерк, свойственный человеку, может быть показателем его умственных способностей, чистоплотности, добропорядочности, или указывать на наличие у человека болезненного состояния, психических расстройств. Наши наблюдения показывают, что в результате исследования почерка иногда можно примерно определить основной вид деятельности его владельца. Общая методика исследования при этом срабатывает не всегда, иногда владельцами каллиграфических почерков оказываются люди, не имеющие высшего образования, а имеющие только среднее базовое или не полное среднее образование. Вместе с тем далеко некаллиграфические почерки людей, допускающих грамматические ошибки в письме, принадлежат серьезным ученым, которые больше уделяют внимания освещению темы, чем обращают внимание на процесс письма. Проведенные исследования закономерностей формирования индивидуальности почерка показали, что в приобретении навыка письма принимает участие множество находящихся во взаимодействии функциональных систем организма и на которые влияют самые разные внешние причины.

В начале своего исследования мы хотим перечислить актуальные на текущий момент вопросы, которые стоят перед научной общественностью и практиками касательно рассматриваемого вида экспертной деятельности. К примеру:

- использование современных методов и технологий при проведении комплексных диагностических исследований почерка;
- соотнесение существующих преимуществ и ограничений при использовании анализа почерка в психологии, психиатрии и криминалистике;
- осмысление значения исследования почерка для понимания и предсказания человеческого поведения и эмоционального состояния;
- уточнение роли комплексных диагностических исследований почерка в выявлении психологических расстройств и преступной активности;
- конкретизация этических вопросов проведения анализа почерка и пути решения этих проблем;
- концептуализация перспективы развития комплексных диагностических исследований почерка;
- формулирование дополнительных областей применения исследований почерка и их исследования в будущем;
- интерпретация возможностей анализа почерка для развития персонализированной медицины и индивидуального подхода к лечению;
- истолкование существующих ограничений и вызовов для дальнейшего применения комплексных диагностических исследований почерка в практических областях;
- проведение исследований и экспериментов с целью подтверждения надежности и эффективности комплексных диагностических исследований почерка.

Отметим, что с нашей точки зрения вышеизложенный перечень не является окончательным.

Часто экспертам-почерковедам приходится решать неидентификационные задачи. Работая исключительно с объектом исследования и с информацией, содержащейся в материалах досудебного расследования, возникает возможность установить сначала групповую принадлежность почерка, например, сузив круг подозреваемых лиц и только лишь в дальнейшем распознать те или иные характеристики личности неизвестного исполнителя. Эту группу задач можно отождествить с задачей идентификационного характера, но поскольку она имеет отличия от последней, то ее справедливо выделяют в самостоятельную группу классификационного характера. Выполнение таких задач позволяет выявить признаки, присущие исполнителю письма.

Важным моментом проведения экспертного исследования является познание явлений и обстоятельств, сопровождавших процесс письма. Учитывая данное обстоятельство, ученые-криминалисты выявляют пути возможного определения по почерку общефизических особенностей, профессиональную принадлежность, психологическое состояние исполнителей текстов. Для обозначения данного направления исследований используют греческие слова «графо» (писать) и «логос» (понятие, мысль, знание, учение, наука), что в целом называется графологией. Поддерживаем мнение В.А. Маркусь, который отмечает, что современная графология не только усовершенствует подходы к анализу почерка, но и широко использует данные других наук: медицины, математики, психологии, филологии, физиологии и т.д. [5, с. 63].

Эксперты-почерковеды нуждаются в использовании в своей работе современных достижений графологов. С их помощью могут быть решены сложные задачи идентификационного и неидентификационного (диагностического) характера, в частности по установлению факта необычного состояния при выполнении рукописи. Анализ представленного объекта исследования позволяет составить представление о внутреннем состоянии автора текста, в частности, связанного с возрастными изменениями организма, переохлаждением, перегревом, алкогольным или наркотическим опьянением, потерей зрения, физической усталостью и т.д. Графология помогает установить и исследовать способы сознательного изменения индивидуумом своего почерка, цели и задачи, которые ставил перед собой исполнитель рукописи, намеренно меняя свой почерк.

Одним из приоритетных подходов считаем комплексное диагностическое исследование почерка на основе интеграции знаний разных отраслей, что способствует выявлению новых доказательств, которые могут быть исследованы только на основе этих знаний. Решение диагностической задачи, имеющей многоступенчатую структуру, предусматривающую переход в познании от общего к частному, базируется на уровневом принципе. Каждый последующий этап диагностического процесса является необходимым дополнением к предыдущему, последующим его развитием и углублением. Так, чтобы решить диагностическую задачу, конечной целью которой является распознавание конкретных «сбивающих» факторов или их определенной группы, эксперт прежде всего должен установить факт необычности письма в исследуемом объекте, а затем распознать, является ли эта необычность для данного исполнителя привычной (постоянной) или временной и определить разновидность

«сбивающих» факторов. С таких позиций комплексность экспертных исследований почерка характеризуется прежде всего необходимостью использования специальных знаний смежных наук для решения экспертной задачи, которую невозможно решить путем применения знаний какой-либо одной отрасли.

Комплексное экспертное исследование свойств одного и того же или нескольких объектов проводится с учетом цели и решения задач самостоятельных экспертиз. Комплексные экспертизы могут проводиться только при условии, что в исследовании принимают участие не менее двух экспертов, каждый из которых действует в сфере своей компетенции. Фактически компетенция каждого из экспертов имеет несколько абсолютный, но вместе с тем ограничительный характер. Абсолютная акцентуация проявляется в том, что каждый эксперт готовит заключение от своего имени на основании исследований, проведенных им лично. Ограничительная акцентуация проявляется в том, что каждый эксперт несет ответственность за подготовленное им заключение в установленном законом порядке.

Судебное производство по любому делу, связанное с исследованием вещественных доказательств, которыми выступают различные документы с рукописными текстами, решает задачу установления данных о личности их автора и исполнителя по признакам письменной речи и почерка. Необходимость в таких исследованиях возникает в случаях, когда нужно идентифицировать конкретное лицо, разыскать или уменьшить круг лиц, среди которых целесообразно искать личность фактического автора и/или исполнителя рукописного документа. Такая практика расширения границ судебно-экспертной деятельности способствует использованию судебных экспертиз как одного из наиболее эффективных способов установления истины по вопросам, являющимся предметом доказывания в досудебном и судебном разбирательствах.

Важно подчеркнуть, что на протяжении многих лет существования судебной экспертизы происходит процесс дифференциации (раздела) научных знаний, выделение классов, родов, видов, подвидов судебных экспертиз. Вместе с тем происходит и взаимопроникновение научных дисциплин. Возникает такая необходимость при решении вопросов, касающихся смежных областей знаний. Исследования, проведенные на основе интеграции знаний, помогают преодолеть нехватку сведений об исследуемом объекте, правильно обосновать экспертное заключение и тем самым, в целом, повысить уровень его полноты и надежности.

Главным условием комплексной (диагностической) экспертизы почерка выступает структурное единство объекта исследования. Такой признак судебной экспертизы почерка проявляется в решении вопросов, общих для криминалистического автороведения и почерковедения. В частности, такие задачи, как авторство и выполнение рукописного текста, установление социально-демографического и психологического портрета автора и исполнителя рукописного текста, их идентификация.

Лучшими для проведения диагностических исследований почерка являются такие виды письма, когда человек не контролирует сам процесс исполнения букв, а потому раскрывает в них особенности своего характера. Как известно, есть общие признаки почерка, такие как размер, наклон и т.д., их человек может намеренно изменять. К не контролируемым следует

отнести угол, под которым держится письменный прибор, точку, с которой начинается и заканчивается написание буквы. То есть то, что выполняется механически, выработано у индивидуума в течение многих лет жизни.

На современном этапе назрела необходимость в более глубоком познании криминалистической сущности письма и отображения этих сведений в соответствующей норме закона. Определенные вопросы четкой организации проведения комплексных экспертиз неразрывно связаны с проблемой их законодательной регламентации. Общие положения устанавливаются отдельными положениями отраслевого процессуального законодательства, регулирующего различные сферы отечественного судопроизводства. Такие процессуальные нормы имеют значительные различия. Так, действующий Уголовно-процессуальный кодекс Украины не имеет нормативной регламентации порядка проведения комплексных экспертиз. В то же время, в гражданском процессуальном законодательстве ст. 149 ГПК Украины, предусмотрена возможность назначения комплексной экспертизы. Указанной процессуальной нормой установлено, что комплексная экспертиза проводится не менее чем двумя экспертами разных отраслей знаний или разных направлений в пределах одной отрасли знаний. Аналогичные положения установлены в административном судопроизводстве - статья 84 Кодекса административного судопроизводства Украины. Хозяйственный процессуальный кодекс Украины и Кодекс Украины об административных правонарушениях не имеют отдельных норм, предусматривающих проведение комплексной экспертизы.

Таким образом, исходя из изложенного становится очевидным, что сегодня в единой законодательной регламентации проведения в Украине комплексной судебной экспертизы, в том числе исследования почерка, существуют очевидные пробелы. Несмотря на бесспорное внутреннее тождество сущности комплексной экспертизы, проблемы, возникающие при назначении и проведении комплексных экспертиз, практически одинаковы. Не учитывается общность предметов и объектов исследования для разных областей знаний, взаимное использование методов исследования, терминологического и понятийного аппарата. В этой связи для формирования совместного вывода экспертами разных специальностей или узкой специализации проводятся исследования в пределах разных родов и классов экспертиз.

Следует отметить, что комплексное диагностическое исследование почерка представляет собой многообещающее направление, которое объединяет психологию, психиатрию, криминалистику и как результат появляется возможность получать информацию о личности, эмоциональном состоянии и скрытых психологических признаках индивидуума.

Современные методы и технологии анализа почерка, такие как графологический анализ, компьютерное распознавание почерка и использование машинного обучения, предоставляют возможность более точного и объективного анализа почерка, повышая достоверность получаемых результатов.

Анализ почерка имеет значительное значение для понимания и предсказания человеческого поведения и эмоционального состояния. Он может быть полезным инструментом в выявлении психологических расстройств и преступной активности.

В то же самое время, можно подчеркнуть, что при использовании комплексных диагностических исследований почерка возникают как этические проблемы, так и вопросы связанные с обеспечением конфиденциальности данных, стандартизации методов и необходимости исключения допущения ошибок интерпретации полученных в ходе экспертных исследований результатов. Все перечисленные проблематичные положения требуют дальнейших исследований, разработки механизмов правового регулирования и последующих нормативных закреплений.

Перспективы развития комплексных диагностических исследований почерка на наш взгляд должны включать, в первую очередь, расширение областей применения, таких как медицина.

В целом, комплексное диагностическое исследование почерка представляет собой важное направление в психологических исследованиях индивидуума и может сыграть немаловажную роль в понимании человеческой природы и поведения.

Список литературы:

1. Когутич І.І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12. № 2. С. 112-123.
2. Когутич І.І. Про методологічний аспект перспективи графології як галузі криміналістичного знання. Криміналістика і судова експертиза. 2018. Вип. 63(1). С. 204-218.
3. Меленевська З.С., Шпакович Н.Г. Судове почеркознавство: проблеми і перспективи розвитку. Криміналістичний вісник. 2015. № 1. С. 113-120.
4. Свобода Є.Ю., Абрамова В.М. Судово-почеркознавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості. Часопис Академії адвокатури України. 2014. № 1. С. 82-85.
5. Маркусь В .О. Криміналістика. Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

**ԶԵՌԱԳՐԻ ՀԱՄԱԼԻՐ ԱԽՏՈՐՈՇԻՉ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ**

Պոլկովենկո Ի.Ս., Կոլոմոյեց Ա.Դ.

Սույն հոդվածը դիտարկում է ձեռագրի համալիր ախտորոշիչ հետազոտությունների ժամանակակից իրավիճակը և զարգացման հնարավորությունները: Հեղինակների կողմից ընդգծվում է, որ ձեռագրաբանական փորձաքննությունը համարվում է քրեագիտության հետազոտության պահանջված տեսակներից, հետևաբար այս կամ այն իրադրության ժամանակ բարդ խնդիրների լուծման արագությունը և արդյունավետությունը շատ դեպքերում կախված է ժամանակակից տեխնիկական միջոցների կիրառությունից, տակտիկական հնարքներից և այլն: Վերջին հետազոտություններում և հրապարակումներում հաստատվել է, որ ոչ ճիշտ արդյունքների ստացման մեծ հավանականության և տեքստերի մեծ ու միջին ծավալների առկայության պահանջի պատճառով որոշակի ձեռագրաբանական խնդիրների լուծման համար առկա մեթոդիկաներ գործնականում ձեռագրաբան փորձագետների կողմից չի օգտագործվում:

Հոդվածում ամրագրվել է, որ ձեռագրային խնդիրների լուծման համալիր մոտեցումը, գիտելիքների ինտեգրումը և իրավական դաշտի կատարելագործումը ձեռագրի համալիր փորձաքննությունների կազմակերպման և անցկացման գործում թույլ կտան օգնել հաղթահարել ուսումնասիրվող օբյեկտի մասին տեղեկատվության պակասը, ճիշտ հիմնավորել փորձագիտական եզրակացությունը և ապահովել դրա ամբողջականությունն ու հուսալիությունը:

Բանալի բառեր. ախտորոշիչ համալիր հետազոտություն, ձեռագրաբանական փորձաքննություն, դասակարգման խնդիրները.

**STATUS AND PROSPECTS OF COMPLEX DIAGNOSTIC
RESEARCH ON HANDWRITING
Polkovenko I., Kolomoyets A.**

This article considers the issues of the current status and the possibility of development of complex diagnostic research on handwriting. The authors note that handwriting examination is one of the demanded types of forensic research, therefore, speed and efficiency in solving complex tasks in this or that situation largely depends on the level of use of up-to-date technical means, tactics, etc. Analysis of recent studies and publications shows that existing methods for solving certain handwriting problems are not used in practice by handwriting experts because of the high probability of obtaining unreliable results and also because of the fact that it requires availability of large and medium-sized texts. According to the authors a complex approach to solving handwriting problems, integration of knowledge and enhancement of the legal base in the organization, as well as the conduct of integrated handwriting examinations may help overcome the lack of information about the investigated object, correctly justify the expert conclusion and ensure the level of its completeness and reliability.

Keywords: complex diagnostic research, handwriting examination, classification tasks.

Статья поступила: 12.04.2023
Принята к печати: 24.05.2023

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КОНФЛИКТОЛОГИЯ В ПРОЦЕССЕ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: ПРОБЛЕМА ЛЖИ И ОБМАНА

Шабанов В.Б. , Красилов В.С.

*Белорусский государственный университет,
Минск, Беларусь*

В статье исследуются отдельные аспекты проблем обмана, лжи и конфликта в правоохранительной деятельности, их понимания в сфере криминалистики и оперативно-розыскной деятельности, решающих задачи предупреждения, выявления, пресечения и расследования преступлений. Изучены тенденции решения задач правоохранительной деятельности в сфере криминалистической конфликтологии. Исследованы точки зрения ученых о проблеме допустимости обмана и лжи в целях повышения эффективности производства следственных действий и проведения оперативно-розыскных мероприятий. Предложены следующие точки зрения: ложь и обман не отождествляются и рассматриваются, соответственно, как общее и частное; ложь, обман и конфликты в сфере криминалистики и оперативно-розыскной деятельности должны изучаться в контексте закономерностей расследования и раскрытия преступлений.

Ключевые слова: *криминалистическая конфликтология, обман, ложь, дезинформация, взаимодействие в правоохранительной деятельности, тактика осуществления оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий.*

Как справедливо полагает Д.И.Дубровский: «Феномен обмана должен основательно рассматриваться в этическом, социологическом и юридическом планах и при этом исследоваться не только в индивидуально-психологическом, но и в социально-психологическом отношениях» [1]. Такая постановка вопроса предполагает следующую формулировку тезиса: ложь и обман были, есть и остаются нравственными, правовыми и социальными категориями, имеющими собственное содержание.

В этом отношении, с точки зрения философии и истории вопроса, в контексте криминалистики и оперативно-розыскной деятельности (далее, ОРД), заслуживают внимания следующие точки зрения о допустимости (недопустимости) лжи и обмана, обоснованные в ходе эволюции научной мысли и практики правоприменения. Во-первых, с позиции нравственности их полезность, по мнению античных философов, определяется законодателем-судьей, который устанавливает их границы и критерии допустимости: « правителям государства надлежит

Адрес для корреспонденции: Шабанов Вячеслав Борисович, доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой криминалистики юридического факультета Белорусского государственного университета, 22030, г.Минск, ул. Ленинградская 8, e-mail: lawcrim@bsu.by

применять ложь как против неприятеля, так и ради своих граждан, ради пользы своего государства, но всем остальным к ней прибегать нельзя» [2].

Во-вторых, ложь и обман категорически недопустимы, по мнению христианских мыслителей средневековья, так как они есть грех, удаляющий человека от Бога [3], что на практике не исключало их применение в политике, противодействии преступности и на войне.

В-третьих, для арабо-исламской культуры средневековья характерны экстраполяция отношений войны на мирную жизнь (мир-род войны), обусловленных конфликтными ситуациями, а также установление положения, согласно которому: если достохвальная цель может быть достигнута только ложью, то они становятся не только допустимыми, но и обязательными [4, с. 146, 147].

В-четвертых, в отличие от европейской традиции, в культуре Китая сложились особые представления относительно лжи и обмана. «Обман неизбежен, ибо пустота никогда не станет чем-то предметным, правда никогда не будет высказана когда нет ничего кроме обмана, обман становится истиной. Мудрость китайских стратагем и есть не что иное, как способность жить абсолютной подлинностью обмана» [5, с. 20]. Стратагемы в европейском понимании имеют два значения: военная хитрость и хитрость, уловка в политической и частной жизни, а в китайском понимании еще как расчет или план. «Не стратагема сама по себе, а та конкретная цель, которой она служит, подлежит нравственной оценке. Таким образом, в нравственной оценке, использованной в конкретном случае стратагемы, решающую роль играет нравственная оценка цели или побуждения для применения стратагемы» [6].

В этой связи можно сделать предварительные выводы о том, что ложь и обман: 1) явления объективные, многогранные, функциональные и диалектически противоречивые, представляющие собой способ решения задач на войне, в политике, экономике, правовых и социальных отношениях; 2) проявляются во взаимодействии людей (их общностей) в зависимости от интересов и целей, которыми они руководствуются; 3) оцениваются в зависимости от социального статуса субъектов, которые используют ложь и обман; 4) обуславливаются системой ценностей, которые служат сохранению общества, его гармонии и развитию; 5) экстраполируются на отношения вне войны и, в частности, оправдываются ситуацией соперничества или конфликта в различных сферах жизни современного общества.

Вычлняя криминалистический аспект проблемы лжи и обмана, следует отметить, что они явления не однозначные: с одной стороны, это цель, способ и элемент способа совершения преступления. С другой стороны, как полагает Р. С. Белкин, они допустимые способы решения задач преодоления противодействия расследованию (с учетом определенных ограничений) [7, с. 114]. Однако, в этом отношении следует отметить, что допустимость их в правоохранительной деятельности обусловлена попыткой интегрирования «новых современных представлений о морали и нравственности» в правоохранительную сферу, а также разработкой проблемы в создаваемых науках, например в юридической конфликтологии (через уголовно-процессуальные конфликты [8]), и криминалистической конфликтологии («через выведение понятий криминального, уголовно процессуального и криминалистического

конфликта из общего понятия социального конфликта...») [9]. Этот подход к решению научной проблемы представляется дискуссионным.

Для понимания сути проблемы в системе правовых отношений необходимо изучить историю вопроса о допустимости (не допустимости) лжи и обмана в этой сфере и исследовать возможные причины эволюции точек зрения ученых. Так, в советской правовой науке вопросы их допустимости или критериев их оценки в открытой дискуссии не рассматривались. В учебной и научной литературе по криминалистике отмечалось:

«Закон запрещает только пользоваться при допросе для получения сведений от допрашиваемых способами и средствами, являющимися физическим и психическим насилием над их личностью, но представляет полную свободу применять всякие способы, прямо им не запрещенные искусство вести допрос основано на знании психики человека, на умении понять ее и найти соответствующий подход к допрашиваемому лицу» [10, с. 329];

«Тактика всегда предполагает возможность маневрирования одним из двух или более возможных, не противоречащих нормам уголовно-процессуального кодекса (далее, УПК) приемов на основе оценки всех обстоятельств дела. Соответствие тактических приемов этическим нормам означает, что в тактических приемах не могут быть использованы безнравственные побуждения лиц, по отношению к которым эти приемы применяются; их культурная отсталость; обман, ложь, угроза, насилие; любые действия, унижающие человеческое достоинство, подрывающие авторитет следственных органов» [11, с. 238];

«В процессе расследования преступлений недопустимо использовать тактические приемы, которые унижают честь и достоинство граждан, сопряжены с обманом, насилием или угрозой применения насилия. Тактические приемы, применяемые в ходе судебного следствия, должны отвечать требованиям, которые способствовали бы установлению истины по делу, обеспечивали вынесение справедливого, обоснованного, убедительного приговора» [12, с. 331- 333].

Такой же точки зрения придерживался и Р. С. Белкин, когда в 1999 г., рассматривая вопросы судебной психологии, утверждал следующее: «Правомерность воздействия зависит от правомерности его средств. Это законность, которую следует понимать как соответствие или непротиворечие приема, средства требованиям закона; избирательность воздействия, т.е. направленность лишь на определенных лиц и нейтральность по отношению к остальным; нравственность, соответствие моральным принципам общества» [13, с. 511]. Этой же парадигме следовал А. В. Дулов [14].

Таким образом, до определенного момента в научной среде проблема обмана в уголовном законодательстве решалась следующим образом:

- 1) право – это средство отражения морали общества, средство реализации морали общества, средство ее защиты;
- 2) право регулирует осуществление полного познания и ликвидацию всех возникающих дефектов и противоречий в процессе познания в сфере правоохранительной деятельности;
- 3) ложь и обман абсолютно недопустимы в решении задач уголовного процесса;
- 4) задачи уголовного процесса не могут решаться вне рамок и принципов справедливости,

гуманности и профессиональной этики; 5) законность следует определять через соответствие или не противоречие приема, средства и их комбинаций требованиям закона.

В настоящее время по исследуемой проблеме имеются и иные точки зрения, которые обосновываются попыткой получения нового знания на стыке наук. В этом отношении следует обратить внимание на теорию криминалистической конфликтологии, сторонником которой является, например, А. В. Шмонин, отмечающий, что: « зарождающаяся частная теория – криминалистическая конфликтология, являющаяся составной частью криминалистической ситуалогии, позволяет выявлять на системной и прогностической основах закономерности зарождения, возникновения, развития и завершения конфликтов и конфликтных ситуаций; правильно формулировать проблемы предупреждения и разрешения (преодоления) конфликтов и конфликтных ситуаций и определять пути их решения» [9].

Понимая важность и необходимость проведения любых научных исследований необходимо отметить следующее. В 1995г. В.Н.Кудрявцев в рамках юридической конфликтологии допускает возможность конфликтного следствия: « в процессуальные конфликты вступают обвинители и обвиняемые и другие участники процесса. Роль арбитров в этих конфликтах принадлежит органам и представителям власти, ответственным за производство по делу в данной стадии или уполномоченным рассматривать жалобы на их действия: следователю, прокурору, судье, суду. Должностное лицо или орган, ответственный за производство по уголовному делу, а также участвующие в деле физические и юридические лица вступают в процессуальный конфликт, исполняя свои обязанности и осуществляя права, ввиду чего их взаимодействия приобретают характер системы правоотношений» [8]. Таким образом, в результате научных изысканий делается вывод о возможности вовлечения государственных должностных лиц (специальных субъектов) в конфликтные отношения. И этот подход к проблеме оказался значимым для обоснования допустимости лжи и обмана при уголовном преследовании и, в том числе, при осуществлении ОРД.

Но, что, собственно, дает конфликт и конфликтные ситуации? На этот вопрос Р.С.Белкин отвечает так: «В основе каждого преступления лежит конфликт правонарушителя с законом, с интересами людей, общества, государства. Восстановление нарушенного права начинается с раскрытия и расследования преступления, в ходе которых конфликт с законом обретает форму конфликта со следователем, лицом, призванным установить истину. Так, возникает конфликтная следственная ситуация, в которой противодействие следователю в установлении истины и его меры по преодолению этого противодействия и достижению целей следствия являются доминирующими факторами. Реальность подобных ситуаций, их обыденность и распространенность обусловили развитие тех приемов и рекомендаций криминалистической тактики, которые вооружают следователя для действий в обстановке конфликта, помогают разрешить его в соответствии с законом и нравственными требованиями» [7, с. 107].

Какова сущность приемов и рекомендаций криминалистической тактики в обстановке конфликта? Суммируя предварительные итоги изучения лжи и обмана в уголовном процессе (криминалистике, оперативно-розыскной деятельности), Р.С.Белкин в 2001г. приходит

к выводу: «при отсутствии в законе однозначного запрещения использовать обман при расследовании преступлений вопрос о его допустимости целиком лежит в области морали; условия допустимости обмана весьма узки и достаточно жестки, но принципиально его следует признать допустимым» [7, с.111].

В этой связи возникает вопрос об условиях допустимости, о конкретизации самого приема или способа, которые можно законно использовать при проведении следственных действий? Например, А.Р.Ратинов рекомендует: «нанесение удара в наиболее уязвимое или наиболее важное место; раздробление сил и средств противодействующей стороны; разжигание конфликта между соучастниками преступления; предупреждение об угрозе нежелательных действий» [15, с.162-163]. Как видим, моральная сторона проблемы имеет своеобразное диалектическое противоречие в отношении к приему или способу проведения следственных действий.

Решая эту проблему, Р.С.Белкин заявляет следующее: «Правового решения вопроса о допустимости обмана при расследовании преступлений не существует, поскольку слово «обман» не упоминается среди незаконных средств воздействия, названных в УПК. В этом плане можно двояко толковать упоминание в законе «иных незаконных мер»: либо относя к их числу и обман (как это обычно делается в литературе); либо по известным основаниям не относить обман к этим мерам. Попытка прибегнуть к распространенному сейчас в правовом обиходе выражению «разрешено все, что не запрещено законом» не решает вопроса, поскольку в уголовном судопроизводстве следует придерживаться иного правила: «разрешено все, что разрешено законом или ему не противоречит». Становится ясным, что вопрос следует перенести из правовой области в нравственную и именно здесь искать его решение» [7, с. 103]. Таким образом, из категории правовой обман, а соответственно и ложь, стали категориями нравственными в праве, а позиция «соответствие или непротиворечие приема, средства требованиям закона» (дозволительный принцип, обоснованный ранее) изменен на запретительный – «разрешено все, что разрешено законом или ему не противоречит». Хотя, смысловой анализ обеих позиций не находится по нашему мнению в антагонистическом противоречии.

С точки зрения права возможность лжи и, соответственно, обмана, их допустимость, обосновывается выводами Н.П.Хайдукова о путях разрешения внутриличностного конфликта: «Если в процессуально-тактической ситуации возникло противоречие между отдельными ценностями и сохранить их обе при достижении общественно значимой цели не представляется возможным, то целесообразным и морально оправданным будет такое тактическое решение, которое направлено на сохранение наиболее значимой в данной ситуации ценности, подобно тому, как при крайней необходимости ... законным является действие, которым причинен вред меньшему благу в целях предотвращения вреда большему. При этом следователь должен осознавать, что: а) в процессуально-тактической ситуации ценности противоречивы; б) вмешательство в ситуацию всегда становится объективно вынужденным, ибо невмешательство по принципу «лучше ничего не делать, чем делать вредное» есть зло, причиняющее вред более высокой ценности; в) вмешательство порождает одновременно и зло, и добро, т.е.

результат всегда носит противоречивый характер, но зло всегда должно быть меньшим по отношению к добру; г) результат оказывает положительное влияние на успешное выполнение задач уголовно-процессуальной деятельности» [7, с. 110-111]. Однако, эта позиция предполагает оценочные суждения о соразмерности причиняемого вреда сохраняемой ценности, что само по себе также противоречиво и дискуссионно.

Таким образом, обоснования приемлемости лжи и обмана, необходимо сделать вывод о том, что они оказались допустимыми в результате поиска нового научного знания на стыке наук и представляет собой следующую схему: концепция конфликтного следствия объединила в конфликтной ситуации следователя и участника уголовного процесса (например, обвиняемого) – следователь становится стороной конфликта – проецирование конфликтной ситуации межличностного общения на уголовно-правовую категорию, крайнюю необходимость введение категорий обмана и лжи в право как нравственных категорий – все это для защиты охраняемой законом ценности. Такая логика, возможно, не лишена логичности и изящества, однако, не лишена дискуссионности. По этому поводу А.М.Ларин отмечает следующее: ... «конфликтологическая» трактовка расследования, сводящая его к конфликту следователя с обвиняемым, неприемлема ... Заложенное в фундамент теории «конфликтного следствия» отождествление обвиняемого с преступником служит оправданию неразборчивости в средствах «борьбы», нарушению нравственных и правовых норм» [17, с. 103-104].

По нашему мнению ложь в криминалистике следует рассматривать либо как незаконные способы решения задач уголовного процесса или ОРД (принуждение к даче показаний, фальсификация доказательств, заведомо неправосудный приговор, нарушение процедуры проведения следственных действий или оперативно-розыскных мероприятий и др.), или допустимый, не противоречащий законодательству, интеллектуальный способ решения указанных задач в рамках криминалистической (оперативно-розыскной) тактики [16]. Вопросы допустимости лжи в оперативно-розыскной тактике через понятия дезинформации и инсценировки уже неоднократно рассматривались в научной дискуссии, где доказывалась их приемлемость, эффективность и целесообразность [18]. В этом отношении необходимо проводить дальнейшую научную и практическую разработку по определению пределов допустимости, фиксации и рамок использования.

Относительно категории «обман» необходимо отметить следующее. По нашему мнению его смешение с ложью в философско-психологическом анализе [1] в контексте криминалистики или ОРД необходимо рассматривать дифференцированно. **Ложь – это любое искажение истины**, производимое вербально, умолчанием или жестом намеренно или нет. **Обман или самообман – это состояния субъекта, вызванные усвоением лжи**. Эти явления (ложь и обман) возникают в процессе социального взаимодействия и должны оцениваться только с правовой точки зрения вне консеквенциализма и категорического императива. Это направление также нуждается в научной и практической разработке.

В этом отношении применение приемов, способов решения задач правоохранительной деятельности, их комбинаций (операций) следует изучать исходя из объективного восприятия условий (закономерностей) социального взаимодействия, которое можно рассматривать как

состояние управляемой социальной системы, в которой функционируют равные по статусу субъекты, преследующие свои интересы и цели. При взаимодействии изучаются не только взаимные согласованные действия, но и соперничество, которое в отдельных случаях может приводить к острому противоречию (конфликту). Эти противоречия в правовой сфере разрешаются через познание науки психологии, где под взаимодействием понимается процесс воздействия объектов друг на друга, обусловленный закономерностями их личных интересов, мотивов, целей и задач в рамках сотрудничества или соперничества.

На основании изложенного, полагаем возможным сделать следующие выводы.

1. На формирование теории криминалистической конфликтологии, несомненно, оказали воздействие философские научные представления в философско-психологическом контексте относительно моральности и этичности категорий «ложь» и «обман» и субъектов, правомочных использовать эти категории в практической деятельности для сохранения существующих в обществе ценностей.

2. Теория криминалистической конфликтологии, вводящая ложь и обман в право как нравственную категорию, по меньшей мере дискуссионна, так как экстраполяция конфликта с законом на конфликт со следователем (оперуполномоченным) требует теоретического, логического и законодательного обоснования.

3. Применительно к криминалистике и ОРД взаимодействие субъектов в сфере правоохранительной деятельности допустимость лжи (и как следствие обмана) раскрывается следующим образом: 1) взаимодействие обуславливается правоотношениями, устанавливаемыми оперативно-розыскным, уголовным и уголовно-процессуальным законодательством, в которые вовлекаются субъекты; 2) способы решения практических задач и защиты прав участвующих в правоотношениях зависят от их интеллектуальности и видов межличностного взаимодействия (сотрудничество или соперничество); 3) соперничество между представителем правоохранительного органа и подозреваемого (обвиняемого) в совершении преступления – это обычное состояние этого взаимодействия, обусловленное различием интересов субъектов в его результатах; 4) в состоянии соперничества субъекты действуют исходя из своих интересов, имея возможность в избрании линии поведения, не доверяя друг другу; 5) тактика оперативно-розыскной и следственной деятельности основывается на научно-разработанных способах (приемах) психологического и организационного воздействия, по сути, содержащих ложь (дезинформацию, маскировку и др.), которая является абсолютной реальностью наравне с моралью и нравственностью; 6) недопустимость лжи в криминалистическом контексте должна восприниматься через понятие запрещенного способа воздействия (например, шантаж, угроза насилием, насилие, фальсификация доказательства и иные «незаконные действия» как это сформулировано в ч. 1 ст. 394 Уголовного кодекса Республики Беларусь) либо через нарушение служебной (оперативно-розыскной, следственной, судебной) этики; 7) конфликт в контексте криминалистики или ОРД может рассматриваться и как допустимый частный способ решения практической задачи правоохранительной деятельности правомерным способом в конкретной ситуации, и как случай, нарушающий этику служебной деятельности.

Список литературы:

1. Дубровский, Л. И. Обман. Философско-психологический анализ [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://novainfo.ru/article/537>. - Дата доступа 28.05.2023.
2. Мясников, А. Г. Античная философия о целесообразности и вынужденном характере лжи. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/antichnaya-filosofiya-o-tselesoobraznosti-i-vynuzhdennom-haraktere-lzhi-1>. - Дата доступа: 28.05.2023.
3. Карабыков, А. В. Проблема лжи в трудах средневековых христианских мыслителей // Вестник Томского государственного ун-та : Философия. Социология. Политология. Томск, 2013, - № 2 (22). С. 178 185,
4. Игнатенко, А. А. Обман в контексте арабо-исламской культуры средневековья / А. А. Игнатенко // Одиссей. Человек в истории 1993: Образ «другого» в культуре (1994) ; - М.: Наука, 1994. С. 138 160.
5. Тридцать шесть стратагем. Китайские секреты успеха / Перевод с кит. В. В. Малявина. М. Белые львы, 2000. 192 с.
6. Харро фон Зенген О китайском искусстве жить и выживать. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://nrpsy.ru/36-stratagem-zenger.html>. Дата доступа: 28.05.2023.
7. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА ИНФРА • М), 2001. 240 с.
8. Юридическая конфликтология [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://yurpsy.com/files/biblio/jur-konf/19.htm>. Дата доступа: 28.05.2023.
9. Шмонин, А. В. Криминалистическая конфликтология: предпосылки формирования и направления развития [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/kriminalisticheskaya-konfliktologiya-predposylki-formirovaniya-i-napravleniya-razvitiya>. Дата доступа: 28.05.2023.
10. Якимов, И. Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое изд., перепеч. с изд. 1925 г. М.: ЛексЭст, 2003. 496 с.
11. Криминалистика : Учебник / Под ред. А. Н. Васильева. М., Изд-во Моск. ун-та, 1980. 496 с.
12. Криминалистика : Учебник / Под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М.: Юрид. лит., 1988. 672 с.
13. Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Юссинская Е. Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. М.: Издательская группа НОРМА ИНФРАМ, 1999. 990 с.
14. Дулов, А. В., Сидоренко О. В. Юридическая этика [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://nashaucheba.ru/v57811/дулов_а.в.,_сидоренко_о.в._юридическая_этика. Дата доступа: 28.05.2023;

15. Ратинов, А. Р. Судебная психология для следователей : Учеб. пособие / Изд-во НИиРИО ВШ МООП РСФСР. М., 1967. 290 с.
16. Красиков, В. С. Криминалистический контекст обмана и лжи: интеллектуальный аспект тактики / В. С. Красиков // Журнал Белорусского государственного университета. Право. Минск : Изд. Центр БГУ, 2021. - № 2 (2021). С. 103-109.
17. Ларин, А. М. Криминалистика и паракриминалистика. Научно-практическое и учебное пособие. М.: издательство БЕЛ, 1996. 192 с.
18. Дубоносов, Е. С. Дезинформация криминальной среды при осуществлении оперативно-розыскной деятельности [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/dezinformatsiya-kriminalnoy-sredy-pri-osuschestvlenii-operativno-rozysknoy-deyatelnosti/viewer>. Дата доступа: 28.05.2023; Елисов, П. П. Использование оперативной информации и инсценировки при проведении оперативно-розыскных мероприятий по выявлению и документированию коррупционных преступлений: мнение аналитика [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-operativnoy-dezinformatsii-i-instsenirovki-pri-provedenii-operativno-rozysknyh-meropriyatiy-po-vyyavleniyu-i/viewer](https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-operativnoy-dezinformatsii-i-instsenirovki-pri-provedenii-operativno-rozysknyh-meropriyatiy-po-vyyavleniyu-i-dokumentirovaniyu-korruptsionnykh-prstupleniy-mnenie-analitik). Дата доступа: 28.05.2023; Яскевич, А. В., Лахтиков, Д. Н. Вопросы допустимости дезинформирования при осуществлении оперативно-розыскной профилактики органов внутренних дел [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://elib.amia.by/bitstream/docs/80/1/30_073.pdf. Дата доступа: 28.05.2023.

**ՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՆՖԼԻԿՏՈՒՄԻ ԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՅԱՀԱՅՏՄԱՆ ԵՎ ՀԵՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ.
ՍՏԻ ԵՎ ԽԱԲԵՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ**

Շարանով Վ.Բ ., Կրասիկով Վ.Ս.

Հոդվածում հետազոտվում են իրավապահ մարմիններում խաբեության, սրի և կոնֆլիկտի խնդիրների առանձին ասպեկտներ, դրանց հասկացությունը քրեաբանության և օպերատիվ-հետախուզական գործունեության շրջանակներում՝ հանցագործությունների կանխարգելման, բացահայտման, ճնշելու և հետաքննության խնդիրների լուծման առնչությամբ: Ուսումնասիրվում են նաև քրեագիտական կոնֆլիկտաբանության ոլորտում իրավապահների խնդիրների լուծման միտումները: Հոդվածում հետազոտվում են խաբեության և սրի թույլատրելիության խնդրի վերաբերյալ գիտնականների տեսակետները՝ քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական աշխատանքների իրականացման արդյունավետության բարձրացման նպատակով: Մասնավորապես, առաջարկվում են հետևյալ տեսակետները. սուտը և խաբեությունը չեն բացահայտվում և, համապատասխանաբար, համարվում են ընդհանուր և մասնավոր. սուտը, խաբեությունը և կոնֆլիկտը քրեագիտության և օպերատիվ-հետախուզական գործողությունների շրջանակներում պետք է ուսումնասիրվեն

հանցագործությունների հետաքննության և բացահայտման օրինաչափությունների համադրությունը:

Բանալի բառեր. քրեագիտական կոնֆլիկտաբանություն, խաբեություն, սուտ, ապատեղեկավորություն, փոխգործակցություն իրավապահ մարմիններում, օպերատիվ-հետախուզական աշխատանքների իրականացման մարտավարություն և քննչական գործողություններ:

CRIMINALISTIC CONFLICTOLOGY IN THE PROCESS OF DISCLOSURE AND INVESTIGATION OF CRIMES: THE PROBLEM OF LIES AND DECEPTION

Shabanov V., Krasikov U.

The article examines certain aspects of the problems of deception, lies and conflict in law enforcement, their understanding in the field of criminology and operational investigative activities (hereinafter referred to as the ORD), solving the problems of prevention, detection, suppression and investigation of crimes. The tendencies of solving problems of law enforcement activity in the field of criminalistic conflictology are studied. The points of view of scientists on the problem of the permissibility of deception and lies in order to increase the efficiency of investigative actions and operational investigative measures (hereinafter referred to as ORM) are investigated. The following points of view are proposed: lies and deception are not identified and are considered, respectively, as general and particular; lies, deception and conflicts in the field of criminology and ORD should be studied in the context of the laws of investigation and disclosure of crimes.

Keywords: *criminalistic conflictology, deception, lies, disinformation, interaction in law enforcement, tactics of operational investigative measures and investigative actions.*

Статья поступила: 23.03.2023

Принята к печати: 26.05.2023

ABOUT THE FEATURES OF CRIMINALISTIC RESEARCH OF FACTORS AFFECTING HANDWRITING CHANGES

Nikolaichuk T., Maistrenko O., Zabuha A., Bila A., Kovzel M.

*Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Expertise of the
Ministry of Justice of Ukraine,
Dnipro, Ukraine,*

The article highlights the current topic of sustainability of handwriting features under the influence of physiological aging. The focus is on the fact that the study of actual age-specific changes in human mobility in old and old age presents significant difficulties, especially when studying changes in motor functions in the elderly. This is due to the fact that physiological old age is a fairly rare phenomenon and in most cases, when researching the motor sphere of people of old age have to deal with complex interweaving, such as real age changes, as well as motor

The issue of the impact of age-related changes in motor functions of a person in the elderly and senile age was considered, taking into account the distribution into three age groups of people older than 55 years. This was analysed and presented in an article on the sustainability of common features in signatures of older persons.

The necessity of developing a structured methodology for the study of signatures performed by older and older persons in accordance with the state standards for the registration of its results was determined, which would correspond to the level of modern scientific developments.

Key words: *handwriting, handwriting research, motor functions, elderly and senile persons, physiological aging, variability, confounding factor, age group.*

Introduction. Currently, handwriting research is one of the most common types of forensic examination in any judicial proceeding. In the modern world and in Ukraine in general, the development of forensic handwriting has reached a sufficiently high level of development thanks to the solution of a wide range of problems. This, in turn, is connected with the constant addition by handwriting experts to scientific and theoretical provisions, i.e. thanks to constant development over a long period of time.

The analysis of the practice of conducting expert examinations shows that today investigative and judicial bodies often submit questions regarding the execution of handwritten notes and signatures to the expert for decision. Such handwritten objects are found in various types of written

Correspondence address: Maistrenko O.I, the senior researcher of the Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine, 49000, Ukraine, Dnipro, Sicheslavskya Naberezhna St, 17, email: dniprondise@ukr.net

documents: notarial documents, contracts, mandates, debt receipts, death notes, statements, procedural documents, etc.

A written document is a text document, the information of which is recorded in any type of writing. A written document is the main source of legally significant information. Writing, as a certain process, has a rather complex structure. The specific structure of writing and its mechanism have long been and are the subject of attention of psychologists, criminologists and other researchers. Along with this, the main problem in revealing the structure of writing and the regularities of the functioning of skills is always the physiological organization of the writing-motor process. Motor function during the writing process was and is the subject of special attention of criminologists. This was explained by the fact that handwriting was first of all connected with the system of final movements recorded in manuscripts.

It should be noted that many factors affect a person's handwriting. Despite the relative stability of a particular person's handwriting, certain changes may occur in it under the influence of various circumstances.

Aim. Study of the stability of handwriting signs under the influence of physiological aging.

Results. In forensic literature on forensic handwriting, factors that change handwriting include:

1. Change of the external situation of the letter:

unusual posture;

unusual file device;

unusual material of the letter;

insufficient amount of light or darkness (absence or restriction of visual control).

2. Change the internal state of the person who writes:

the state connected with the age changes of the organism;

the state of increased excitation or generality;

the state of intoxication;

deterioration or loss of vision;

a disease condition, often caused by nervous diseases or mental disorder;

various hand injuries;

violation of nervous and physical state of the writer: stress, fatigue, etc.;

writing the manuscript with the left hand while performing the right hand normally;

3. Unusual setting (task) of the person who writes:

not connected with the intended change of handwriting (unusually slow, early or, conversely, the fastest letter);

associated with the desire of the person who writes to change the handwriting for the purpose of masking.

These include:

a) a quick change of handwriting;

b) print font follow-up;

c) following another person;

- d) changing the way that the writing device is kept;
- e) change of a writing hand.

The stability of written and moving skills, preservation of its peculiarities in writing even in unusual conditions depends on the following factors:

- the degree of formation of written and moving skills;
- peculiarities of the nervous apparatus of human motion control.

It should be noted that the main volume of exhaustive studies is identification tasks. Their solution involves the establishment of such facts: Presence or absence of a certain artist of handwritten text, record or signature; execution by the same or different persons of several texts (records) or signatures, separate fragments of text, text and short record (in particular, notes), in some cases text (record) and signature [1]. According to the method of forensic examination, the task of determining the fact of several black objects performance by one or different persons is decided by the expert, even if such a question is not specifically asked.

Thus, the preservation of the peculiarities of movements of writing in different conditions, the stability (stereotype) of their reproduction is the properties of handwriting, necessary for identification of a person. The peculiarity of the dynamic stereotype of written and moving skills is its variation. Variance this is one of the properties of the written and moving skills. This feature of handwriting is the result of adaptation of written and moving skills to the above-mentioned circumstances of objective and subjective character. V.F. Orlova [2] defines the two nature of the variation in the turn, taking into account the factors of objective and subjective character that influence the formation of written and moving skills.

On the one hand, the variation of the handwriting, in her opinion, is the result of the adaptation of movements in the process of automation of the letter; on the other hand, it is the result of the conscious reorganization of the mechanism of movements in connection with a certain purpose of writing. In a proud can vary both the same features of handwriting, and handwriting in general. In the first case, it is a question of variation of features; in the second case, it is a question of variation in the whole.

It is the variant that reflects the mechanism of adaptation of the person, who is proud of different circumstances, which negatively affect the process of writing. However, such opportunities are not unlimited: At a certain degree of influence on a proud one or another factor, this protective barrier is destroyed. The usual properties of the handwriting are changed, which is shown in the manuscript as diagnostic features. Their complex can give the basis of the expert not only to establish the fact of unusual letter, but also to solve other diagnostic problems: about the nature of unusual (permanent or temporary), about the type of disturbing factors (natural or artificial), their group (internal or external), and in some cases, about the specific disturbing factor that influenced the process of writing [3]. Each of these tasks can be assigned to the expert concerning any one-turn object next to the identification or separately, independently. The possibility of solving such tasks depends on the degree of the diagnostic features in the investigated handwriting object, the presence or absence of comparative material, its quality, the data on the personality of the envisaged performer and the circumstances of the drawing of the handwriting object.

In connection with the fact that the person who writes may have several variants in the handwriting, in the criminal literature the variant formed in the course of studying the letter at school and further life, it is accepted to call the basic one. This variant is most often found in writing different documents, notes, etc. other variants of handwriting, which appeared in a person later as a result of different circumstances of objective and subjective character, it is accepted to call additional. For example, they can be: short-cut masking, writing a manuscript with the following print font, left-handed execution, and so on.

The question of the writing state, the conditions under which the manuscript was executed, often have an important proof point. For example, establishing the fact of alcohol intoxication by the performer of any document (order, testament, etc.) may lead to the recognition of the agreement as invalid and thus affect the crime's qualification.

The results of the latest research on the problem of studying handwriting as an object of forensic handwriting diagnostics indicate that alcohol causes the appearance of a certain complex of signs in handwriting, namely: reduced coordination of movements, reduced coherence, instability of the size of handwriting, placement of words, the size of the intervals between the lines, correction of letters, lack of neatness and clarity (Fig. 1).

The modern idea of the essence of writing and the regularity of the functioning of the writing-motor system of a person provides the possibility of a constructive approach to the study of the issue of establishing the state of alcohol intoxication of the writer based on the signs of handwriting [4].

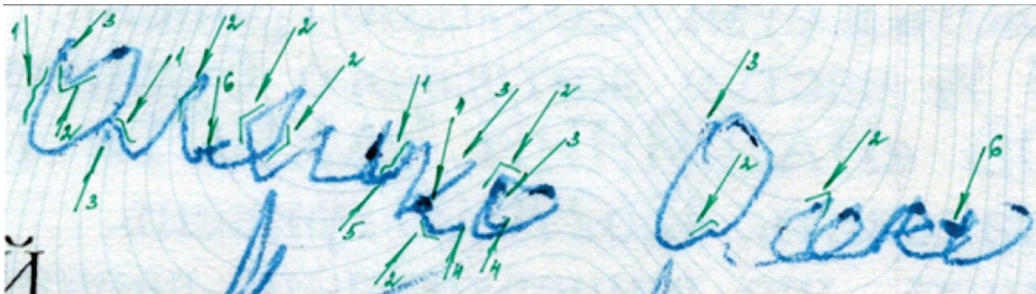

Figure 1. Experimental handwritten note "Олешко" and signature on behalf of O. in the "DONATOR" column of the donation agreement

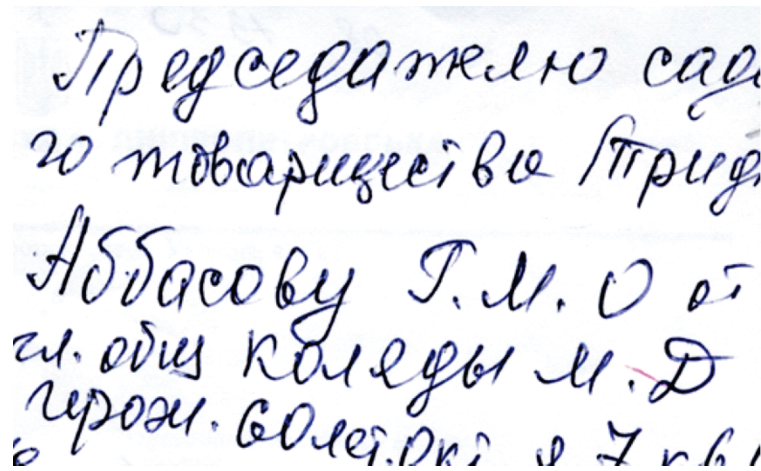
Today, forensic handwriting diagnosis has become an independent field in forensic handwriting. A theoretical base of forensic handwriting diagnostics was created, based on experimental research, symptom complexes of diagnostic signs were identified, these are: natural, they include reasons not related to the desire to change handwriting and most often created by the external environment of writing; artificial - which are in the desire only to change the handwriting and misleading factors. Based on this, separate methods of conducting diagnostic studies of handwriting have been developed [5, 6]. The task of handwriting diagnosis requires as systematic solution based on a theoretical analysis of the provisions of criminology, forensic examination and other fields of knowledge, large-scale experimental research and special methodological developments in the field of handwriting examination. Theoretical propositions and numerous experiments conducted in various fields of knowledge, including criminology, indicate that the

functioning of all body systems, starting with neurophysiological and ending with muscular ones, depends on a person's age [7].

Analysis of the literature, many years of expert practice show that the skill of writing undergoes natural changes throughout the writer's entire life and writing practice. During the formation of handwriting, the written-motor functional-dynamic complex develops progressively and usually stabilizes by the age of 25. Handwriting undergoes significant changes in the process of transition from maturity to old and senile age. Aging is a natural, natural process of changes in the body at the physiological, psychological, and social levels. Over the past 50 years, the process of aging of the nation on a global scale has been developing at a great speed.

Currently, an improved method of researching signatures executed by elderly and senile persons has been developed, taking into account the division into two groups of persons older than 55 years: the first group of elderly people aged 60 to 74 years; the second – the senile 75 to 90 years old.

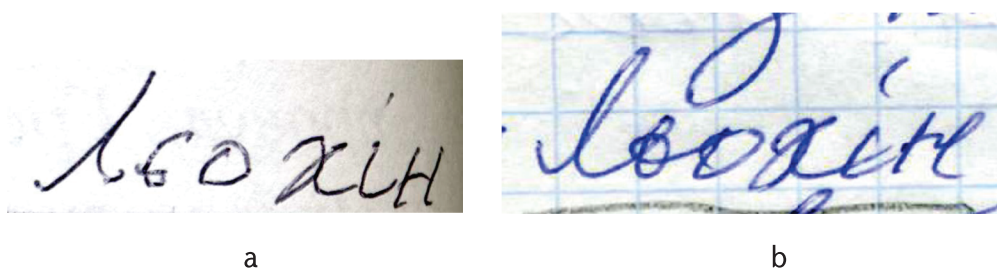
Taking into account the above-mentioned division, it was established by domestic scientists [8] that in persons with highly developed handwriting, who belong to the first age group (60-74 years old), stable common signs include the transcription of the signature, the degree of coordination, complexity and coherence of movements, pace of writing, size, slope, arrangement and acceleration of elements, degree and nature of pressure, direction of the line of the base of the signature (Fig. 2).

Председателю суда
по управлению при
Абасову Т. М. О
и. о. и. коллега М. Д
Урош. Голос. Д. Д. и Т. Д.

Figure 2. Fragment of an experimental handwritten record on behalf of K. in the application

In the second age group (75-90 years old), the same as in the first age group can be attributed to persistent and relatively persistent symptoms (Fig. 3).

a b

Figure 3. Experimental handwritten record (a) and sample (b) on behalf of L.

As for signatures made with medium-developed handwriting, in the first age group (60-74 years old) stable common features include: transcription of the signature, degree of coordination, complexity and connectedness of movements, size of strokes, pace of writing, degree of pressure, inclination, arrangement and the spread of strokes, the shape of the base of the signature and the direction of its line (Fig. 4; Fig. 5). Placement in relation to the previous word in a blank line can be recognized as relatively stable signs. No unstable general signs were found in this group.

Figure 4. Fragment of experimental handwritten record of Ch. in the "Donator" column of the Contract of donation of an apartment.

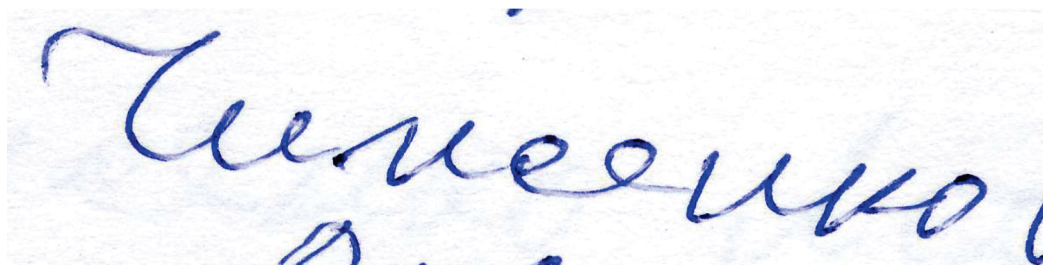

Figure 5. Samples of the handwriting of Ch.

In the second age group (75-90 years old), the same general signs as in the first can be considered stable, with the exception of the shape of the base of the signature and the direction of its line. Relatively stable signs include: the placement of the signature relative to the previous word and blank line, the shape of the base of the signature and the direction of its line. No unstable signs were found.

Along with this, the degree of stability of such signs as: the placement of the signature in relation to the previous word and blank line (slightly), as well as the shape of the base of the signature and the direction of its line (significantly), decreases.

There is also a qualitative change in some general features while maintaining their degree of stability. Thus, the number of signatures made with strong pressure, simplified movements, at a small distance from the previous word increases; the number of widely spaced signatures with straight bases and a horizontal direction of the signature line decreases (Fig. 6; Fig. 7).

The specified qualitative changes in the signatures of persons of the second age group are explained by the strengthening of the influence of age-related changes in the body on the process of execution and placement of signatures by persons with moderately developed handwriting.

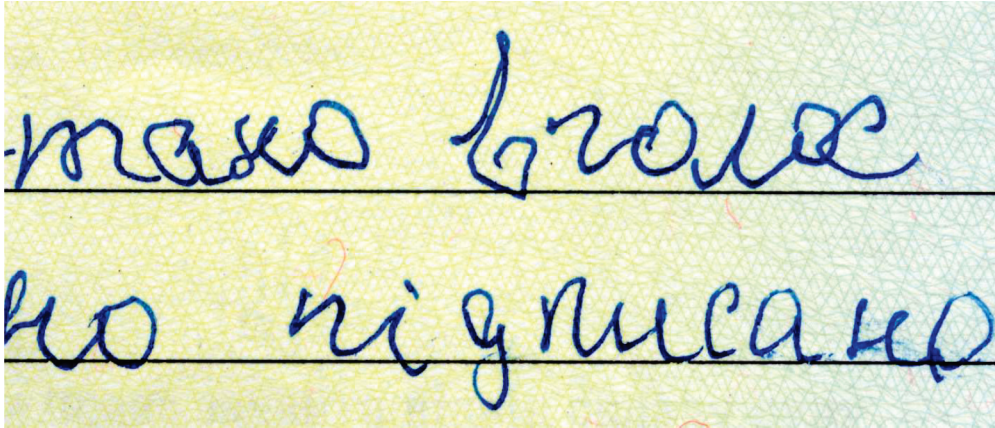

Figure 6. Fragment of experimental handwritten record in the Treatment of Ush.

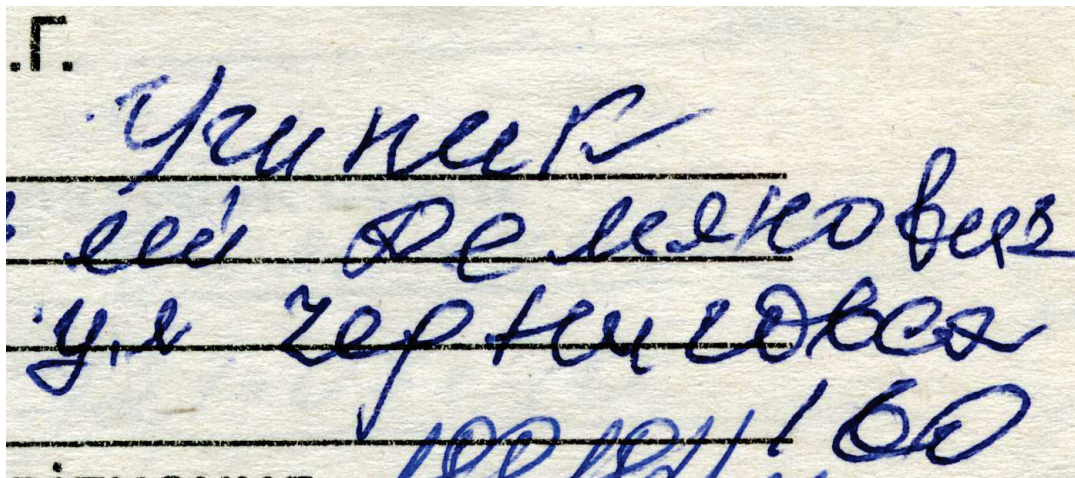

Figure 7. Samples of the handwriting of Ush.

As for signatures made with handwriting below the average and low degree of development, in the first age group (60-74 years old) stable common features include: the degree of coordination and connectedness of movements, the pace of execution, the size of the strokes, the degree and nature of pressure, the direction of the line signature. The following signs can be attributed to the relatively stable ones in this group: the transcription of the signature, the slant of the strokes, the placement of the signature in relation to the previous word and blank line, the shape of the base of the signature. No unstable general signs were found in this age group.

In the second age group (75-90 years old), the same general signs as in the first can be classified as stable, except for the degree of coordination of movements, pace and direction of the base line of the signature. Transcription, the degree of coordination of movements, pace, inclination, arrangement and acceleration of strokes, the direction of the base line of the signature, and placement in relation to the previous word can be considered relatively stable.

At the same time, the degree of stability of such signs as: the transcription of the signature (due to the omission of individual letters), the degree of coordination and the pace of execution, the inclination, arrangement and acceleration of elements, the placement of the signature relative to the previous word and the blank line, the shape of the baseline decreases (at the same time) signature and its direction. Unstable signs appear.

While preserving the degree of stability of certain general features, some of their qualitative changes are also observed. Thus, the number of signatures performed with a lower degree of coordination of movements, at a slower pace, with simplified movements, with little connectivity, with a strong undifferentiated pressure, is increasing.

The specified qualitative changes, as well as a large number of general signs, the degree of stability of which decreases in the second age group, the manifestation of unstable signs, testify to the significant impact of age changes on people with handwriting below the average and low degree of development, when performing their signatures in the process of their application and placement on the document.

Conclusion. Summing up, we can say that the variability of handwriting, as one of the forms of adaptation of writing-motor skills to different conditions (objective and subjective in nature), is not an obstacle to the identification of a person. At the same time, variation should always be taken into account by a handwriting expert, both in identification and non-identification research.

References

1. Arotsker L.E., Vul S.M., Brodskaya A.B., Gordeeva G.N., Gruzskova V.G. *Ne identifikatsionnyye issledovaniya v pocherkovedcheskoy ekspertize* [Non-identification studies in handwriting expertise]. K: RIO MVD of the Ukrainian SSR Publ., 1972, pp. 48-69.
2. Orlova V.F. *Sudebno- pocherkovedcheskaya diagnostika* [Forensic handwriting diagnostics]. Uchebnoye posobiye dlya studentov vuzov [Textbook for university students]. M.: UNITY-DANA Publ. Law and right. 2006. 160 p. ISBN 5-238-01033-8
3. Kupriyanova A.A. *Metodicheskiye rekomendatsii resheniya sudebno pocherkovedcheskikh diagnosticheskikh zadach* [Methodological recommendations for solving forensic handwriting diagnostic problems]. Minsk. 1982. pp.4-5.
4. *Metodyka pocherkoznavchoho doslidzhennya rukopysnykh zapysiv, vykonanykh osobamy v stani alkohol'noho sp'yaninnya* [Methodology of handwriting research of handwritten notes made by persons in a state of alcohol intoxication]. *Reyestratsiyyny kod 1.1.61 u Reyestri metodyk provedennya sudovykh ekspertyz Ministerstvay ustytsiyi Ukrayiny* [Registration code 1.1.61 in the Register of forensic examination methods of the Ministry of Justice of Ukraine]. Kyiv Research Institute of Forensic Expertise (Kyiv NDISE) of the Ministry of Justice of Ukraine Publ. 2017.
5. *Metodyka doslidzhennya pidpysiv, vykonanykh zi zminoyu oznak vlasnoho pidpysnoho pocherku* [The method of researching signatures made with a change in the signs of one's signature handwriting]. *Reyestratsiyyny kod 1.1.57 u Reyestri metodyk provedennya sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny* [Registration code 1.1.57 in the Register of forensic examination methods of the Ministry of Justice of Ukraine]. Kharkiv Research Institute of Forensic Expertise (Kharkiv NDISE) of the Ministry of Justice of Ukraine Publ. 2015.

6. *Metodyka pocherkovedchoho doslidzhennya rukopysnykh zapysiv, vykonanykh zminenym pocherkom* [Methodology of handwriting research of handwritten notes made with altered handwriting]. *Reyestratsiynny kod 1.1.58 u Reyestri metodyk provedennya sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny* [Registration code 1.1.58 in the Register of forensic examination methods of the Ministry of Justice of Ukraine]. Kyiv Research Institute of Forensic Expertise (Kyiv NDISE) of the Ministry of Justice of Ukraine Publ. 2017.
7. *Doslidzhennya pidpysiv, vykonanykh osobamy, yaki vtratyly zir vnaslidok zakhvor'uyvan (katarakty, hlaukomy)* [Research of signatures made by persons who have lost their sight due to diseases (cataracts, glaucoma)]. *Reyestratsiynny kod 1.1.46 u Reyestri metodyk provedennya sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny* [Registration code 1.1.46 in the Register of forensic examination methods of the Ministry of Justice of Ukraine]. Kharkiv Research Institute of Forensic Expertise (Kharkiv NDISE) of the Ministry of Justice of Ukraine Publ. 2004.
8. Lipovsky V.V., Vernik I.P., Chepulchenko T.A. (1979). *Voprosy kriminalisticheskogo issledovaniya podpisov, vypolnennykh litsami pozhilogo i starcheskogo vozrasta* [Issues of forensic examination of signatures made by persons of elderly and senile age]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza. Sbornik nauchnykh trudov*. [Criminalistics and forensic science. Collection of scientific writings. Kyiv. No.19. pp. 175-184.

ՁԵՌԱԳՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ ԱԶԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

**Նիկոլայշուկ Տ.Վ., Մայսարենկո Օ.Ի., Ջաբուխա Ա., Վ.
Բիլա Ա.Վ., Կովզել Մ.Ա.**

Հոդվածում լուսաբանվում է ֆիզիոլոգիական ծերացման ազդեցության տակ ծեռագրի հատկանիշների կայունության արդիական խնդիրը: Ուշադրություն է կենտրոնացվում այն փաստի վրա, որ մարդու տարեց և ծերունական տարիքում շարժունության տարիքային փոփոխությունների ուսումնասիրությունը զգալի դժվարություններ է ներկայացնում, հատկապես, երբ ուսումնասիրում են տարեց հասակում շարժունության ֆունկցիաների փոփոխությունները: Վերջինիս պայմանավորված է նրանով, որ ֆիզիոլոգիական ծերությունը բավականին հազվադեպ երևոյթ է, և շատ դեպքերում տարեցների շարժունությունը հետազոտելիս ստիպված են լինում գործ ունենալ բարդ միահյուսումների հետ, ինչպիսիք են իրական տարիքային փոփոխությունները, ինչպես նաև մի շարք հիվանդությունների հետևանքով առաջացած շարժողական խանգարումները, որոնք ուղեկցում են ծերացմանը:

Դիտարկվել է տարեց և ծերունական հասակում մարդու շարժունության վրա տարիքային փոփոխությունների ազդեցության հարցը: Հաշվի առնելով հոդվածում նշվածը՝ փորձ է արվել 55 տարեկանից բարձր անձանց բաժանել երեք տարիքային խմբերի: Որոշվել է դրա արդյունքների գրանցման պետական չափորոշիչներին համապատասխան տարեց և

ծերունական հասակի անձանց ստորագրությունների հետազոտության կառուցվածքայնացված մեթոդաբանության մշակման անհրաժեշտությունը, որը կհամապատասխանի գիտական ժամանակակից մշակումների մակարդակին:

Բանալի բառեր. ձեռագիր, ձեռագրի հետազոտություն, շարժողական ֆունկցիաներ, պարեց և ծերունական հասակի անձինք, ֆիզիոլոգիական ծերացում, փոփոխականություն, խառը գործոն, պարիբային խումբ:

ОСОБЕННОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ИЗМЕНЕНИЯ ПОЧЕРКА

**Николайчук Т.В., Майстренко О.И., Забуха А.В.,
Била А.В., Ковзель М.А.**

В статье освещается актуальная тема устойчивости особенностей почерка под влиянием физиологического старения. Акцентируется внимание на том, что изучение собственно возрастных изменений подвижности человека в пожилом и старческом возрасте обусловлено значительными трудностями, особенно при изучении изменений двигательных функций в пожилом возрасте. По мнению авторов, это связано с тем, что физиологическая старость является достаточно редким явлением и в большинстве случаев при исследовании двигательных способностей людей пожилого возраста приходится иметь дело со сложными переплетениями, такими как реальные возрастные изменения, двигательные нарушения, возникающие в результате ряда заболеваний, сопровождающих старение.

Рассмотрен вопрос о влиянии возрастных изменений двигательных функций человека в пожилом и старческом возрасте. С учетом изложенного в статье, предпринята попытка распределить на три возрастные группы лиц старше 55 лет.

Определена необходимость разработки структурированной методики исследования подписей лиц пожилого и старческого возраста в соответствии с государственными стандартами регистрации его результатов, которая соответствовала бы уровню современных научных разработок.

Ключевые слова: почерк, почерковедческое исследование, двигательные функции, лица пожилого и старческого возраста, физиологическое старение, изменчивость, смешанный фактор, возрастная группа.

The article was submitted: 15.06.2022

The article was accepted: 16.11.2022

ԷԼԵԿՏՐԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մարգարյան Ռ. Ս.

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո,
Երևան, Հայաստան

Հողվածում ներկայացվել են էլեկտրատեխնիկական փորձաքննությունների կատարման ժամանակ առաջացող որոշ խնդրահարույց հարցերի և դրանց լուծման ուղիների վերաբերյալ դիտարկումներ: Վերլուծվել են վթարի հետևանքով մեկ կամ մի քանի էլեկտրասարքավորումներում առաջացած ամբողջական կամ մասնակի վնասվածքների հետազոտման համապատասխան իրավիճակներ: Առաջարկվել է իրականացնել ինչպես ամբողջությամբ վնասված էլեկտրասարքավորման առանձին հանգույցների վնասվածությունների համեմատական ուսումնասիրություն, այնպես էլ՝ արվյալ օբյեկտում գտնվող մասնակի վնասվածքներով մյուս էլեկտրասարքավորումների հանգույցներում տեղի ունեցած և ֆունկցիոնալ և ակնադիտական փոփոխությունների ն վերաբերող հետազոտություններ: Հողվածում ընդգծվել են նաև այն մտպեցումները, որոնք հնարավորություն են տալիս նման իրավիճակներում փորձագետին գալ առավել ճշգրիտ եզրահանգման:

Բանալի բառեր. էլեկտրասարքավորում, էլեկտրասարքավորման հանգույց էլեկտրասարքավորման վնասվածք, էլեկտրական վթար, ավտոմատ անջարիչ, հալուն ապահովիչ, ներկայացվող նմուշ, էլեկտրական սկզբունքային սխեմա, հանգույցների էլեկտրական սխեմա, էլեկտրատեխնիկական փորձաքննություն:

Տնտեսության տարբեր ճյուղերում առաջանում են արտադրատեխնիկական և արտադրանքի շահագործման իրավահարաբերություններ՝ իրենց կոնկրետ խնդիրներով, որոնց շարքում են էլեկտրասարքավորումների որակական պարամետրերի վերաբերյալ արտադրողի և իրացնողի, վաճառողի և գնորդի միջև առաջացող անհամաձայնությունները, այդ սարքավորումներում առաջացած անսարքությունների սկզբնապատճառները պարզելու հարցերը, ինչպես նաև էլեկտրական վթարների և պատահարների առաջացման ու զարգացման պատճառահետևանքային կապերի բացահայտումը և այլն: Դրա համար հաճախ պահանջվում է էլեկտրատեխնիկ փորձագետների ներգրավում, որոնց կատարած հետազոտությունների և փորձագիտական եզրակացությունների շնորհիվ է հնարավոր լինում գտնել վերոնշյալ հարցերի օբյեկտիվ պատասխանները:

Հայտնի իրողություն է, որ էլեկտրատեխնիկական փորձագիտական հետազոտությունների որակի բարձրացման և դրանց կատարելագործման համար էական նշանակություն ունի տվյալ ժամանակաշրջանում գիտության և տեխնիկայի զարգացման

Թղթակցական հասցեն՝ Մարգարյան Ռուբեն Սերյոժայի, ՀՀ ԳԱԱ « Փորձաքննությունների ազգային բյուրո » ՊՈԱԿ-ի պայթյունատեխնիկական, պայթյունատեխնոլոգիական և հրդեհատեխնիկական փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ, Հայաստան, ք. Երևան, Իսակովի 24, e-mail ruben.margaryan@yahoo.com

մակարդակը, բնական ու տեխնիկական գիտություններում արձանագրված նվաճումները: Սակայն գիտատեխնիկական առաջընթացի արդյունքում շուկայում ավելանում է նաև անձանոթ էլեկտրական սխեմաներով գործող սարքավորումների տեսակները: Արդյունքում փորձագիտական բնագավառում առավել բարդ պահանջներ են դրվում էլեկտրատեխնիկ փորձագետի առջև:

Վերջին տասնամյակներում կենցաղային էլեկտրասարքավորումները շատ ավելի բազմազան են դարձել: Անգամ առանձին տեսակի էլեկտրասարքավորումն ունենում է մի քանի ենթատեսակներ, որոնք իրարից տարբերվում են ինչպես իրենց հանգույցների էլեկտրական սկզբունքային սխեմաներով, այնպես էլ աշխատանքային հանգույցների էական տարբերություններով: Օրինակ՝ կենցաղում օգտագործվում են կինեսկոպային, պրոյեկցիոն, պլազմային, հեղուկ-բյուրեղային էկրաններով, ինչպես նաև՝ LCD, LED, OLED, AMOLED տեսակների մոնիտորներով հեռուստացույցներ, կոմպրեսորային, ադսորբցիոն, թերմոէլեկտրական տեսակների սառնարաններ, լազերային, լուսադիոդային, շիթային, սուբլիմացիոն, մատրիցային տեսակի տպիչներ, զանազան սկզբունքներով աշխատող էլեկտրաջեռուցման սարքավորումներ և այլն: Անգամ միևնույն ենթատեսակի էլեկտրասարքավորումները, որոնք արտադրվում են տարբեր գործարանների կողմից, կարող են փորձագիտական հետազոտությունների դեպքում բարդություններ առաջացնել՝ տվյալ սարքավորման աշխատանքի սկզբունքը և դրա դետալների տեսակը (տրանզիստորային, ինտեգրալ միկրոսխեմաներով, միկրոպրոցեսորներով և այլն) պարզաբանելու հարցերում: Այսպիսի բազմազան էլեկտրասարքավորումներն անընդհատ տարատեսակ սխեմատիկ փոփոխություններ են կրում և էլեկտրատեխնիկ փորձագետը պետք է լրացուցիչ ջանքեր գործադրի՝ հետևելու և տիրապետելու կենցաղային էլեկտրասարքավորումների շուկայում հայտնվող և նոր տեխնոլոգիաներով աշխատող արտադրատեսակների կառուցվածքին, էլեկտրական սխեմային, աշխատանքի սկզբունքին և գործարանային պարամետրերին:

Այսպիսի բազմազանության պայմաններում փորձագետը պետք է կարողանա գնահատական տալ վնասված էլեկտրասարքավորումների առանձին հանգույցների աշխատունակությանը և առանձին հատվածների անսարքությանը: Որից հետո, նա պետք է խորամուխ լինի էլեկտրասարքավորման վնասվածքի պատճառահետևանքային կապերի պարզմանը և կարողանա տարբերակել դրա վնասման սկզբնապատճառը: Նման դեպքերում փորձագետը պետք է ձեռնամուխ լինի որոշ ստուգիչ հարցերի պատասխաններ գտնելու. էլեկտրատեխնիկական դասական փորձագիտությամբ առանձին դեպքերում առաջարկվում է նախ դիտարկել թե արդյո՞ք տվյալ սարքավորման էլեկտրահաղորդալարերի հատույթը համապատասխանում է օգտագործվող հզորությանը, ինչպիսի՞ն են էլեկտրահաղորդալարերի և նրանց մեկուսիչ ծածկույթի բնութագրերը, տվյալ օբյեկտի էլեկտրահաղորդալարերը համապատասխանում են արդյոք էլեկտրատեղակայանքների սարքվածքների կանոններով (ԷՍԿ) նախատեսվող պահանջներին, կամ էլ՝ տվյալ սարքավորման էլեկտրական պաշտպանության սարքի բնութագիրը (օրինակ՝ ապահովիչ, ավտոմատ անջատիչ) համապատասխանում է ԷՍԿ-ի պահանջներին և ինչպիսի՞ն են այդ սարքի տեխնիկական բնութագրերը [1]:

Շատ կարևոր է, որ փորձագիտական հետազոտությունների շրջանակներում ներկայացվող նմուշների փաթեթավորումներում մանրամասն նշված լինեն էլեկտրասարքավորումների գտնվելու տարածական հատվածների նկարագրության, այդ սարքավորումները սնուցող էլեկտրահաղորդալարերի կամ մալուխների համեմատական վնասվածության վիճակի և էլեկտրասնուցումների կոնկրետ ուղղությունների վրա տեղադրված ավտոմատ անջատիչների կամ ապահովիչների վիճակների մասին տեղեկությունները:

Բերենք մասնավոր մի օրինակ. փորձաքննություն նախաձեռնողը փորձագետին առաջադրվող հարցերի միջոցով ցանկանում է պարզել, թե արդյո՞ք նշված հրդեհի առաջացման պատճառ են հանդիսացել այդ օբյեկտում գտնվող էլեկտրասարքավորումների անսարքություններից առաջացած վթարային զարգացումները, թե՞ հրդեհն առաջացել է էլեկտրականության հետ կապ չունեցող այլ պատճառով: Որպես նմուշներ փորձագետին է ուղարկվում այրված հաղորդալարեր, էլեկտրասարքավորումներ, ավտոմատ անջատիչներ և այլն: Սակայն դրանց էլեկտրասնուցման սխեմատիկ միացումները կամ տարածական տեղաբաշխումները տվյալ օբյեկտում չեն ներկայացվում, կամ էլ, ըստ քրեական վարույթի նյութերի՝ դրանք պահպանված չեն: Մասնագիտական գրականության մեջ նման դեպքերի վերլուծությունը և խնդրի հետազոտության մեթոդիկա շատ քիչ է հանդիպում:

Անհրաժեշտ է, որ նման թերի տեղեկատվության դեպքում, փորձագետն իրականացնի վթարի առաջացման առանձին ենթադրյալ պատճառների դիտարկում կամ էլ մի քանի ենթադրյալ պատճառի համադրում և ներկայացնի դրանցից յուրաքանչյուրի դեպքում վթարի զարգացման առանձնահատկություններ, որոնք կբերեին հրդեհի առաջացման: Այսպիսի իրավիճակներում լուրջ դժվարություն է առաջացնում էլեկտրասարքավորման վնասվածքի խաբուսիկ սկզբնապատճառների հետևանքային դրսևորումների խիստ նմանությունը իսկական սկզբնապատճառի հետևանքային դրսևորումներին: Նման դեպքում ավելի արդյունավետ է սարքավորման բնութագրական պարամետրերի նորմայից շեղումները խմբավորելու և համապատասխան գնահատականների միջոցով սկզբնապատճառի վարկածների մեկ առ մեկ բացառումը:

Օրինակ, էլեկտրատեխնիկ փորձագետը հավանական է համարում, որ հրդեհը կարող է առաջացած լինել տվյալ օբյեկտում վթարված Ա էլեկտրասարքավորման որևէ հանգույցի անսարքության պատճառով առաջացած կարճ միակցումից: Առաջարկվում է, որ փորձագետը դիտարկի նաև տվյալ օբյեկտում գտնվող Բ, Գ, Դ էլեկտրասարքավորումների տարբեր հանգույցներում տեղի ունեցած ֆունկցիոնալ փոփոխությունները և դրանք համեմատի վթարված Ա էլեկտրասարքավորման վնասված հանգույցի հետվթարային վիճակի հետ: Նման դեպքում փորձագետը պետք է ստուգի նաև տվյալ Ա, Բ, Գ, Դ էլեկտրասարքավորումների հալուն ապահովիչների (եթե սարքում դրանք նախատեսված են) վիճակը կամ տվյալ սարքավորման էլեկտրամատակարարման ուղղության վրա տեղադրված ավտոմատ անջատիչի դիրքը (միացվա՞ծ է, թե՛ անջատված,) եթե իհարկե հրդեհի պատճառով դրանք լիովին չեն այրվել:

Հրդեհված օբյեկտում գտնվող Ա, Բ, Գ, Դ էլեկտրասարքավորումների վնասվածքների համեմատություններով իրականացվող էլեկտրատեխնիկական հետազոտության արդյունքում

ստացվող եզրահանգումների վերաբերյալ դիտարկենք մի քանի հնարավոր տարբերակներ: Ենթադրենք, հետազոտության արդյունքում պարզվել է, որ.

ա) ամբողջովին կամ մասնակիորեն վնասված են Ա, Բ, Գ, Դ սարքավորումների Ա1, Բ1 և Գ1, Դ1 հանգույցները՝ սնուցման բլոկները (սնուցման բլոկները կնշենք 1 թվով) և խզված են այդ սարքավորումների հալուն ապահովիչները: Այս դեպքում խնդրի լուծումն անհամեմատ հեշտանում է և նպատակահարմար է անդրադառնալ տվյալ օբյեկտին մատակարարված էլեկտրաէներգիայի որակական ցուցանիշներին, մասնավորապես՝ սնուցման էլեկտրական ցանցի թույլատրելից բարձր լարման մեծության հետազոտությանը:

բ) ամբողջովին վնասված են Ա և Բ սարքավորումների Ա1 և Բ1 հանգույցները (սնուցման բլոկները,)իսկ Գ և Դ սարքավորումների Գ2 և Դ3 հանգույցները (տարբեր այլ ֆունկցիաներ իրականացնող բլոկները կնշենք 2 և 3 թվերով) վնասված են մասնակիորեն: Այս դեպքում ցանկալի է հետազոտել նշված բոլոր վնասվածքները, հաշվի առնելով հալուն ապահովիչների, ինչպես նաև վնասվածքների սխեմատիկ դասավորությունը: Չի բացառվում, որ ա) դեպքի անալոգիայով դեր է խաղացել էլեկտրական ցանցի թույլատրելից բարձր լարման մեծության առկայությունը, որի հետևանքով շարքից դուրս են եկել Ա և Բ սարքավորումների սնուցման բլոկները, իսկ Գ և Դ սարքավորումների Գ2 և Դ3 հանգույցները մասնակիորեն են վնասվել, քանի որ դրանք ավելի զգայուն են եղել փոխակերպված (տրանսֆորմացված) լարման նախատեսվածից ավել բարձրանալու նկատմամբ, քան այդ նույն սարքավորումների սնուցման բլոկները: Այս դեպքում ավելի ճշգրիտ եզրահանգման կրերի մասնակիորեն վնասված Գ2 և Դ3 հանգույցների հետազոտությունը Ա1 և Բ1 հանգույցների հետ համադրելու արդյունքում:

գ) Ա սարքավորման Ա1 հանգույցը (սնուցման բլոկը) վնասված է մասնակիորեն, իսկ այդ նույն սարքավորման Ա2 և Ա3 փոխկապակցված հանգույցները (տարբեր ֆունկցիաներ իրականացնող բլոկներ) վնասված են ամբողջությամբ և այրված է սարքի հալուն_ապահովիչը: Այսպիսի դեպքում հավանականությունը մեծ է, որ վթարն առաջացել է Ա սարքավորման Ա2 կամ Ա3 հանգույցներից որևէ մեկում և զարգացել է ընդհուպ մինչև այդ սարքավորման սնուցման բլոկ, որից հետո աշխատել է սարքի հալուն ապահովիչը: Բայց առավել ճշգրիտ եզրահանգման համար կպահանջվի մասնակիորեն վնասված Ա1 սնուցման բլոկի վնասվածության հետազոտությունը համադրել նույն սարքավորման ամբողջությամբ վնասված փոխկապակցված Ա2 և Ա3 ֆունկցիոնալ հանգույցների հետազոտության հետ:

դ) Գ սարքավորման Գ1 և Գ3 հանգույցները (սնուցման բլոկը և որևէ այլ ֆունկցիոնալ բլոկ) վնասված են ամբողջությամբ, այդ նույն սարքավորման հալուն ապահովիչն ինքնաշեն է կամ ոչ ճիշտ նոմինալի, խզված չէ, իսկ Ա, Բ և Դ սարքավորումների Ա1 Ա3, Բ1, Բ2, Բ3, Դ1, Դ2 և Դ3 հանգույցները (սնուցման բլոկները և տարբեր ֆունկցիաներ իրականացնող բլոկներ) վնասված են մասնակիորեն՝ տարբեր չափերով: Այսպիսի դեպքում առավել հավանական է, որ վթարն առաջացել է Գ սարքավորման մեջ, այդ ընթացքում նշված սարքավորման հալուն ապահովիչը չի գործել և վթարը զարգացել է հրդեհային վիճակի, իսկ Ա, Բ և Դ սարքավորումների տարբեր հանգույցները վնասվել են արդեն հրդեհի առաջացրած ջերմային ազդեցության հետևանքով: Այս եզրահանգման հավաստիությունն ամրապնդելու համար անհրաժեշտ է լրացուցիչ հետազոտել նաև մասնակիորեն վնասված Ա1 Ա3, Բ1, Բ2, Բ3, Դ1, Դ2

և Դ3 հանգույցներում գտնվող դետալների տեղեկատվական տվյալները ջերմային ազդեցության նկատմամբ:

ե) ամբողջովին կամ մասնակիորեն վնասված են Ա, Բ, Գ և Դ սարքավորումների տարբեր հանգույցները՝ սնուցման բլոկները և տարբեր այլ ֆունկցիոնալ բլոկներ: Սա առավել դժվար խնդիր է, և նման դեպքում ցանկալի է հետազոտել նշված բոլոր վնասվածքները, հաշվի առնելով բոլոր սարքավորումների հալուն ապահովիչների վիճակը, ինչպես նաև վնասվածքների՝ սխեմատիկ դասավորությունը: Անհրաժեշտ կլինի նաև դ) տարբերակի անալոգիայով լրացուցիչ հետազոտել մասնակիորեն վնասված բոլոր հանգույցներում գտնվող դետալների տեղեկատվական տվյալները՝ ջերմային ազդեցության նկատմամբ: Որից հետո Ա, Բ, Գ և Դ սարքավորումների տարբեր հանգույցներում տեղի ունեցած կրկնվող և իրարից տարբերվող ֆունկցիոնալ փոփոխությունների կամ վնասվածքների, ինչպես նաև այրված օբյեկտում ուսումնասիրված նմուշների տեղորոշման արդյունքում կարող է պարզ դառնալ, որ էլեկտրական վթարի պատճառը կարող է կապված լինել ընդհանուր էլեկտրասնուցման պարամետրերի թերությունների և թե նշված սարքավորումներից որևէ մեկում տեղի ունեցած անսարքության զարգացման հետևանքով:

Այդուամենայնիվ, վերջնական եզրահանգման կարելի է գալ վնասված սարքավորումների հաղորդալարերի մեկուսիչ շերտերի հավաճության, էլեկտրական դետալների ներկերի այրված լինելու, էլեկտրական միացումների խզումների, հալոցքների, էլեկտրական հանգույցներում առաջացած մրի հետքերի, հալուն ապահովիչների, սնուցման ցանցի ավտոմատ անջատիչների ակնադիտական հետազոտությունների, ինչպես նաև դրանց պարամետրերի չափումների համադրման արդյունքում:

Վերոնշյալ բոլոր ա, բ, գ, դ, ե տարբերակների հետազոտության ժամանակ փորձագետի կողմից պետք է դիտարկվի նաև, թե ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վնասված էլեկտրասարքավորումների մեջ կա՞ն արդյոք նորոգված սարքավորումներ: Եթե կան այդպիսիք, ապա ցանկալի է, որ նա խորամուկս լինի, թե արդյոք տվյալ նորոգումը կատարվե՞լ է պահանջվող պարամետրեր ունեցող դետալներով, կամ էլ՝ այդ դետալների մեջ չկա՞ն արդյոք գործարանային անորակ արտադրության տարրեր [2]: Ցավոք, ապրանքային շուկայում զգալի տեղ են զբաղեցնում նմանակված կամ մակնշված պարամետրերին չհամապատասխանող դետալները, որոնց կիրառության դեպքում էլեկտրասարքավորումների աշխատանքային ցուցանիշները չեն կարող ապահովել ԷՍԿ-ով նախատեսվող պահանջները:

Առանձնակի բարդություն են ներկայացնում վերջին տեխնոլոգիաներով պատրաստված էլեկտրասարքավորումներում տեղի ունեցած վնասվածքների և վթարների պատճառների բացահայտումները, քանի որ հիմնականում բացակայում են դրանց սկզբունքային կամ կառուցվածքային հանգույցների էլեկտրական սխեմաները, երբեմն էլ՝ վնասված էլեկտրասարքավորման դետալների վրա արտադրողի կողմից մակնշված չեն լինում կամ վերծանման չ են ենթարկվում դրանց սերիական անվանումներն ու պարամետրերը, կամ էլ՝ սարքավորումները հավաքակցված են լինում ոչ ստանդարտ տիպի ինտեգրալ միկրոսխեմաների կամ միկրոարոցետորների միջոցով, ինչն իր հերթին լրացուցիչ բարդություններ է առաջացնում հետազոտության ընթացքում: Հարկ է նշել, որ նման դեպքերում, երբ փորձագետին չի հաջողվում գոյություն ունեցող էլեկտրոնային կամ

Էլեկտրատեխնիկական տեղեկատուներում գտնել առանձին մակնիշի դետալների պարամետրերը, ապա անհրաժեշտ է փնտրել այլ անալոգային մակնիշի միկրոսխեմաների և միկրոպրոցեսորների պարամետրեր և հետազոտման նպատակով համադրել դրանք վնասված էլեկտրասարքավորման դետալների պարամետրերի հետ, հակառակ դեպքում՝ փորձագետը պետք է ձեռնպահ մնա առաջադրված հարցերին պատասխանելուց և տեղեկացնի վարույթն իրականացնողին, որ ներկայացված նյութերը բավարար չեն առաջադրված հարցերին պատասխանելու համար [3]:

Այսպիսով, վթարի հետևանքով մեկ կամ մի քանի էլեկտրասարքավորումներում առաջացած ամբողջական կամ մասնակի վնասվածքների էլեկտրատեխնիկական փորձագիտական հետազոտությունների արդյունքում տրվող օբյեկտիվ եզրակացությունը շատ բանով պայմանավորված է ինչպես ամբողջությամբ վնասված էլեկտրասարքավորման առանձին հանգույցների վնասվածքների ուսումնասիրության սխեմատիկ բնույթից և վերջինիս հիման վրա կատարված եզրահանգումներից, այնպես էլ տվյալ օբյեկտում գտնվող մասնակի վնասվածքներով մյուս էլեկտրասարքավորումների հանգույցներում տեղի ունեցած ֆունկցիոնալ և ակնադիտական փոփոխություններն ուսումնասիրելու, դրանք միմյանց հետ համադրելու և վթարի պատճառահետևանքային կապերը բացահայտելու մասնագիտական հմտությունից:

Գրականության ցանկ

1. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе, М.: Изд-во Норма, 2006, -688 с..
2. Милюхин П.И. К решению задач судебной экспертизы электробытовой техники, Теория и практика судебной экспертизы, № 1(13), 2009, с. 116-118.
3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=154763>

АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ СПЕЦИФИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРОИЗВОДСТВА ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Маргарян Р.С.

В статье обобщается практический опыт наблюдений относящихся к некоторым проблемным вопросам, возникающим при проведении электротехнических экспертиз, а также излагаются взгляды на пути их решения. В качестве исследовательской задачи проанализированы и приведены ситуационные примеры последствий возникающих критических или незначительных повреждений вызванных авариями на одном или нескольких электротехнических оборудованиях. Предложено проводить как сравнительное исследование повреждений отдельных узлов полностью вышедшего из строя электрооборудования, так и исследование функциональных и визуальных изменений

других частично повреждённых узлов электрооборудования являющихся составной частью данного объекта и, в конечном счете, как результат обеспечить подготовку достоверного заключения.

Ключевые слова: электрооборудование, узел электрооборудования, повреждение электрооборудования, электротехническая авария, принципиальная электрическая схема, электротехническая экспертиза.

ANALYSIS OF SOME FEATURES OF ELECTROTECHNICAL EXAMINATION

Margaryan R.

The article presents the practical experience of observations related to some problematic issues that arise during the conduct of electrotechnical examination, as well as provides views on how to solve them. As a research task, situational examples of the effects of critical or minor damages caused by accidents in one or more electrotechnical equipment have been analyzed. It is suggested to carry out both a comparative study of the damages of individual nodes of completely damaged electrical equipment and a research related to functional and visual changes of other partially damaged nodes of an electrical equipment existing in the given object. The article also highlights the approaches that enable the expert to come to a more accurate conclusion in such situations.

Keywords: electrical equipment, electrical equipment node, damage to electrical equipment, electrical accident, electrical circuit diagram, electrotechnical examination.

Ներկայացվել է խմբագրության 10.04.2023

Ընդունվել է տպագրության 20.06.2023

СУДЕБНАЯ АВТОТОВАРОВЕДЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА. ЕЕ МЕСТО В СИСТЕМЕ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Федотов С.В., Новоселецкий И.Н.

*Федеральное бюджетное учреждение “Российский федеральный центр судебной экспертизы” при Министерстве юстиции Российской Федерации,
Москва, Россия*

Данная статья посвящена актуальной на сегодняшний день судебной автотовароведческой экспертизе, ее предмету, объектам, задачам. В статье обобщен материал по исследуемой теме, излагается взгляд на место в настоящее время судебной автотовароведческой экспертизы в системе судебных экспертиз. В качестве исследовательской задачи предпринята попытка раскрыть основные проблемы при назначении и производстве автотовароведческих экспертиз. Значительное внимание уделяется перспективам развития данного вида судотехнической экспертизы.

Ключевые слова: *дорожно-транспортное происшествие, колесные транспортные средства, независимая техническая экспертиза, судебная автотовароведческая экспертиза.*

Автотовароведческая экспертиза – относительно молодой в Российской Федерации вид исследований, объектом которой являются колесные транспортные средства (далее – КТС) и их составные части. Предмет автотовароведческой экспертизы включает широкий спектр вопросов от определения стоимости восстановительного ремонта, стоимости КТС как имущества до исследования причинно-следственной связи этих повреждений, с событием происшествия и определения стоимости КТС.

В настоящее время судебная автотовароведческая экспертиза (экспертная специальность «Исследование транспортных средств в целях определения их стоимости и стоимости восстановительного ремонта») в системе судебно-экспертных учреждений Минюста России (далее – СЭУ Минюста России) является видом судебной автотехнической экспертизы. Последний регламентируется Приказом Министерства юстиции Российской Федерации от 27.12.2012 № 237 «Об утверждении Перечня родов (видов) судебных экспертиз, выполняемых в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России, и Перечня экспертных специальностей, по которым предоставляется право самостоятельного производства судебных экспертиз в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России» [1,2].

В течение последних десятилетий данная экспертная специальность (код 13.4 в классификации экспертных специальностей) по ряду объективных причин, происходящих в

Адрес для корреспонденции: Федотов Сергей Викторович, заведующий отделом судебных автотовароведческих экспертиз Российского федерального центра судебной экспертизы при Минюсте России, 109028, г.Москва, Хохловский переулок, д.13, стр.2, тел. 7(495)181-57- 57 (доб.2301), эл.почта s.fedotov@sudexpert.ru;

стране и обществе, получила стремительное развитие и стала одной из самых востребованных [3–5]. Судебные автотовароведческие экспертизы и досудебные экспертные исследования, на текущий момент составляют значительную часть от общего количества судебных экспертиз и исследований, проводимых в СЭУ Минюста России.

В период с 2013 по 2021 годы количество выполненных судебных автотовароведческих экспертиз составило около 20 процентов (ежегодно более 20000), а автотовароведческих исследований около – 30 процентов (ежегодно более 10000) от общего количества судебных экспертиз и исследований выполненных в СЭУ Минюста России. Судебные автотовароведческие экспертизы и исследования востребованы как судами, при рассмотрении уголовных дел, гражданских, арбитражных и административных исков, так и следователями, дознавателями при расследовании преступлений.

В уголовном процессе это связано с обязательным установлением степени тяжести (квалификации) совершенных преступлений в случаях угона, поджога или умышленного повреждения транспортных средств, кражи их составных частей и т.п. Следователи и дознаватели выносят постановления о назначении судебных автотовароведческих экспертиз для установления размера нанесенного ущерба автовладельцам, установления величины стоимости похищенного, а также уничтоженного имущества.

В гражданском и арбитражном судопроизводствах за последнее десятилетие значительно увеличилось количество назначаемых судебных автотовароведческих экспертиз при рассмотрении деликтных споров, исках о защите прав потребителей, споров при разделе имущества, банкротстве юридических и физических лиц, споров о размерах выплачиваемых страховых возмещений по договорам обязательного страхования автогражданской ответственности (ОСАГО) и договорам добровольного страхования (КАСКО).

Из самого названия автотовароведческой экспертизы следует, что одним из предметов ее исследования является КТС и их составные части, рассматриваемые как товар на всех этапах их жизненного цикла, методы познания их потребительской стоимости (ценности). Фактически, в общем случае «товароведение представляет собой научную дисциплину, предметом которой является определение потребительной стоимости товаров»*. Вполне логичным является то, что товароведческая компонента исследований завершается оценкой КТС с целью получения различных видов стоимости в зависимости от поставленной задачи.

В то же время круг задач решаемых автотовароведческой экспертизой и применяемые для этого специальные знания, на современном этапе значительно расширились, выходя за рамки товароведения и оценки. Более того, исследование технологических аспектов ремонта КТС, причинной связи повреждений его составных частей с событием происшествия, уже не позволяет отнести эту экспертизу только к виду товароведческих, так как значительный объем исследований связан с анализом повреждений КТС в результате дорожно-транспортных происшествий. Именно поэтому, автотовароведческую экспертизу на текущий момент принято рассматривать как вид автотехнической экспертизы.

Тем не менее, с учетом изложенного выше, в экспертных кругах нет однозначного взгляда на вопрос отнесения автотовароведческой экспертизы к виду автотехнической

* Коммюнике Международной теоретической конференции преподавателей высшей школы по вопросам общего товароведения, сентябрь 1962 г., Лейпциг.

экспертизы или товароведческой экспертизы, технологической или стоимостной (оценочной) экспертизы.

Объединяет все виды автотехнической экспертизы то, что они с разных сторон рассматривают причины и последствия дорожно-транспортного происшествия (далее – ДТП). Но в автотовароведческой экспертизе последствия ДТП это только часть решаемых ею задач. Значительную часть автотовароведческих исследований составляет определение стоимости транспортных средств.

Кроме того, исследуемые автотовароведческой экспертизой вопросы в отличие от других видов автотехнической экспертизы не приводят к оценке должных и фактических действий участников происшествия, и не связаны с исследованием технической возможности предотвратить происшествие водителем. Основной вопрос автотовароведческой экспертизы при повреждении КТС, связан с величиной причиненного ущерба и стоимостью восстановительного ремонта.

Как справедливо отметил в своем выступлении заместитель Министра юстиции Российской Федерации Новак Д.В. на парламентских слушаниях на тему "Совершенствование законодательства Российской Федерации, регулирующего судебно-экспертную деятельность" 23 мая 2019 года: «Судебная экспертиза является сформировавшейся синтетической наукой, интегрирующей положения, как юридических отраслей знаний, так и иных гуманитарных и естественных наук, теория которой – это основа практической деятельности по обеспечению защиты прав и свобод граждан, интересов государства посредством проведения объективных, научно обоснованных судебных экспертиз».

Это в полной мере можно отнести и к автотовароведческой экспертизе. На методическом уровне, решаемые данной экспертизой задачи отражают специфику правоприменительной деятельности в сфере обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств (ОСАГО), добровольного гострахования транспортных средств (КАСКО), исчисления реального ущерба причиненного в рамках, регулируемых Гражданским кодексом РФ, определения стоимости КТС, в том числе и для целей налогообложения.

Еще больший спектр знаний, необходимых для проведения автотовароведческих исследований, интегрирован из сферы естественных и точных наук. Собственно, отличительной особенностью автотовароведческой экспертизы является ее комплексность, требующая для ответа на поставленный вопрос использование знаний, применяемых и в других видах и подвидах судебных экспертиз. Уже на этапе исследования причинно-следственной связи имеющихся повреждений на транспортном средстве с событием происшествия, эксперту-автотовароведу необходимо сопоставить механизм происшествия с механизмом образования повреждений на транспортном средстве. Методология решения этой задачи предусматривает применение знаний о месте столкновения, сопоставление весовых и скоростных характеристик контактирующих транспортных средств, анализа следовой информации, характеризующей движение КТС до момента их столкновения, что является составной частью научной основы автотехнической экспертной специальности «Исследование обстоятельств дорожно-транспортного происшествия». При этом эксперту-автотехнику данной специальности требуется достаточно точно определить, например, как место столкновения КТС, так и скорости их движения. От этого будет зависеть время существования опасности для

движения одному из участников происшествия, и как следствие, наличие или отсутствие у водителя технической возможности предотвратить происшествие. Тем временем эксперту-автотовароведу для целей его исследования такая точность не требуется. Он рассматривает механизм происшествия с целью установления направления ударно-деформирующей нагрузки на составные части КТС и ищет подтверждение распространения этой нагрузки на самих составных частях с учетом их конструктивных особенностей и конструкции КТС в целом. Да и оценка должных действий участников происшествия не относится к его компетенции. Следовательно можно утверждать, что экспертом-автотовароведом используется, но в ограниченном, усечённом виде лишь только часть знаний, методических приемов, присущих для решения задач по автотехнической специальности «Исследование обстоятельств дорожно-транспортного происшествия».

Аналогичный вывод можно сделать и в отношении экспертной специальности «Исследование следов на транспортных средствах и месте дорожно-транспортного происшествия (транспортно-трасологическая диагностика)». В этом случае и по тем же причинам также не требуется высокая степень точности для установления угла столкновения КТС. Эксперт-автотоваровед определяет направление распространения ударной нагрузки и деформирующего усилия, а точный вектор импульса действующей силы устанавливать нет необходимости.

Таким образом, эксперт-автотоваровед в рамках поставленного вопроса о размере реального ущерба или стоимости восстановительного ремонта использует методические приемы, одновременно являющиеся также частью автотехнического или транспортно-трасологического исследования. Однако, в его компетенцию не входят решение отдельно стоящих автотехнических или транспортно-трасологических задач, например, о месте столкновения или угле столкновения транспортных средств.

Зачастую встречаются в автотовароведческой экспертизе методические приемы исследования, характерные для других экспертных специальностей, а именно:

- исследование технического состояния транспортных средств;
- исследование лакокрасочных материалов и покрытий.

Но эти исследования проводятся лишь с точки зрения констатации факта наличия повреждения, например, лакокрасочного покрытия, узла или агрегата, в пределах стоящего вопроса автотовароведческой задачи – установления возможности ремонта и его трудоемкости. Это не является тождественным установлению, например, широкого круга вопросов, относящихся к качеству выполненного ремонта или установлению причин отказа узла или агрегата. В приведенных выше экспертных специальностях, более предметно исследуются отдельные компоненты транспортных средств – узлы, агрегаты, лакокрасочные покрытия. В автотовароведении акцент делается на исследовании базовой составной части автомобиля – его кузове, способах его ремонта, определении стоимости восстановительного ремонта поврежденного КТС в целом.

Таким образом, автотовароведческая экспертиза находится на стыке товароведческой, криминалистической и автотехнической экспертиз.

По своей сути автотовароведческая экспертиза является комплексным исследованием, проводимым экспертом-автотовароведом, имеющим достаточные познания в различных областях знаний, необходимых для решения всего круга автотовароведческих задач. Именно

комплексный характер автотовароведческой экспертизы обуславливает невозможность отнесения ее ни к роду автотехнических экспертиз, ни к товароведческим или оценочным (стоимостным) экспертизам.

Важным, при этом является то, что, несмотря на комплексный характер автотовароведческого исследования, проводить его может эксперт автотоваровед сам, без привлечения экспертов других специальностей. Объясняется это с одной стороны тем, что для решения всего спектра автотовароведческих задач, необходим одинаковый уровень базовых, инженерных знаний в естественных и точных дисциплинах у всех специалистов, которые могут быть привлечены к данному экспертному исследованию.

С другой стороны, специальная экспертная подготовка эксперта-автотовароведа в части транспортной трасологии или автотехники, ограничивается только кругом вопросов, связанных с определением причинно-следственной связи имеющихся повреждений с событием происшествия. И в настоящее время, это закреплено, как на методическом уровне, так и в рамках программ переподготовки и повышения квалификации экспертов-автотовароведов. В новой редакции «Методических рекомендаций по проведению судебных автотехнических экспертиз и исследований колесных транспортных средств в целях определения размера ущерба, стоимости восстановительного ремонта и оценки», вступившей в силу с января 2019 года (далее – Методические рекомендации), имеется раздел «Определение причинно-следственной связи повреждений КТС». Аналогичный раздел включен и в программы переподготовки и повышения квалификации экспертов-автотовароведов.

Автотовароведческая экспертиза представляет собой самостоятельный вид экспертных исследований. Это в свою очередь предусматривает наличие соответствующего методического обеспечения и системы подготовки экспертов.

Методическое обеспечение судебных экспертов-автотовароведов закреплено Методическими рекомендациями, утвержденными предусмотренным законодательством процедуры прохождения. Подходы, используемые при написании Методических рекомендаций, основывались на рассмотрении заключения эксперта, в качестве возможного доказательства по рассматриваемому делу (гражданскому, уголовному и т.д.), а следовательно направлены на соблюдение всех особенностей критериального подхода доказательств (относимости, допустимости, достоверности, достаточности).

Справедливо, Методические рекомендации не могут быть нормативно-правовым актом в силу самого понятия «нормативно-правовой акт», но именно они лежат в основе экспертных исследований вне сферы действия законодательства об ОСАГО. Опираясь на нормы законодательства, Методические рекомендации одновременно в максимальной степени учитывают технологические критерии ремонта транспортных средств, и нацелены на единообразие подходов экспертов с целью получения однозначного ответа при разрешении экспертных задач.

Необходимость и обязательность подготовки судебных экспертов по широкому спектру вопросов от транспортной трасологии и технологии ремонта до оценки КТС отличает их от других специалистов в этой сфере – экспертов-техников и оценщиков. Сфера деятельности первых ограничена рамками обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств - ОСАГО, т.е. не включает комплекс вопросов по оценке КТС, а вторых – исключительно оценкой КТС, т.е. не включает комплекс вопросов по расчету

стоимости восстановительного ремонта. К этому следует добавить, что ни оценщики, ни эксперты-техники не имеют достаточной правовой подготовки (поскольку она не содержится в программе их обучения) в части знаний процессуального законодательства и основ судебной экспертизы, что закономерно вытекает из непроцессуального характера их деятельности. Да и требование об обязательном наличии высшего образования именно по специальности, связанной с объектом и предметом экспертизы, есть только по отношению к государственным судебным экспертам. Со всем уважением относясь к профессии учителя пения (высшее педагогическое образование), нормативные акты, тем не менее, не позволяют ему стать судебным экспертом-автотехником. Но стать оценщиком или экспертом-техником, при его базовом образовании, законодательство позволяет.

Общей проблемой, как экспертов-техников, так и негосударственных судебных экспертов автотехников является отсутствие законодательно закрепленной системы обязательной переподготовки и повышения их квалификации. А ведь это существенный фактор системы качества экспертных исследований. На настоящий момент только государственные судебные эксперты (т.е. те, кто работают в государственных экспертных учреждениях) проходят регулярное обязательное повышение квалификации.

Создание института экспертов-техников и появление нового вида экспертной деятельности – независимой технической экспертизы транспортных средств (далее, НТЭ ТС) обусловлено принятием Федерального закона от 25.04.2002 № 40-ФЗ «Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств» (далее, Закон № 40-ФЗ) [6]. Пунктом 6 статьи 12.1 этого Закона предусмотрена компетенция судебного эксперта, аттестованного по экспертной специальности 13.4, в части проведения судебной экспертизы в рамках договора обязательного страхования в соответствии с методикой, утверждаемой Банком России. В то же время статус эксперта-техника не является подтверждением компетенции данного специалиста в области проведения судебных экспертиз в силу причин, указанных выше.

Однако, к сожалению, приходится признать, что правоприменители, в первую очередь суды, зачастую не видят разницы между этими двумя категориями специалистов, наделяя экспертов-техников не свойственной им компетенцией. То же касается и оценщиков, которые с 1998 года, после введения Федерального закона № 135-ФЗ «Об оценочной деятельности в Российской Федерации» в России определяют стоимость имущества, в том числе КТС, их составных частей, на досудебном этапе, а также проводят судебные оценочные экспертизы.

Созданный на основе Закона № 40-ФЗ и утвержденный Положением Центрального банка Российской Федерации от 19 сентября 2014 г. № 432-П, подзаконный нормативно-правовой акт, установил методические требования для проведения независимой технической экспертизы транспортных средств в рамках ОСАГО – «Единую методику определения размера расходов на восстановительный ремонт в отношении поврежденного транспортного средства» (далее, Единая методика) [7]. В настоящее время в России действует новая редакция Положения Центрального банка Российской Федерации от 04 марта 2021 г. № 755-П о Единой методике [8].

Разработанная, с активным участием заинтересованных сторон страхового сообщества, Единая методика разумеется не могла быть достаточно объективной и изначально содержала немало положений направленных в ущерб пострадавшим, на уменьшение размера страховых выплат.

Достаточно привести всплывшую проблему занижения размера страховых выплат по ОСАГО из-за применения ненадлежащего качества справочников цен на запасные части, поднятую УФАС России по Республике Татарстан и поддержанную Определением Судебной коллегии по экономическим спорам Верховного Суда РФ от 06.03.2018 по делу № А65-16238/2016.

Предложенная страховым сообществом и воплощенная в жизнь идея об использовании справочников цен (на запасные части, работы, материалы), казалось бы, должна быть здоровой, поскольку предполагалось, что при расчетах, проводимых разными экспертами-техниками, в итоге должен быть получен одинаковый результат. Однако, ее реализация вызвала массу вопросов и споров.

Справочники цен формируются и утверждаются профессиональным объединением страховщиков – Российским союзом автостраховщиков, одной из заинтересованных сторон в данных правоотношениях, и актуализируются один раз в полгода.

Экспертная практика показывает, что данные, содержащиеся в справочниках, часто не соответствуют реальным рыночным ценам. Стоимость основного массива запасных частей в справочниках занижена, в том числе – из за использования при их формировании цен на «неоригинальные» и бывшие в употреблении запасные части. Использование таких цен приводит к минимизации размера страховых выплат и нарушению прав потерпевших.

В настоящее время автор справочников – Российский союз автостраховщиков постоянно вносит изменения в порядок формирования справочников. Но объективность такой базы данных вызывает сомнение, ведь в базу справочников планируется и далее вносить цены не только на запасные части, относящиеся к оригинальным, т.е. таким же, как и были установлены заводом-изготовителем до повреждения транспортного средства, но и из более дешевого сегмента – неоригинальных запасных частей, а также запасных частей бывших в эксплуатации. Это явно не соответствует сути понятия восстановительного ремонта, предусматривающего восстановление доаварийного состояния транспортного средства (в том числе и в части применения той же категории запасных частей, которые были до повреждения), что следует из п.18 подпункта “б” Закона № 40-ФЗ:

«18. Размер подлежащих возмещению страховщиком убытков при причинении вреда имуществу потерпевшего определяется:

.....

б) в случае повреждения имущества потерпевшего в размере расходов, необходимых для приведения имущества в состояние, в котором оно находилось до момента наступления страхового случая».

Применение запасных частей, классификационно отличающихся от изначально установленных заводом-изготовителем, не соответствует и норме статьи 12 Гражданского кодекса Российской Федерации (часть первая), что касается «восстановления положения, существовавшего до нарушения права», как способа защиты прав потерпевшего.

В совокупности с тем, что для возмещения убытков еще и начисляется износ на запасные части, сумма страхового возмещения будет постоянно вызывать негативную реакцию у потерпевших своей неадекватностью причиненному ущербу. Ведь фактически происходит двойное снижение стоимости заменяемой запасной части.

Результатом введения алгоритма использования справочников цен в ОСАГО стало начало формирования судебной практики по обращению за возмещением размера ущерба к

виновнику ДТП, застраховавшим свою гражданскую ответственность, даже если ущерб не превышает размера страховой суммы (лимита ответственности страховщика).

В действительности существует гораздо больше расхождений методического характера между Единой методикой, применяемой при страховом урегулировании в рамках ОСАГО, и Методическими рекомендациями, используемыми для урегулирования деликтных обязательств, возникающих вне рамок ОСАГО. В частности, кроме уже упомянутого отказа от применения неоригинальных запасных частей, Методические рекомендации в отличие от Единой методики не допускают нормативного применения бывших в эксплуатации запасных частей, считая их серьезнейшей проблемой безопасности дорожного движения. Качество бывших в эксплуатации запасных частей не может быть подтверждено сертификационными требованиями в соответствии с Техническим регламентом (Технический регламент Таможенного союза ТР ТС 018/2011 «О безопасности колесных транспортных средств», утвержден Решением Комиссии Таможенного союза от 09.12.2011, № 877 и является обязательным для применения в Российской Федерации) [9].

Оптимизм, тем не менее, вызывает тот факт, что мнение государственных судебных экспертов о необходимости пересмотра многих положений Единой методики услышаны. Большинство предполагаемых правок и новелл, внесенных сотрудниками Российского федерального центра судебных экспертиз (РФЦСЭ), вошли в новую редакцию Единой методики. К сожалению, по ряду принципиальных положений Единой методики, достигнуть консенсуса со страховым сообществом, пока не удалось.

Таким образом, перспектива развития автотовароведческой экспертизы в Российской Федерации видится в приведении действующих в стране методик автотовароведческих исследований по-настоящему в единое целое, основанное на объективности, законности и научности.

В завершении необходимо отметить, что в настоящее время Минюстом России рассматривается вопрос о выделении судебной автотовароведческой экспертизы в отдельный род на базе экспертной специальности 13.4 «Исследование транспортных средств в целях определения их стоимости и стоимости восстановительного ремонта». По мнению автора, данное нововведение приведет к более интенсивному развитию судебной автотовароведческой экспертизы, расширению круга решаемых задач, возможно появлению новых судебно-экспертных специальностей.

Список литературы:

1. Приказ Министерства юстиции Российской Федерации от 27.12.2012 № 237 «Об утверждении Перечня родов (видов) судебных экспертиз, выполняемых в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России, и Перечня экспертных специальностей, по которым предоставляется право самостоятельного производства судебных экспертиз в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России».
2. Федеральный закон от 31.05.2001 N 73-ФЗ (ред. от 01.07.2021) "О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации".

3. Махнин Е.Л., Новоселецкий И.Н., Федотов С.В. Исследование транспортных средств в целях определения стоимости восстановительного ремонта и оценки: курс лекций/ под общ.ред. д-ра юрид.наук, профессора Смирновой С.А.; Министерство юстиции Российской Федерации, Федеральное бюджетное учреждение Российский федеральный центр судебной экспертизы- М.:ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2017. – 286 с.:ил.
4. Махнин Е.Л., Новоселецкий И.Н., Федотов С.В.и [др.] Методические рекомендации по проведению судебных автотехнических экспертиз и исследований колесных транспортных средств в целях определения размера ущерба, стоимости восстановительного ремонта и оценки / науч. руков. Смирнова С.А., Григорян В.Г.; Министерство юстиции Российской Федерации, Федеральное бюджетное учреждение Российский федеральный центр судебной экспертизы.– М.:ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2018. – 326 с.
5. Петров К.Л. О стоимостной экспертизе, ее месте в системе родов (видов) судебных экспертиз, проводимых в СЭУ Минюста России, и о пределах экспертной компетенции при проведении стоимостных исследований. Теория и практика судебной экспертизы. 2015. 4(40). с.70-76.
6. Федеральный закон от 25.04.2002 N 40-ФЗ (ред. от 28.12.2022) "Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств"
7. Положение Банка России от 19.09.2014 № 432-П «О единой методике определения размера расходов на восстановительный ремонт в отношении поврежденного транспортного средства»
8. Положение Банка России от 04.03.2021 № 755-П «О единой методике определения размера расходов на восстановительный ремонт в отношении поврежденного транспортного средства»
9. Решение Комиссии Таможенного союза от 09.12.2011 №877 "О принятии технического регламента Таможенного союза "О безопасности колесных транспортных средств": действующая редакция // Технический регламент Таможенного союза. О безопасности колесных транспортных средств.

**ԴԱՏԱԿԱՆ ԱՎՏՈԱՊՐԱՆՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.
ՎԵՐՋԻՆԻՍ ՏԵՂՆ ՈՒ ԴԵՐԸ ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ, ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ**

Ֆեդոտով Ս.Վ ., Նովոսելցկի, Ի.Ն.

Սույն հոդվածը նվիրված է ներկայումս արդիական համարվող դատական ավտոապրանքագիտական փորձաքննությանը, վերջինիս առարկային, օբյեկտներին, առաջադրանքներին: Հոդվածում ամփոփվել և ներկայացվել է ուսումնասիրվող թեմայի վերաբերյալ նյութ՝ ներկայումս դատական ավտոապրանքագիտական փորձաքննության տեղն ու դերը դատական փորձաքննությունների համակարգում: Որպես հետազոտական առաջադրանք՝ փորձ է արվել բացահայտել դատական ավտոապրանքագիտական փորձաքննությունների նշանակման և իրականացման հիմնական խնդիրները: Զգալի ուշադրություն է դարձվում նմանատիպ դատական փորձաքննության զարգացման հեռանկարներին:

Բանալի բառեր. ճանապարհափորանսպորտային պատահար, անիվային տրանսպորտային միջոցներ, անկախ տեխնիկական փորձաքննություն, դատական ավտոապրանքագիտական փորձաքննություն:

**FORENSIC COMMODITY EXPERTISE OF VEHICLES AND
ITS PLACE IN THE SYSTEM OF FORENSIC EXPERTISE,
PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS.**

Fedotov S., Novoseletsky, I.

This article is devoted to relevant forensic commodity expertise of vehicles, its subject, objects, tasks. The article summarizes the topic under study, sets out a view of the place of forensic commodity expertise of vehicles in the system of forensic expertise at the present time. As a research task, an attempt was made to reveal the main problems in the appointment and production of commodity expertise of vehicles. Considerable attention is paid to the prospects for the development of this type of forensic auto-technical expertise.

Keywords: road traffic accident, wheeled motor-vehicles, independent technical expertise, forensic commodity expertise of vehicles.

Статья поступила: 06.04.2023

Принята к печати: 16.06.2023

МЕТОДЫ СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА И МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ В СУДЕБНО-БАЛЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ

Федоренко В.А., Сорокина К.О.

*Саратовский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского
Саратов, Россия*

В настоящее время в отдельных экспертных исследованиях применяют методы статистического анализа и машинного обучения. Их широкое внедрение в экспертную практику осложняется отсутствием у экспертов компетенций в области современных методов статистического анализа, к которым можно отнести и методы машинного обучения. В работе рассмотрены современные методик, основанные на статистическом анализе и методах машинного обучения, адаптированные для решения задач судебной баллистики и баллистической идентификации. Внедрение таких методик в экспертную практику ведет к изменению парадигмы формирования категорических выводов. Суть изменений заключается в переходе от модели, когда категорические выводы эксперта опираются в основном на его внутреннее убеждение, к модели, где внутреннее убеждение формируется на основе количественной оценки доказываемого факта, которая должна быть предъявлена суду и может быть перепроверена другими независимыми специалистами. Для широкого внедрения в экспертную практику математических методов сравнения и оценки схожести следов, предварительно необходимо обеспечить возможность приобретения экспертами «соответствующих» компетенций. С этой целью была разработана дисциплина «Математические методы в судебно-баллистической экспертизе», которая может быть взята за основу курсов повышения квалификации экспертов-баллистов, имеющих естественно-научное или техническое высшее образование.

Ключевые слова: *идентификация огнестрельного оружия, методы машинного обучения, компетенции, судебно-баллистическая экспертиза, курсы повышения квалификации.*

В ряде экспертных баллистических лабораторий полиции России и других стран широко применяются автоматизированные баллистические идентификационные системы (АБИС). Кроме этого, практически все лаборатории оснащены цифровыми микроскопами, которые используются для визуального сравнения следов. Применение таких микроскопов позволяет формировать региональные базы данных цифровых изображений следов на стреляных гильзах и выстреленных пулях, изъятых с мест происшествий. Эффективное использование

Адрес для корреспонденции: Федоренко Владимир Александрович, кандидат физико-математических наук, доцент, заведующий учебно-научной лабораторией криминалистического материаловедения Саратовского государственного университета им. Н.Г. Чернышевского, 410012, г.Саратов, ул. Б. Казачья, 112, 8 корпус, тел. 89061547642, fed77@yandex.ru

баз данных для проведения автоматизированных криминалистических проверок по ним может быть достигнуто за счет применения методов искусственного интеллекта для сравнения следов. Однако, для внедрения современных информационных технологий в процедуру сравнения изображений следов на выстреленных пулях и стреляных гильзах и для проведения автоматизированных проверок по базам данных таких цифровых изображений, эксперты должны обладать соответствующими компетенциями в области методов статистического анализа и машинного обучения.

Еще одной актуальной проблемой судебной экспертизы в целом, и судебной баллистики в частности, является необходимость количественного обоснования экспертом категорических выводов, сформированных им на основе проведенных экспертных исследований. Вопрос надежности и достоверности выводов является очень важным для всех видов экспертных исследований, особенно для судебно-баллистической идентификации огнестрельного оружия. Оценка уникальности совпадающих признаков, основанная только на субъективных суждениях эксперта (на внутреннем убеждении эксперта), иногда приводит к ошибочным выводам и, как следствие, к ошибкам правосудия. Достаточно подробно эта проблема рассмотрена в докладе научно-технической комиссии при президенте США [1], посвященном разбору экспертных ошибок, допущенных в США. Проблема количественного обоснования категорических выводов экспертом предопределяется отсутствием практики применения в экспертных исследованиях математических методов статистической оценки результатов сравнения совпадающих и различающихся признаков исследуемых следов, недостаточной апробацией в судах уже существующих методов количественного анализа.

Внедрение в судебно-баллистическую экспертизу современных методов статистического анализа и машинного обучения ведет к изменению парадигмы экспертных исследований в этой области. Суть изменений заключается в переходе от модели, когда категорические выводы эксперта опираются только на его внутреннее убеждение, к модели, где внутреннее убеждение формируется на основе количественной оценки доказываемого факта, которая должна быть предъявлена суду и может быть перепроверена другими независимыми специалистами. Однако, обязательность количественного обоснования категорических выводов невозможно обеспечить без приобретения экспертами новых компетенций. Таким образом, без решения компетентностной проблемы, разработанные методы будут оставаться чисто научными, оторванными от экспертной практики.

Информационные технологии, применяемые в судебно-баллистической экспертизе.

Кратко рассмотрим некоторые современные разработки в области статистического анализа и методов машинного обучения, адаптированные для решения задач судебной баллистики и баллистической идентификации. Данные разработки в настоящее время могут быть использованы для количественного обоснования выводов в статусе частной экспертной инициативы, но широкого применения в экспертной практике пока не получили.

1. Одним из первых способов количественного обоснования категорических выводов, применяемых при баллистической идентификации, является метод последовательно совпадающих трасс, разработанный А. Биазотти [2]. В соответствии с данной методикой

производится оценка схожести совмещенных следов полей нарезков, основанная на статистическом анализе максимально длинных серий последовательно совпадающих трасс, построении распределения Пуассона и оценке коэффициента правдоподобия гипотезы о совпадении (несовпадении) сравниваемых следов.

2. Для оценки схожести изображений статических следов бойков и следов патронного упора разработаны методы конгруэнтно совпадающих ячеек и метод коррелирующих ячеек [3–5]. Они позволяют выделить на анализируемых изображениях конгруэнтно расположенные области, имеющие высокие значения коэффициента корреляции, оценить коэффициент правдоподобия выдвигаемой гипотезы («следы совпадающие» или «следы несовпадающие»).

3. Для оценки схожести вторичных следов на деформированных пулях Дж. Сонгом с соавторами разработан метод конгруэнтно совпадающих сегментов профилей следов [6, 7]. Данный метод позволяет анализировать следы на деформированных пулях. Как показано в работе [8] его эффективность может быть увеличена за счет применения на завершающей стадии одного из методов машинного обучения, например, метода k-ближайших соседей.

4. Разработан метод, позволяющий оценивать вероятность случайного совпадения комплекса трасс в совмещенных динамических следах [9, 10]. При оценке вероятности учитывается число совпадающих трасс, серии последовательно совпадающих трасс.

5. Разработана методика бинарной классификации сравниваемых следов по категориям «совпадающие» и «несовпадающие» с помощью методов машинного обучения k-ближайших соседей [8] и «случайный лес» [11].

6. Апробированы методики классификации изображений статических следов по экземплярам оружия с помощью нейронных сетей (полносвязная, сверточная и сиамская) [12, 13]. В работе [12] показано, что точность классификации полносвязной нейронной сетью изображений следов бойков достигает 85%.

7. Методы машинного обучения применяются и в других областях судебной баллистики. Например: при оценке скорости пули по глубине огнестрельного повреждения, деформации снаряда и по дефекту массы снаряда рассчитывается многомерная функция регрессии; при определении механизма ранения по пятнам брызг крови применяется алгоритм «случайного леса» [14] и методы обработки цифровых изображений.

Таким образом, в настоящее время методы статистического анализа и машинного обучения достаточно интенсивно адаптируются под решение судебно-баллистических задач. Однако образовательные программы ВУЗов МВД России и курсов повышения квалификации экспертов-баллистов МВД России не включают дисциплины соответствующего математического профиля, адаптированные под задачи судебной баллистики в целом и судебно-баллистической идентификации в частности.

Содержание дисциплины для подготовки экспертов-баллистов нового поколения.

В Саратовском государственном университете им. Н.Г. Чернышевского ведется обучение студентов по магистерской образовательной программе по направлению «Материаловедение, технологии материалов» по профилю «Криминалистическое материаловедение». В процессе преподавания таких дисциплин, как «Общенаучный семинар», «Учебная ознакомительная

практика», «Методы количественного обоснования категорических выводов в судебной экспертизе», «Методы обработки цифровых изображений», «Основы внутренней и внешней баллистики» были отработаны вопросы преподавания методов статистического анализа и машинного обучения применительно к решению задач судебной баллистики. Данные наработки были объединены в одну дисциплину «Математические методы в судебно-баллистической экспертизе», которая рассчитана на 108 часов аудиторных занятий. Данная дисциплина может быть положена в основу курсов повышения квалификации экспертов-баллистов, имеющих естественно-научное или техническое высшее образование.

Дисциплина включает два модуля: методы математической статистики в криминалистике и судебной баллистике; методы машинного обучения в судебно-баллистической экспертизе. В первый модуль вошли следующие темы:

- Статистический анализ случайных погрешностей. В рамках данной темы изучаются вопросы: оценка погрешности прямых и косвенных измерений, погрешности измерения функции; понятие стандартного отклонения и стандартного отклонения среднего; нормальное и равномерное распределение, оценка случайных погрешностей; понятие доверительного интервала; коэффициенты Стьюдента и оценка доверительного интервала при малом числе измерений.
- Корреляционные методы. В данной теме изучаются вопросы: смешанный второй момент и коэффициент линейной корреляции; количественный критерий значимости коэффициента корреляции; функция взаимной корреляции двух изображений и оценка схожести изображений с ее помощью; оценка схожести статических следов методом конгруэнтно совпадающих ячеек; метод конгруэнтно совпадающих сегментов профилей вторичных следов на деформированных пулях и его применение для оценки схожести сравниваемых динамических следов.
- Вероятностные методы оценки схожести следов. В данную тему входят следующие вопросы: распределение Пуассона; коэффициент правдоподобия выдвинутой гипотезы, обоснование категорических выводов в соответствии с методом А. Биазотти на примере совмещенных вторичных следов; оценка вероятности совпадения комплекса трасс в совмещенных динамических следах с учетом ширины трасс в сериях последовательно совпадающих трасс; теорема Байеса, примеры ее применения в криминалистике.

Во второй модуль входят темы, связанные с машинным обучением:

- Введение в методы машинного обучения. В данном разделе рассматриваются вопросы: основные метрики оценок и результатов прогнозирования; проблема переобучения в машинном обучении, принцип бритвы Оккама в криминалистике; методы формирования валидационной обучающей и тестовой выборок; метод наименьшей квадратичной ошибки; минимизация функции потерь методом градиентного спуска.
- Регрессия. В данную тему входят следующие вопросы: регрессия непрерывной и дискретной целевой переменной; регрессия по нескольким независимым переменным; методика оценки скорости пули по глубине пробойны в преграде, деформации пули и дефекту массы пули; понятие бинарной регрессии.

- Метод k-ближайших соседей. Данный раздел включает в себя: измерение расстояний в многомерном пространстве признаков; кросс-валидационный способ определения оптимального k; программная реализации алгоритма k-ближайших соседей; примеры применения алгоритма k-ближайших соседей в баллистической идентификации.
- Метод «случайный лес». Основные вопросы: построение дерева принятия решений для одной и для нескольких объясняющих переменных; понятие информационной энтропии Шеннона и индекса Джинни; построение дерева принятия решений на принципе минимальной энтропии Шеннона; формирование ансамблей, реализация метода «случайный лес»; программная реализации алгоритма «случайный лес», представленная на сайте MathWorks.com.; примеры применения метода «случайный лес» в судебной баллистике и баллистической идентификации.
- Полносвязные нейронные сети. Тема включает вопросы: архитектура полносвязной нейронной сети (НС); корректировка весовых коэффициентов методом обратного распространения ошибки; обучение полносвязной НС на примере изображений следов бойков; программная реализации алгоритма полносвязной НС в среде программирования MathLab.
- Сверточные нейронные сети. Основные вопросы по теме: элементы архитектуры сверточной нейронной сети; выделение признаков; метод обратного распространения ошибки в сверточных и подвыборочных слоях; корректировка коэффициентов маски свертки; программная реализации алгоритма сверточной нейронной сети; принципы формирования аугментированной обучающей выборки; пример классификации следов бойков по экзemplарам оружия с помощью сверточной нейронной сети.
- Сиамские сверточные нейронные сети. Основные вопросы по теме: архитектура сиамской сверточной нейронной сети; методика корректировки коэффициентов фильтров; обучение сиамской сверточной нейросети; бинарная классификация изображений следов бойков сиамской нейронной сетью.

При необходимости дисциплина может быть расширена другими темами, например, «Метод опорных векторов», «Понижение размерности», которые пока не нашли широкого применения в судебной баллистике.

Часто возникает вопрос: «Зачем дополнительно обучать экспертов, когда уже есть готовые математики и программисты?». Во-первых, как уже отмечалось, эксперты должны иметь достаточные компетенции для количественного обоснования категорических выводов. Во-вторых, разработчики методов машинного обучения на основе собственного практического опыта указывают, что успешное решение задач и качественный анализ результатов расчетов возможны только в случае, если специалисты, применяющие методы машинного обучения, обладают достаточно глубокими и обширными знаниями в предметной области, в которой применяются данные методы. Это особенно важно с учетом того, что эксперт является участником судопроизводства и, при необходимости, он обязан дать показания в суде. В качестве иллюстрации можно привести следующие ситуации.

1. Например, при совпадении 50% трасс с учетом серий последовательно совпадающих трасс в совмещенных вторичных следах вероятность случайного совпадения данного

комплекса трасс может составить 0.01%. В определенных ситуациях этого может быть достаточно для обоснования категорического положительного вывода. Однако, корректно ответить на вопрос: «Почему 50% совпадающих трасс бывает достаточно для положительного категорического вывода, а 50% оставшихся несовпадающих трасс оказалось недостаточно для формирования хотя бы вероятного отрицательного вывода?» без знаний о механизмах формирования и вариативности следов на выстреленных пулях невозможно.

2. Индивидуализирующие признаки могут по-разному восприниматься компьютером и человеком, что может привести к недопониманию результатов расчетов. Например, на рисунке 1 представлено изображение следа бойка, полученное на растровом электронном микроскопе. Цифрами 1 и 2 обозначены признаки, которые воспринимаются человеком, как темная и светлая дуга. Однако, на самом деле они имеют одну яркость, что легко увидеть, если провести широкую линию с такой же яркостью пикселей. Поэтому эти дуги не будут восприниматься как разные признаки, например, программой бинаризации изображения по глобальному порогу яркости. Можно привести множество и других аналогичных примеров.

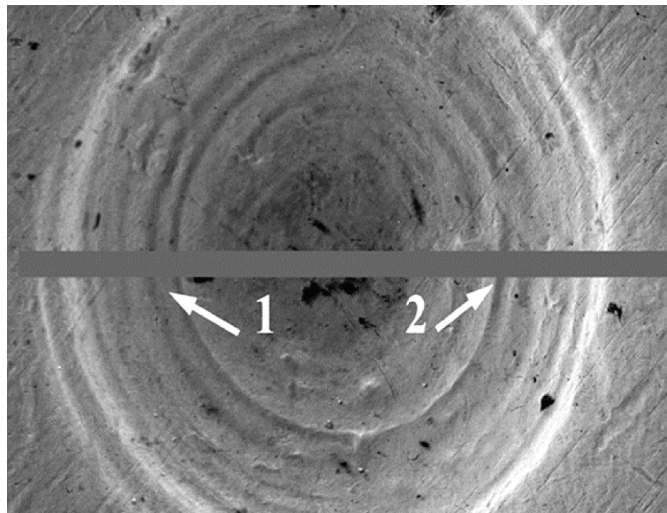

Рис.1. След бойка, полученный на растровом электронном микроскопе:
1. «светлая дуга»; 2. «темная дуга».

В последнее время в ряде стран обсуждается идея формирования категорических выводов только по результатам оценки вероятности события по аналогии с ДНК-анализом биоматериалов. Однако, представленные примеры показывают, что в судебно-баллистической идентификационной экспертизе нельзя ориентироваться только на результаты расчетов. На «выходе» любой программы должен быть эксперт, как лицо, обладающее процессуальным статусом в суде и которое должно взять ответственность за экспертные выводы на себя. Авторы считают, что ссылка на опыт формирования выводов при производстве ДНК экспертизы как пример для судебно-баллистической идентификации не правомерна сразу по нескольким причинам: из-за присутствия в следах на пулях и стреляных гильзах паразитных неоднородностей, порой неотличимых от самих индивидуализирующих признаков; достаточно высокой вариативности отображения признаков в следах каждого экземпляра оружия; возможного присутствия так называемых подгрупповых признаков (*subclass characteristics*),

которые могут относиться одновременно к нескольким десяткам, а иногда и сотням экземпляров оружия.

Таким образом, подытоживая изложенное, сформулируем ряд следующих основных выводов:

1. Категорические выводы эксперта должны опираться не только на его субъективное внутреннее убеждение, но и на количественное обоснование данного убеждения.
2. Для широкого внедрения в экспертную практику современных методов статистического анализа и машинного обучения необходимо ввести специализированные курсы повышения квалификации для экспертов-баллистов.
3. Разработанная учебная дисциплина «Математические методы в судебно-баллистической экспертизе», адаптированная под решение судебно-баллистических задач, может быть взята за основу курсов повышения квалификации экспертов-баллистов.

Список литературы:

1. PCAST. Report to the President on Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods. September 2016. Available at: <https://www.documentcloud.org/documents/3121011-Pcast-Forensic-Science-Report-Final.html> Accessed May 25, 2023.
2. Biasotti A. 1959. A Statistical Study of the Individual Characteristics of Fired Bullets. *Journal Forensic Sciences*. 4 (1):34-50.
3. Song J. 2013. Proposed NIST Ballistics Identification System (NBIS) Based on 3D Topographic Measurements on Correlation Cells. *AFTE Journal*. 45 (2):184-194.
4. Song J. 2015. Proposed Congruent Matching Cells (CMC) Method for Ballistic Identification and Error Rate Estimation. *AFTE Journal*. 47 (3):177-185.
5. Сорокина, К. О. Оценка схожести изображений следов патронного упора методом корреляционных ячеек / К. О. Сорокина, В. А. Федоренко, П. В. Гиверц // Информационные технологии и вычислительные системы. 2019. № 3. С. 3-15. DOI: 10.14357/20718632190301
6. Chen Z., Chu W., Soons J. A., Thompson R. M., Song J., Zhao X. 2019. Fired bullet signature correlation using the Congruent Matching Profile Segments (CMPS) method. *Forensic Science International*. 305:10-19. DOI: 10.1016/j.forsciint.2019.109964
7. Chen Z., Song J., Soons J. A., Thompson R. M., Zhao X. 2020. Pilot study on deformed bullet correlation. *Forensic Science International*. 306:1-11. DOI:10.1016/j.forsciint.2019.110098
8. Федоренко, В. А. Анализ следов на выстреленных пулях методами конгруэнтно совпадающих сегментов профилей и k-ближайших соседей / В. А. Федоренко, К. О. Сорокина, П. В. Гиверц // Информационные технологии и вычислительные системы. 2021. № 1. С. 70-82. DOI: 10.14357/20718632210108
9. Федоренко, В. А. Критерии и алгоритм оценки уникальности комплексов совпадающих трасс в следах на выстреленных пулях / В. А. Федоренко, Е. В. Навроцкая //

Информационные технологии и вычислительные системы. ш2019. ш№ 1. шС. 110-120. ш DOI: 10.14357/20718632190110

10. Федоренко, В. А. Количественные критерии обоснования тождественности вторичных следов на пулях, выстреленных из АК-74 / В. А. Федоренко // Теория и практика судебной экспертизы. ш2019. шТ. 14, № 3.ш С. 54-62. шDOI:10.30764/1819-2785-2019-14-3-54-62

11. Carriquiry A., Hofmann H., Tai X. H., VanderPlas S. 2019. Machine Learning in Forensic Applications. Significance. 16(2):29-35. DOI:10.1111/j.1740-9713.2019.01252.x

12. Федоренко, В. А. Многогрупповая классификация следов бойков с помощью полносвязной нейронной сети / В. А. Федоренко, К. О. Сорокина, П. В. Гиверц // Информационные технологии и вычислительные системы.ш 2022. ш№ 3. ш С. 43-57. ш DOI: 10.14357/20718632220305

13. Giverts P., Sorokina K., Fedorenko V. 2022. Examination of the possibility to use Siamese networks for the comparison of firing pin marks. Journal of Forensic Sciences. 67(6):2416-2424. DOI:10.1111/1556-4029.15143

14. Liu Y., Attinger D., Brabanter K. 2020. Automatic Classification of Bloodstain Patterns Caused by Gunshot and Blunt Impact at Various Distances Journal of Forensic Sciences 65(3):729-743. DOI:10.1111/1556-4029.14262

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄԵՔԵՆԱՅԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ ԴԱՏԱԿԱՆ ԲԱԼԻՍՏԻԿԱՅԻ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Ֆեդորենկո Վ.Ա .,Սորոկինա Կ.Օ.

Ներկայումս որոշ փորձագիտական ուսումնասիրություններում օգտագործվում են վիճակագրական վերլուծության և մեքենայական ուսուցման մեթոդներ: Դրանց լայնածավալ ներդրումը փորձագիտական պրակտիկայում բարդանում է վիճակագրական վերլուծության ժամանակակից մեթոդների ոլորտում փորձագետների կոմպետենտության բացակայությամբ, որոնք ներառում են նաև մեքենայական ուսուցման մեթոդներ: Աշխատանքում դիտարկվում են ժամանակակից մեթոդիկաներ, որոնք հիմնված են վիճակագրական վերլուծության և մեքենայական ուսուցման մեթոդների վրա, և հարմարեցված են դատափորձագիտական բալիստիկ և բալիստիկ նույնականացման խնդիրներ լուծելու համար: Նման մեթոդիկաների ներդրումը փորձագիտական պրակտիկայում հանգեցնում է պարադիգմի փոփոխության՝ կարեգորիկ եզրակացությունների ձևավորման մեջ: Փոփոխությունների էությունը՝ մոդելից անցում է կատարել, երբ փորձագետի կարեգորիկ եզրակացությունները հիմնված են հիմնականում նրա ներքին համոզմունքի վրա, այն մոդելին, որտեղ ներքին համոզմունքը ձևավորվում է ապացուցվող փաստի քանակական գնահատման հիման վրա, որը և պետք է ներկայացվի դատարան և կարող է վերստուգվել այլ անկախ մասնագետների կողմից: Փորձագիտական պրակտիկայում հետքերի նմանությունը համեմատելու և գնահատելու մաթեմատիկական մեթոդների համատարած ներդրման համար նախ անհրաժեշտ է

ապահովել փորձագետների համար «համապատասխան» իրավասություններ ձեռք բերելու հնարավորությունը: Այդ նպատակով մշակվել է «Դատական բալիստիկ փորձաքննության մաթեմատիկական մեթոդները» կարգը, որը կարող է հիմք հանդիսանալ բնագիտական կամ տեխնիկական բարձրագույն կրթությամբ բալիստիկ փորձագետների խորացված վերապատրաստման դասընթացների համար:

Բանալի բառեր. հրազենի նույնականացում, մեքենայական ուսուցման մեթոդներ, իրավասություններ, դատական բալիստիկա, խորացված վերապատրաստման դասընթացներ:

METHODS OF STATISTICAL ANALYSIS AND MACHINE LEARNING IN FORENSIC BALLISTICS

Fedorenko V., Sorokina K.

Currently, in some expert studies, methods of statistical analysis and machine learning are used. Their widespread introduction into expert practice is complicated by the lack of competencies among experts in the field of modern methods of statistical analysis, which include machine learning methods. The paper considers modern methods based on statistical analysis and machine learning methods, adapted to solve problems of forensic ballistics and ballistic identification. The introduction of such methods into expert practice leads to a change in the paradigm of the formation of categorical conclusions. The essence of the changes lies in the transition from the model, when the categorical conclusions of the expert are based mainly on his inner conviction, to the model, where the inner conviction is formed on the basis of a quantitative assessment of the fact being proved, which must be presented to the court and can be rechecked by other independent specialists. For the widespread introduction of mathematical methods for comparing and evaluating the similarity of traces into expert practice, it is first necessary to ensure the possibility for experts to acquire «appropriate» competencies. For this purpose, the discipline «Mathematical methods in forensic ballistic examination» was developed, which can be taken as the basis for advanced training courses for ballistic experts with a natural science or technical higher education.

Keywords: firearms identification, machine learning methods, competencies, forensic ballistics, advanced training courses.

Статья поступила: 05.04.2023

Принята к печати: 14.06.2023

JAPANESE EXPERIENCE IN INNOVATIONS APPLICATION IN FRAMES OF ENVIRONMENTAL CONTROL

Sugie M., Oikawa Y., Iida Y., Kaneko A.

Environmental Control Center Co., Ltd.

Tokyo, Japan

In the article, in the context of the performed research in Environmental Control Center Co., Ltd, the topic of the environment is touched upon. The history of the formation of the legislative base of ecological monitoring of the environment in Japan is briefly reviewed. Special attention is given to the generalized materials obtained in the framework of the performed research works related to the localization of the methodical approach for determining the content of hexavalent chromium in the environment and the development of an express method for measuring the concentration of asbestos fibers in atmospheric air. An analysis of scientific research is given for each of the listed topics. The article also presents views on the current state of the issue of preventing pollution of the marine environment with plastic. This direction of research is also supplemented by the presentation of national projects operating in Japan.

Keywords: *environmental protection, methodical approach, measurement method, hexavalent chromium, asbestos fibers, marine plastic, national projects.*

Environmental Control Center Co., Ltd. was established in Japan in 1971. During this period, Japan was experiencing serious environmental pollution problems, as there was no due attention to the solution of problems related to the protection of the environment. Recognizing the importance of having its own environmental policy, in order to prevent damage, primarily to the national environment, both in the short and long term, in Japan, the Basic Act on Pollution Control was adopted in 1967, and subsequently, in 1971 the Environment Agency was established. At the initial stage of the company's formation, within the framework of exploratory research to solve the identified environmental problems, studies were carried out on environmental monitoring of water, air and soil. In the process of implementing ecological monitoring of the environment, the company also studied the physical and chemical characteristics of wastewater and exhaust gases generated during the operation of industrial enterprises and vehicles. In subsequent phases of research activities, the company also developed solutions to problems related to noise, vibration, odors, known as sensory pollution. Later, as environmental issues diversified, studies were carried out on the analysis of dioxins and POPs, asbestos, radioactivity and other substances, and new methodological approaches were developed for the analysis of chemicals. Along with the above, the company began to provide consulting services related to the collection of environmental data, planning and implementation of Japan's national environmental policy. Today Environmental Control

Correspondence address: Sugie Masashi, PhD, Technical manager of technical headquarters Environmental Control Center Co., Ltd., Japan, Tokyo, Hahioji city, Shimo-ongata-machi 323-1, msugie@kankyo-kanri.co.jp

Center Co., Ltd.. is a comprehensive environmental consulting firm with about 300 employees, five think tanks and a test farm in Japan. The current achieved reality of the company gives grounds to state that at the moment Environmental Control Center Co., Ltd.. is able to solve various environmental problems.

In order to understand and interpret the results of exploratory scientific work previously performed by the Environmental Control Center Co., Ltd. In this article, we will consider the following two studies and one topic:

I. Localization of the methodological approach to determine the content of hexavalent chromium in the ambient air. Hexavalent chromium compounds were identified in 2011 by Japan's Air Pollution Control Law as a substance that is considered to have a certain degree of high risk to health. Chromium exists in the environment primarily in the form of "trivalent chromium" or "hexavalent chromium". However, since no method has been established to separate the two, the evaluation of hexavalent chromium was done by measuring total chromium. A composition analysis method for chromium has been developed that combines ion chromatography or liquid chromatography with an ICP mass spectrometry system. In 2017, this method was adopted by the Ministry of the Environment of Japan as a method designed for this purpose. Further, according to the text of the article, the results of approbation in the Environmental Control Center Co., Ltd of the mentioned method, accepted for use by the Ministry of the Environment of Japan, will be presented.

II Development of a high-precision express method for measuring the concentration of fibers in the atmospheric air using artificial intelligence and scanning electron microscopy. This study was carried out with the aim of developing a measurement method that allows high-speed counting of thin fibers that cannot be observed using conventional phase contrast microscopy, but can be measured using a scanning electron microscope equipped with an artificial intelligence image recognition system.

III. The introduction of countermeasures against marine plastic pollution in Global and Japan.

This report provides an overview of the current state of marine plastic pollution control and international efforts. This topic is based on work performed by our engineers on secondment to the Ministry of Environment.

Let's take a closer look at each of the above two studies performed at the Environmental Control Center Co., Ltd. in more detail.

I. Analytical studies for the determination of hexavalent chromium in ambient air.

Chromium (Cr) is used in large quantities in various industries because of its high resistance to corrosion, heat, and wear. Chromium is emitted in nature from human-induced sources, and generally exists in two oxidation states: trivalent chromium Cr(III) and hexavalent chromium Cr(VI). Cr(III) is only toxic at high concentrations and is even essential to some aquatic organisms or humans for some metabolisms. On the other hand, Cr(VI) is a strong oxidizer and highly toxic at the ppb level. For human beings, Cr(VI) is carcinogenic, especially for our lungs, noses, and nasal sinuses. Therefore, the Japanese Government made regulations regarding Cr(VI), such as

Environmental Quality Standards or Soil Contamination Countermeasures Act. In view of this circumstance, the Government of Japan has passed a number of regulations regarding Cr(VI), including such as Environmental Quality Standards and Law on Measures to Combat Pollution of Soil. Unfortunately, however, there are no regulations or standards for airborne Cr(VI) in Japan. In 2018, the average concentration of total chromium in ambient air in Japan was 3.8 ng/m³, which exceeds the US Environmental Protection Agency (EPA) airborne Cr(VI) risk level. Taking this situation into account, the Ministry of the Environment of Japan (MOE) has developed Guidelines for Hazardous Air Pollutant Analysis Methods for Determination of Cr(VI) in Ambient Air (Part 5, Chapter 4). In this regard, it is very important to determine the exact concentration of airborne Cr(VI), since its toxicity and carcinogenicity to humans are obvious. However, the accuracy of the determination of Cr(VI) in ambient air remains a problem because Cr(VI) is chemically unstable and tends to be reduced to Cr(III). Taking into account that the Environmental Control Center Co., Ltd does not have a method for determining airborne Cr(VI), the employees of the company, in accordance with the adopted method set out in the manual of the Ministry of the Environment, conducted experimental studies to gradually develop a number of the following procedures, such as pretreatment, formation conditions, analytical conditions for the determination of Cr(VI) in atmospheric air.

Below we consider the individual stages and parameters of the performed analytical studies:

a) procedure for making alkaline-impregnated filters

The filters used in the study were cellulose filters (1 µm, 47 mm, ADVANTEC). They were cleaned with a solution of 10% HNO₃ and 2% HF, then impregnated with 0.12 mol/L NaHCO₃. Impregnated filters were put into a desiccator until they dried up. The filters were wrapped in aluminum foil and stored in three conditions until use: in a freezer (-30°C), in a refrigerator (7°C), and at room temperature (25°C). The concentrations of Cr(VI) in stored filters were determined on days zero, one, two, five and seven to observe chromium morphology change depending on storage temperature.

b) elution and pre-treatment

Alkaline-impregnated filters were put into polypropylene tubes and extracted in an ultrasonic bath with 5 mL ultrapure water for 30 minutes. The extracted samples were filtered with disc filters (NY013045, Membrane Solutions).

c) production of standards and construction of a calibration curve

Standard solutions were prepared for making calibration curve in the range of 0-5 µg/L. All of the standard solutions were prepared with 5 mmol/L NaCO₃ solution to make the pH the same as the samples.

d) characteristics of Liquid Chromatography (LC) and Inductively Coupled Plasma Mass Spectrometer (ICP/MS).

To determine Cr(VI) concentration, LC/ICP/MS analysis method was used. The conditions of LC and ICP/MS are as described in Table 1 and Table 2.

Table. 1 Conditions of LC

Equipment	: 1260 Infinity II LC (Agilent Technologies)
Column	: Anion-exchange columns (Agilent Technologies)
Eluent	: 20 mmol/L ammonium nitrate + 20 mmol/L ammonia water
Flow	: 1.2 mL/min
Temperature	: 25°C
Injection Volume	: 100 µL

Table 2. Conditions of ICP/MS

Equipment	: ICP/MS 8800 (Agilent)
High-frequency output	: 1550W
m/z	: 52
Collision Mode	: He, 5 mL/min
Integration time	: 0.4 s

Discussion of the results of the analytical study.

- calculations of Limit of Detection (LOD) and Limit of Quantitation (LOQ)

To determine LOD and LQD, the standard solution that contains 0.1 µg/L of Cr(VI) was measured with LC/ICP/MS. The measurement was repeated five times, and the results were used to calculate the standard deviation (SD). Operation blank samples were measured with five times repetition as well. Table 3 shows the calculated results of the LOD and the LQD.

Both of the LOQs calculated from the 0.1 µg/L standard solution and the operation blank were below the target LOQ of 0.08 ng/m³: one-tenth of EPARs risk level criterion of 0.8 ng/m³.

Table. 3 Calculations of LOD and LQD

	Concentration of airborne Cr(VI) (ng/m ³)	
	0.1 µg/L Cr(VI) standard solution	Operation blank
The average of five times measurement	0.0704	0.0213
SD (s)	0.0021	0.0045
LOD (3s)	0.0063	0.0136
LQD (10s)	0.0209	0.0453

- spike and recovery test in the pre treatment process. 200 µL of 50 µg/L standard solution of Cr(VI) (equals to 1.389 ng/m³ of airborne Cr(VI) concentration) was spiked on alkaline-impregnated filters. As a result, 99.7 – 110.5 % of the spiked solution was collected. It could be said that there is no loss of Cr(VI) during the pretreatment process or contamination from

the instruments.

- study of stability of Cr(VI) in blank filters. Samples, prepared in accordance with paragraphs "a" and "b", were analyzed with LC/ICP/MS, then the results were converted to the concentration in ambient air. The collected air volume which was used in the calculation was 7.2 m³. Figure 1 shows the transition of Cr(VI) concentration. According to this result, it is thought that the most preferable condition to store the alkaline-impregnated filters is frozen since the concentration of Cr(VI) did not change relatively between day 0 and day-7, this result suggests that very little reduction of Cr(III) occurred. On the other hand, lots of Cr(III) changed to Cr(VI) in the filters which were stored at room temperature.

Thus, it should be noted, the prepared alkaline-impregnated filters should be stored under freezing condition until use, and should be used no later than seven days after preparation.

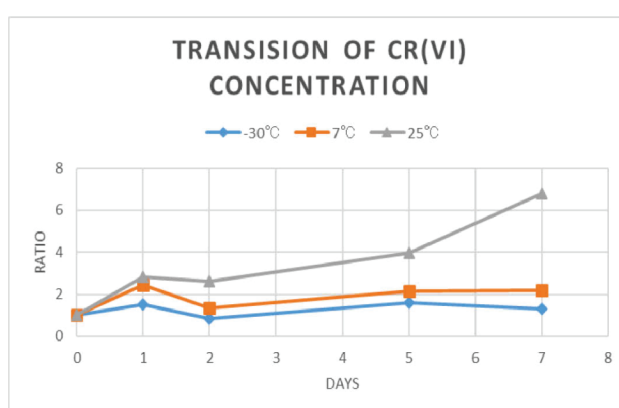

Figure 1. Transitions of Cr(VI) concentrations in blank filters (Cr(VI) concentrations of Day-0 was set as 1)

To keep alkaline-impregnated filters under frozen conditions until use is the key to preventing chromium from morphological change. Since this consideration did not include the method of sampling air in practice, it is necessary to establish a flow of an analytical method of airborne Cr(VI) starting from making alkaline-impregnated filters, sampling air, transporting the filters, and analyzing with LC/ICP/MS.

II. Development of rapid and highly accurate method to measure concentration of fibers in atmosphere using artificial intelligence and scanning electron microscopy.

The aim of this study was to develop a measurement method that would quickly enumerate asbestos fibers using scanning electron microscopy equipped with an artificial intelligence image recognition system (AI-SEM), detecting thin fibers that cannot be observed using the conventional phase contrast method. microscopy (PCM). A simulated fiber sampling filter in air was constructed using chrysotile (white asbestos) with water filtration. A total of 108 images was taken of the samples at a 5 kV accelerating voltage with 10 000X magnification scanning electron microscopy (SEM). Each of three expert analysts counted 108 images and created a model answer for fibers. We trained the artificial intelligence (AI) using 25 of the 108 images. After the training, the AI counted fibers in 108 images again. Based on the results of the research, the following results were obtained.

12.1% difference between the AI counting results and the model answer. At 10 000X magnification, AI-SEM can detect 87.9% of fibers with a diameter of 0.06-3 μm, which is similar to a skilled analyst. Fibers with a diameter of 0.2 μm or less cannot be confirmed by phase-contrast microscopy (PCM). When observing the same area on 300 images at 1500X SEM magnification- as specified in the Asbestos Monitoring Guidelines recommended for implementation by the Ministry of the Environment of Japan - with 10 000X SEM, the expected analysis time required for the trained AI is 5 h, whereas the expected time required for observation by an analyst is 251 h. Thus, the developed AI-SEM method allows counting thin fibers with greater accuracy and faster than conventional PCM and SEM methods.

The full text of this study is available at <https://doi.org/10.1002/1348-9585.12238>.

III. The introduction of countermeasures against marine plastic pollution in Global and Japan.

Separately, in this article I would also like to briefly outline the current state of development of the issue of preventing plastic pollution of the marine environment, as well as the ongoing efforts of the international community to find ways to resolve this problem. It is no secret that microplastic pollution of the marine environment is one of the main environmental problems in the world community. The information presented in this article is the result of joint preparatory work with the Ministry of the Environment of Japan aimed at understanding the policy related to resolving the problem of marine plastic pollution.

Analyzing the steps taken to find solutions at the global level, the following should be noted. In 2016, Eunomia which is an independent consultancy in EU estimated the amount of plastic flowing into sea. In the result, it is estimated total amount of plastic is 12.2million tons per annual and 9 million tons per annual of them is land-based litters (Fig.2).

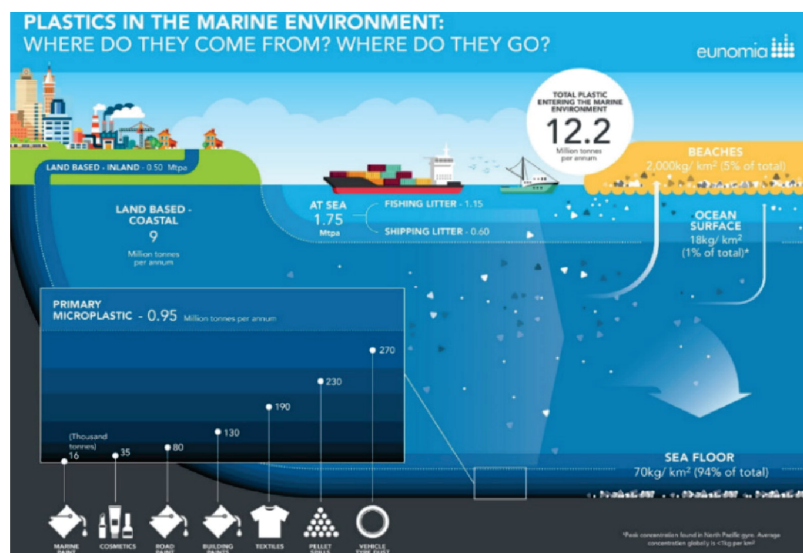

Fig 2. Annual amount of plastic entering environment (Eunomia, 2016, Plastics in the Marine Environment)

Therefore, marine plastic pollution problem is not only for countries having coastline but also for landlocked countries.

In 2019, the G20 meeting was held in Osaka (Japan). The G20 leaders shared the Osaka Blue Ocean Vision vision. As of April 2023, more than 87 countries and regions share this vision, in addition to G20 members. The main body of this vision is: We aim to reduce additional marine plastic pollution to zero by 2050. This vision is based on the implementation structure of the G20. In addition, an international legally binding document on plastic pollution was discussed, which is planned to be adopted within the next 3 years. At the end of the G20 Summit in Osaka, the Government of Japan launched a program called "Marine Initiative" to promote effective action against marine litter, including the following 4 points: 1. Waste management, 2. Marine litter recovery, 3. Innovation, 4. Empowerment. Japan committed to supporting the empowerment of developing countries to promote waste management, marine litter recycling and innovation, mainly through policy measures.

At the same time, a marine plastic litter strategy was developed in Japan in order to realize the RR Osaka Blue Ocean VisionRR mentioned above. The strategy includes a "National Action Plan on Marine Plastic Litter" with 8 points as promotion of proper waste management system, collection of plastic trash in the oceans, international cooperation with developing countries, exchange of best practices, etc.

It should be emphasized that a number of top-priority national projects are being simultaneously implemented in Japan at the moment. In particular,

1. Local Blue Ocean Vision (LBOV).

The Ministry of the Environment of Japan (MOEJ) has launched the Blue Ocean Local Vision (LBOV) project from 2021. Outline of the LBOV is that local governments, in cooperation with companies, formulate policy measures against marine litters, develop new business models with experts, and monitor their impacts with their expertise.

2) Plastic smart campaign

In Japan, Plastic smart campaign for wise use of plastics has been launches and required stakeholders to work voluntarily on the production of unnecessary single-use plastics, and the development and use of alternatives, and publicizing such action nationwide through social media and other means. Almost 3200 cases are registered as of April 2023 and you can see all cases at official website.

3) Guideline for River Microplastic Monitoring Method.

In 2023, MOEJ published Guideline for River Microplastic Monitoring Method. provides explanations and recommendations on how to collect microplastics (plastics less than 5 mm in diameter) in rivers and on the surface, building on the evidence-based evidence already available.

And in conclusion, it should be emphasized that considering, in the context of the scientific and practical mutually beneficial cooperation established since 2015 between the Environmental Control Center Co., Ltd. and the National Bureau of Expertises of the Republic of Armenia, numerous previously completed and currently being implemented in the Environmental Control Center Co., Ltd. scientific research, by publishing this article in the RR Armenian Journal of Forensic Expertise and Criminalistics, we confirm our focus on deepening scientific and methodological cooperation

between the experts of our organizations and plan to start forming the proper prerequisites that will allow in the near future to prepare and implement a joint research project.

References

1. The manual of methods for analyzing hazardous air pollutants, Ministry of Environment Japan: Part 5, Chapter 4.
2. Hayashi, Shoji, Sato (2021). Examination of Analysis Conditions for Hexavalent Chromium Compounds in Atmospheric Dust and Results of Additive Recovery Tests. in *Journal of Environmental Laboratories Association Vol.46 No.1*, 5-9.
3. Okuno, Nishimura (2020). Measurement Results of Hexavalent Chromium Compounds in Atmospheric Dust and Factors of Measurement Error. in *Journal of Environmental Laboratories Association Vol.45 No.2*, 63-67.
4. Sugimoto, Yoshida, Yamamoto, Nakanishi (2019). Survey of Hexavalent Chromium in Atmospheric Dust in Nara Prefecture. in *Nara Prefectural Center for Landscape and Environment Research Report No. 7*, 27-30.

ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՆՈՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԸ

Սուզիե Մ., Օիկավա Յ., Իիդա Յ., Կանեկո Ա.

Հոդվածում, Ճապոնիայի շրջակա միջավայրի վերահսկման կենտրոնում կատարված հետազոտությունների համարեքստում, ներկայացվում է շրջակա միջավայրի պահպանության թեման: Համառոտ դիտարկվում է Ճապոնիայում շրջակա միջավայրի մոնիտորինգի օրենսդրական դաշտի ձևավորման պատմությունը: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում կատարված որոնողական գիտական աշխատանքների շրջանակում ստացված ընդհանրացված նյութերին՝ կապված շրջակա միջավայրում վեցավալենտ քրոմի պարունակության որոշման մեթոդաբանական մոտեցման տեղայնացման և մթնոլորտային օդում ասրեստի մանրաթելերի կոնցենտրացիայի չափման էքսպրես մեթոդի մշակման հետ: Նշված թեմաներից յուրաքանչյուրի համար տրվում է գիտական հետազոտությունների վերլուծություն: Հոդվածում ներկայացվում են նաև ներկայումս ծովային միջավայրի պլաստիկ աղտոտման կանխարգելման վերաբերյալ տեսակետները: Հետազոտության այս ուղղությունը լրացվում է նաև Ճապոնիայում ընթացիկ ազգային նախագծերի ներկայացմամբ:

Բանալի բառեր. շրջակա միջավայրի պաշտպանություն, մեթոդական մոտեցում, չափման մեթոդ, վեցավալենտ քրոմ, ասրեստի մանրաթելեր, ծովային պլաստիկ, ազգային նախագծեր:

ЯПОНСКИЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИЙ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Сугие М., Ойкава Ю., Йида Ю., Канеко А.

В статье, в контексте выполненных в Environmental Control Center Co., Ltd. исследований, затрагивается тема охраны окружающей среды. Кратко рассматривается история формирования в Японии законодательной базы экологического мониторинга окружающей среды. Особое внимание в статье уделено обобщенным материалам полученным в рамках выполненных поисковых научных работ относящихся к локализации методического подхода по определению содержания шестивалентного хрома в окружающей среде и разработке экспресс метода измерения концентрации волокон асбеста в атмосферном воздухе. По каждый из перечисленных тем дан анализ научных изысканий. В статье также излагаются взгляды на текущее состояние вопроса по предотвращению загрязнения морской среды пластиком. Данное направление исследования дополнено также изложением действующих в Японии национальных проектов.

Ключевые слова: *охраны окружающей среды, методический подход, метод измерения, шестивалентный хром, волокно асбеста, морской пластик, национальные проекты.*

The article was submitted: 09.01.2023

The article was accepted: 01.06.2023

ԿԱՆՈՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Սույն Կանոնները մշակվել են հիմք ընդունելով հետևյալ Հոչակագրերը, Կանոնները և Ցուցումները.

1. «Գիտական և գիտատեխնիկական փորձաքննական գործունեության իրականացման համար ընդունելի գրախոսվող գիտական պարբերականների ցանկի ձևավորման կանոնները հաստատելու մասին» ՀՀ ԿԳ նախարարի հրաման (2019 թ. մայիսի 14-ի N 527-Ա/2): http://www.scs.am/files/Hraman_KGN-527-A-2-14.05.2019.pdf
2. Գիտական հոդվածների, որոնք պետք է հրապարակվեն անգլերենով, հեղինակների և թարգմանիչների համար EASE ցուցումներ: <http://www.medlib.am/Jurnal/2018/AM/11.pdf>
3. Կառուցվածքավորված սեղմագրերի պատրաստման հրահանգներ: <http://www.medlib.am/Jurnal/2006/AM/37.pdf>
4. Կենսաբժշկական հանդեսներում հրապարակման ներկայացվող բնագիր նյութերի վերաբերյալ միասնական պահանջներ. նյութեր գրելու և խմբագրելու կանոններ: <http://www.medlib.am/Jurnal/2006/AM/36.pdf>
5. Где получают DOI статьи, как узнать этот номер научной публикации, и связан ли этот идентификатор с индексированием в Scopus и Web of Science. <https://4science.ru/guidealias/Chto-takoe-DOI>
6. Декларация Ассоциации научных редакторов и издателей «Этические принципы научных публикаций». https://rasep.ru/images/docs/declaration_anri_2016.pdf
7. Краткие рекомендации для авторов по подготовке и оформлению научных статей в журналах, индексируемых в международных наукометрических базах данных. http://og-ti.ru/documents/kratkie_rekomendatsii_dlja_avtorov_po_podgotovke_i_oformleniju_nauchnyh_statej_v_zhurnalah_indeksiruemyh_v_mezhdunarodnyh_naukometricheskih_bazah_dannyh_58d3b372d8562.pdf
8. Metadata. WikipediA <https://en.wikipedia.org/wiki/Metadata> ; Метаданные. Википедия. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5>
9. Правила для авторов. http://portal.dnmu.ru/fileadmin/EDITDATA/bibl/Annaly_hirurgii-prav.PDF
10. Рекомендации по проведению, описанию, редактированию и публикации результатов научной работы в медицинских журналах. <http://www.medlib.am/Jurnal/2018/RU/9.pdf>
11. Рекомендации EASE для авторов и переводчиков научных статей, которые должны быть опубликованы на английском языке. <http://www.medlib.am/Jurnal/2018/RU/11.pdf>
12. Статьи, для публикации в Scopus и Web Of Science. <https://professional-journals.com/trebovaniya-k-oformleniyu/>
13. Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: Writing and editing for biomedical publication. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3142758/>

1. Հոդվածի բնագիրը, ինչպես նաև կից փաստաթղթերը կարող են Դատական փորձաքննության և քրեագիտության հայկական հանդեսի (այսուհետ՝ Հանդես) խմբագրություն ներկայացվել հետևյալ կերպով.

ó Էլեկտրոնային փոստի միջոցով (info@nbe.am,) հոդվածի տեքստը ներկայացվում է Microsoft Word ձևաչափով, իսկ կից փաստաթղթերը՝ բնօրինակ ստորագրություններով՝ PDF ձևաչափով:

- Համացանցում հանդեսի կայքում՝ հոդվածների ներկայացման էլեկտրոնային ձևաչափի միջոցով (<http://journal.nbe.am/>):
- Հոդվածի ամբողջ տեքստային մասը պետք է ներկայացված լինի 1 ֆայլում. հոդվածի տեքստով ֆայլը պետք է անվանվի հեղինակի ազգանունով, ով պատասխանատու է նամակագրության համար, այնուհետև մեկ գծիկից ներկայացվում է հոդվածի անվանումը և մեկ գծիկից հետևում է «տեքստ» բառը (Հովհաննեսյան_Հոդվածի վերնագիրը_Տեքստ; Иванов_Название статьи_Текст; Johnson_Title of the article_Text), նկարները և փաստաթղթերի սկանները ներկայացվում են առանձին ֆայլերով (Հովհաննեսյան_Հոդվածի վերնագիրը_Նկար; Иванов_Название статьи_Рисунок; Johnson_Title of the article_Picture):

2. Հոդվածը պետք է ուղեկցվի այն հաստատության պաշտոնական ուղեկցական գրությամբ, որտեղ կատարվել է աշխատանքը: Հեղինակի անհատական նախաձեռնությամբ կատարված աշխատանքի դեպքում հոդվածը պետք է ներկայացվի հրատարակման հայցող նամակով: Հոդվածների բնագրերը, որոնք հրատարակման համար միաժամանակ ներկայացված են եղել այլ պարբերականներ (բազմակի կամ կրկնօրինակող հրատարակում) չեն դիտարկվում: Հոդվածը պետք է ստորագրված լինի բոլոր հեղինակների կամ նրանցից մեկի կողմից, ով իր վրա է վերցնում նամակագրության պատասխանատվությունը (Corresponding author): Վերջինիս ազգանունը, անունը, հայրանունը, ինչպես նաև էլեկտրոնային հասցեն, հեռախոսահամարը և փոստային հասցեն հարկավոր է նշել հոդվածի վերջում: Խմբագրություն ներկայացվելուց հետո ստուգվում է հոդվածի բնագրի համապատասխանությունը Հանդեսի հիմնական կանոններին: Այդ փուլում բնագրի տեքստում և կառուցվածքում ուղղումներ կատարելու անհրաժեշտության դեպքում նամակագրության պատասխանատուի էլեկտրոնային հասցեին անհրաժեշտ ուղղումների մասին տեղեկատվությամբ հաղորդագրություն կուղարկվի: Հեղինակը հոդվածի գրախոսման ընդունման մասին տեղեկություն կստանա 1-2 շաբաթվա ընթացքում: Բնագրի գրախոսությունն իրականացվում է երկու իրարից անկախ գրախոսողների կողմից: Ինչև բնագրի ուղարկելը փորձագիտական գնահատման, այն գրագողության բացառման նպատակով ստուգվում է հատուկ համակարգչային ծրագրերի միջոցով: Հոդվածի հետագա գրախոսման համար պահանջվող ժամանակը կարող է տատանվել: Բնագրի ներկայացման ամսաթիվը համարվում է գրախոսությունից հետո հեղինակի կողմից վերանայված հոդվածի խմբագրություն վերադարձման ամսաթիվը:

3. Հոդվածներն ընդունվում են հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով:

4. Հեղինակները ուղեկցող նամակում պետք է գրավոր հաստատեն, որ ներկայացվող աշխատանքը նախկինում չի հրատարակվել այլ հրատարակություններում (բացառությամբ ամփոփումների կամ ատենախոսությունների սեղմագրերի տեսքով հրապարակված նյութերի):

5. Հոդվածներն անհրաժեշտ է ձևակերպել հետևյալ կերպ.

- Տեքստի, բանաձևերի և աղյուսակների տպագրման համար անհրաժեշտ է օգտագործել Windows-ի Microsoft Word խմբագրիչը: Տեքստային խմբագրման չափիչները լուսանցքները՝ բոլոր կողմերից 2սմ, տառատեսակը՝ GHEA Grapat (հայերեն, հոդվածների համար) և Times New Roman (ռուսերեն և անգլերեն հոդվածների համար), վերնագրի, հեղինակի ազգանվան, անվան, հայրանվան տառաչափը՝ 14, հոդվածի տառաչափը՝ 12, աշխատանքի վայրի, ԲՈՒՀ-ի, ֆակուլտետի, ամբիոնի, ստորաբաժանման, գիտահետազոտական իստիտուտի, հաստատության, քաղաքի, երկրի տառաչափը՝ 11, միջտողային տարածությունը՝ 1.5, լայնակի հավասարեցմամբ, պարբերության խորությունը՝ 1սմ, թերթի կողմնորոշումը՝ գրքային:

- Սկզբում հոդվածի լեզվով նշվում է հոդվածի վերնագիրը, բոլոր հեղինակների ազգանունները և անվան ու հայրանվան սկզբնատառերը, ինչպես նաև այն հաստատությունների անվանումները որտեղ կատարվել է աշխատանքը, քաղաքը, երկիրը: Որից հետո հոդվածի լեզվով և անգլերեն լեզվով նշվում է հոդվածի մետատվյալները հետևյալ ձևակերպմամբ. 1.Հոդվածի վերնագիրը: 2. Հեղինակի ազգանունը, անունը, հայրանունը: 3. Գիտական աստիճանը, գիտական կոչումը, զբաղեցրած պաշտոնը: 4. Աշխատանքի վայրը. ԲՈՒՀ-ը, ֆակուլտետը, ամբիոնը, ստորաբաժանումը, գիտահետազոտական իստիտուտը, հաստատությունը: 5. Քաղաքը, երկիրը: 6. Աշխատանքային հասցեն փոստային ինդեքսով, կոնտակտային հեռախոսը: 7. Էլեկտրոնային փոստի հասցեն (e-mail), 8.Տեղեկատվություն դրամաշնորհի մասին (եթե այդպիսին առկա է): Եթե հոդվածի հեղինակները մի քանիսն են, ապա տեղեկատվությունը կրկնվում է յուրաքանչյուր հեղինակի համար առանձին:
- Բնօրինակ հոդվածի ծավալը չպետք է գերազանցի 10 էջը (էջում բացատների հետ միասին 1800 նշան,)ընդհանրացնող հոդվածների դեպքում՝ 15 էջ:
- Հոդվածի տեքստը պետք է բաժանվի մասերի, որոնց խորագրերը համապատասխանաբար նշանակվում են. Տիտղոսաթերթ (Title Page), Շահերի բախում (Conflict of interest),Ֆինանսավորման աղբյուր (Funding source),Ամփոփում (Abstract), Բանալի բառեր (Key words),Ներածություն (Introduction), Նպատակ (Aim), Նյութեր և մեթոդներ (Materials and methods), Արդյունքներ (Results), Քննարկում (Discussion), Եզրակացություն (Conclusion), Երախտագիտություններ (Acknowledgements), Գրականության ցանկ (References):
- Կառուցվածքայնացված Ամփոփման սկզբում հայերեն կամ ռուսերեն և անգլերեն (պարտադիր է) լեզուներով (յուրաքանչյուրը մինչև 250 բառ ծավալով) անհրաժեշտ է կրկնել հոդվածի ամբողջական վերնագիրը, հեղինակների ազգանունները և անվան, հայրանվան սկզբնատառերը (տառաչափը՝ 14): Ամփոփման կառուցվածքը (տառաչափը՝ 12). Ներածություն (Introduction), Նպատակ (Aim), Նյութեր և մեթոդներ (Materials and methods), Արդյունքներ (Results), Եզրակացություն (Conclusion): Ամփոփման տեքստի վերջում պետք է ներառվեն բանալի բառեր (3-7 բառ): Բանալի բառերը գրվում են տողով և բաժանվում են միմյանցից ստորակետով (տառաչափը՝ 12):
- Բոլոր հապավումներն առաջին իսկ հիշատակման դեպքում պետք է բացահայտվեն (բացվեն,)բացառությամբ համընդհանուր ընդունված հապավումների:
- Աղյուսակները պետք է կառուցված լինեն ակնառու կերպով, ունենան վերնագրեր, խորագրերը՝ ճշտորեն համապատասխանեն սյունակների պարունակությանը: Աղյուսակներում բոլոր թվերը, հանրագումարները և տոկոսները պետք է մանրակրկիտ կերպով ստուգված լինեն հեղինակի կողմից և համապատասխանեն տեքստում բերված թվերին: Աղյուսակները չպետք է կրկնօրինակեն տեքստում ամբողջովին մեջբերված թվային տվյալները: Աղյուսակի վերևում՝ աջ կողմում դրվում է համարը, որից ներքև կենտրոնում՝ աղյուսակի անվանումը:
- Պատկերների թիվը (գծապատկերներ, դիագրամաներ, սխեմաներ, նկարներ) չպետք է գերազանցի 5-ը: Յուրաքանչյուր նկար պետք է համարակալված լինի. տեքստում անհրաժեշտ է նշել նկարի տեղադրությունը և իր հերթական համարը: Գծապատկերները չպետք է կրկնօրինակեն աղյուսակներին: Պատկերների համարը և անվանումը դրվում է ներքևում: Նկարների վերնագրերում դրվում է բոլոր կորերի, տառերի, թվերի և այլ պայմանական նշանակումների բացատրությունները: Նկարները խմբագրություն են ուղարկվում առանձին ֆայլերով՝ JPEG կամ GIF ֆորմատներով:

- Այլ հեղինակների աշխատանքներից պատկերներ և աղյուսակներ վերարտադրելիս պետք է վերջիններից ստացվի գրավոր թույլտվություն:

6. Վիճակագրական վերլուծություն: «Նյութեր և մեթոդներ» բաժնում անհրաժեշտ է նշել վիճակագրական թեստերը, որոնք կիրառվել են նյութերի վերլուծության համար, և հիմնավորել դրանց կիրառումը: Վերծանեք/բացատրեք վիճակագրական տերմինները, կրճատումները և հիմնական նշանակումները/սիմվոլները: Նշեք, թե ինչպիսի ծրագրային ապահովություն է կիրառվել:

7. «Երախտագիտություններ» բաժնում անհրաժեշտ է նշել բոլոր այն անձանց, ովքեր հոդվածը գրելուց օգնել են հեղինակներին, սակայն ակտիվ մասնակցություն չեն ունեցել հետազոտության իրականացմանը և բնագրի պատրաստմանը: Երախտագիտություն կարելի է նաև հայտնել թարգմանչին կամ խմբագրին, ովքեր բնագրի ձևակերպման ընթացքում օգնություն են ցույց տվել: Երախտագիտություն կարելի է հայտնել նրան, ով տեխնիկական օգնություն է ցույց տվել, տեքստ է հավաքել, կամ ստորաբաժանման ղեկավարին, ով ընդհանուր օգնություն է ցույց տվել:

8. Գրականության ցանկ: Ցանկում գրականության աղբյուրները թվարկվում են ըստ տեքստում դրանց մեջբերման կարգի: Բնօրինակ հոդվածների գրականության ցանկը պետք է պարունակի 15 աղբյուրից ոչ ավելի, ընդհանրացնող հոդվածների դեպքում՝ 30 աղբյուրից ոչ ավելի: Տեքստում մատենագիտական հղումները տրվում են քառակուսի փակագծերում գրականության ցանկին համապատասխան համարներով: Պարբերականներին բոլոր հղումները պետք է պարունակեն նրանց թվային օբյեկտի նույնացուցիչը (անգլ՝ Digital Object Identifier – DOI): Ստուգել DOI առկայությունն անհրաժեշտ է հետևյալ կայքերով. <http://search.crossref.org> կամ <https://www.citethisforme.com>: Եթե մեջբերվող հոդվածը ռուսերեն լեզվով է, ապա բոլոր հեղինակների ազգանունները և տվյալները լատինատառ և հոդվածի անվանումը անգլերեն լեզվով անհրաժեշտ է գրել այնպես, ինչպես դրանք տրված են բնօրինակ հրատարակման մեջ: Հաջորդիվ բերվում է ռուսալեզու պարբերականի անվանման գրադարձությունը (BSI ստանդարտով ավտոմատ գրադարձությունը իրականացվում է <http://ru.translit.net/?account=bsi> կայքում): Կլոր փակագծերում տեղադրվում է հրատարակման լեզուն (In Russ.): Եթե հոդվածը հայերեն լեզվով է, ապա հեղինակների ազգանունները, տվյալները և հոդվածի անվանումն անգլերեն լեզվով անհրաժեշտ է թարգմանել բառարանի օգնությամբ, իսկ գրադարձությունն իրականացնել <https://translit.net/am/?account=bsi> կայքում: Այս դեպքում կլոր փակագծերում տեղադրվում է՝ In Armenian: Ըստ էջի ավտոմատ հղումների օգտագործումն արգելվում է: Տեղեկատվության էլեկտրոնային աղբյուրների մեջբերումն անհրաժեշտ է համացանցային հասցեի հղումը և հասանելիության ամսաթվի նշումը հետևյալ կերպ. (Available at <http://www.eurekaselect.com/68191/article> Accessed December 1, 2019. Доступно по: <http://www.cytokines.ru/2002/1/Art2.php> Ссылка активна на 01.12.2019. Հասանելի է՝ <http://www.medlib.am/?page=fu1> 2019 թ-ի դեկտեմբերի 1-ի դրությամբ)։ Ստորև ներկայացված են գրականության ցանկի ձևակերպման տարբերակները համաձայն մեջբերման միջազգային ոճերի:

9. Գրականության ցանկի ձևակերպման միջազգային ոճերը:

Գիտության բնագավառը	Մեջբերման ոճը
Կենսաբժշկություն	Vancouver Style (https://guides.lib.monash.edu/citing-referencing/vancouver)
Կենսաբանություն	CBE (Council of Biology Editors –

	https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1440109/)
Երկրաբանություն	GSA (Geological Society of America – https://www.geosociety.org/gsa)
Հումանիտար գիտություններ	MLA (Modern Language Association – https://www.mla.org/); Harvard Citation Style (Harvard Referencing – http://www.citethisforme.com/harvard-referencing)
Մշակույթ	MHRA (Modern Humanities Research Association – http://www.mhra.org.uk/)
Մաթեմատիկա	AMS (American Mathematical Society – https://www.ams.org/home/page)
Մեքենաշինություն	ASME (American Society of Mechanical Engineers – https://www.asme.org/)
Բժշկություն	AMA (American Medical Association – https://www.ama-assn.org/); Vancouver Style (https://guides.lib.monash.edu/citing-referencing/vancouver)
Հոգեբանություն	APA (American Psychological Association – https://www.apa.org/)
Գյուղատնտեսական գիտություններ, կենսաինժեներիա	ASABE (American Society of Agricultural and Biological Engineers – https://www.asabe.org/)
Սոցիոլոգիական գիտություններ	ASA (American Sociological Association – https://asanet.org/)
Ֆինանսներ և հաշվապահություն, անձնակազմի կառավարում	AMA (American Management Association – https://www.amanet.org/)
Ֆիզիկա	AIP (American Institute of Physics – https://www.aip.org/)
Քիմիա	ACS (American Chemical Society – https://www.acs.org/content/acs/en.html)
Էլեկտրոնիկա և ինֆորմատիկա	IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc – https://www.ieee.org/)
Իրավագիտություն	ALWD (Association of Legal Writing Directors – https://www.alwd.org/)

10. Շահերի բախում: Բնագրի ներկայացման ժամանակ հեղինակները պատասխանատվություն են կրում բոլոր այն ֆինանսական և անձնական հարաբերությունների բացահայտման համար, որոնք կարող են իրենց աշխատանքի վրա

ազդեցություն ունենալ: Հեղինակները տիտղոսաթերթին հաջորդող էջում պետք է նշեն շահերի բախումների առկայության կամ հավանականության վերաբերյալ տեղեկություն՝ տրամադրելով, անհրաժեշտության դեպքում, լրացուցիչ մանրամասներ կից գրությամբ, որն էլ ներկայացվում է բնագրի հետ միասին:

11. Ֆինանսավորման աղբյուրը: Տիտղոսաթերթին հաջորդող էջում հեղինակները պետք է բացահայտեն իրենց հետազոտությունների ֆինանսավորման բոլոր աղբյուրները (պետական կամ հասարակական կազմակերպություններ. մասնավոր հիմնադրամներ կամ անձինք, սեփական միջոցներ)՝ նշելով ֆինանսավորման ամսաթիվը և դրամաշնորհների համարները:

12. Հոդվածների հրատարակման համար վճար հեղինակներից չի գանձվում:

13. Հոդվածի հրատարակման որոշումը (կամ մերժումը) ընդունվում է խմբագրական կոլլեգիայի նիստում:

14. Խմբագրական կոլլեգիան իրեն կարող է վերապահել հոդվածները կրճատել կամ ուղղել:

15. Նշված կանոններին ոչ համապատասխան ձևակերպված հոդվածները հետ են վերադարձվում հեղինակներին առանց քննարկման:

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

Настоящие Правила разработаны на основе следующих Деклараций, Правил и Рекомендаций:

1. «Գիտական և գիտատեխնիկական փորձաքննական գործունեության իրականացման համար ընդունելի գրախոսվող գիտական պարբերականների ցանկի ձևավորման կանոնները հաստատելու մասին. ՀՀ ԿԳ նախարարի հրաման (2019 թ. մայիսի 14-ի N 527-Ա/2): http://www.scs.am/files/Hraman_KGN-527-A-2-14.05.2019.pdf
2. Գիտական հոդվածների, որոնք պետք է հրապարակվեն անգլերենով, հեղինակների և թարգմանիչների համար EASE ցուցումներ: <http://www.medlib.am/Jurnal/2018/AM/11.pdf>
3. Կառուցվածքավորված սեղմագրերի պատրաստման հրահանգներ: <http://www.medlib.am/Jurnal/2006/AM/37.pdf>
4. Կենսաբժշկական հանդեսներում հրապարակման ներկայացվող բնագիր նյութերի վերաբերյալ միասնական պահանջներ. նյութեր գրելու և խմբագրելու կանոններ: <http://www.medlib.am/Jurnal/2006/AM/36.pdf>
5. Где получают DOI статьи, как узнать этот номер научной публикации, и связан ли этот идентификатор с индексированием в Scopus и Web of Science. <https://4science.ru/guidealias/Chto-takoe-DOI>
6. Декларация Ассоциации научных редакторов и издателей «Этические принципы научных публикаций». https://rasep.ru/images/docs/declaration_anri_2016.pdf
7. Краткие рекомендации для авторов по подготовке и оформлению научных статей в журналах, индексируемых в международных наукометрических базах данных. http://og-ti.ru/documents/kratkie_rekomendatsii_dlja_avtorov_po_podgotovke_i_oformleniju_nauchnyh_statej_v_zhurnalah_indeksiruemyh_v_mezhdunarodnyh_naukometricheskikh_bazah_dannyh_58d3b372d8562.pdf
8. Metadata. WikipediA <https://en.wikipedia.org/wiki/Metadata> ; Метаданные. Википедия. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5>
9. Правила для авторов. http://portal.dnmu.ru/fileadmin/EDITDATA/bibl/Annaly_hirurgii-prav.PDF
10. Рекомендации по проведению, описанию, редактированию и публикации результатов научной работы в медицинских журналах. <http://www.medlib.am/Jurnal/2018/RU/9.pdf>
11. Рекомендации EASE для авторов и переводчиков научных статей, которые должны быть опубликованы на английском языке. <http://www.medlib.am/Jurnal/2018/RU/11.pdf>
12. Статьи, для публикации в Scopus и Web Of Science. <https://professional-journals.com/trebovaniya-k-oformleniyu/>
13. Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: Writing and editing for biomedical publication. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3142758/>

1. Рукописи, а также сопроводительные документы могут быть поданы в редакцию Армянского журнала судебной экспертизы и криминалистики (далее Журнал) одним из следующих способов:

- по электронной почте (info@nbe.am); текст статьи подается в формате Microsoft Word, а сопроводительные документы с оригинальными подписями – в формате PDF;

-
- через электронную форму подачи статей на сайте Журнала в сети Интернет (<http://journal.nbe.am/>);
 - вся текстовая часть статьи должна быть записана в 1 файле; файл с текстом статьи должен быть назван по фамилии автора статьи, ответственного за переписку, затем через черточку представляется название статьи и через черточку следует слово «текст» (`<նվհաննելիս_Հոդվածի_վերնագիրը_Տեքստ`; Иванов_Название статьи_Текст; `Johnson_Title of the article_Text`); рисунки и сканы документов представляются отдельными файлами, (`<նվհաննելիս_Հոդվածի_վերնագիրը_Նկար`; Иванов_Название статьи_Рисунок; `Johnson_Title of the article_Picture`).

2. Статья должна сопровождаться официальным направлением от учреждения, в котором выполнена работа; к статьям, выполненным по личной инициативе автора, должно прилагаться письмо с просьбой о публикации. Рукописи, одновременно представленные для публикации в другие журналы (множественная или дублирующая публикация), не рассматриваются. Статья должна быть подписана всеми авторами или одним из них, который берет на себя ответственность за переписку (Corresponding author). Фамилию, имя и отчество автора, ответственного за переписку, а также его электронный адрес, контактный телефон и почтовый адрес следует указать в конце статьи. После поступления в редакцию рукопись просматривается на соответствие формы представленного материала основным правилам Журнала. При необходимости внесения исправлений в структуру и содержание рукописи на данном этапе на электронный адрес автора, ответственного за переписку, будет выслано сообщение с информацией о необходимой правке. В течение 1-2 недель автор получит информацию, о приеме статьи для рецензирования. Рецензия рукописи осуществляется двумя независимыми рецензентами. Прежде чем рукопись направляется для экспертной оценки, она проверяется через перекрестную систему сопоставления текста при помощи специального программного обеспечения для исключения плагиата. Время, требующееся для дальнейшего рецензирования статьи, может варьировать. Датой поступления рукописи в редакцию считается дата возвращения доработанной статьи автором после рецензии.

3. Статьи принимаются на армянском, русском и английском языках.

4. Авторы в сопроводительном письме должны письменно подтвердить, что представленная работа не была ранее опубликована в других изданиях (за исключением публикаций в виде резюме или автореферата диссертации).

5. Статьи следует оформлять следующим образом:

- Для набора текста, формул и таблиц следует использовать редактор Microsoft Word для Windows. Параметры текстового редактора: все поля по 2 см; шрифт Times New Roman (для статей на русском и английском языках) и GHEA Grapalat (для статей на армянском языке); название статьи, фамилия, имя, отчество автора – размер 14; текст статьи – размер 12; место работы, кафедра, факультет, отдел, ВУЗ, НИИ, учреждение, город, страна – размер 12; межстрочный интервал – 1,5; выравнивание по ширине; абзацный отступ 1 см; ориентация листа – книжная.
- Вначале на языке статьи указываются название статьи, фамилии и инициалы всех авторов, а также названия учреждений, в которых она была выполнена, город, страна. После чего на языке статьи и на английском языке указываются метаданные статьи в следующем оформлении: 1. Название статьи; 2. Фамилия, имя, отчество автора статьи; 3. Ученая степень, ученое звание, занимаемая должность; 4. Место работы: кафедра,

факультет, отдел, ВУЗ, НИИ, учреждение; 5. Город, страна; 6. Рабочий адрес с почтовым индексом, контактный телефон. 7. Адрес электронной почты (e-mail). 9. Информация о гранте (если таковой имеется). Если авторов статьи несколько, то информация повторяется для каждого автора отдельно.

- Объем оригинальной статьи не должен превышать 10 страниц (1800 знаков с пробелами на странице), обзорных статей – 15 страниц.
- Текст статьи должен быть разделен на части, заголовки которых обозначаются соответственно: Титульный лист (Title Page). Конфликт интересов (Conflict of interest.) Источник финансирования (Funding source). Резюме (Abstract.) Ключевые слова (Key words). Введение (Introduction). Цель (Aim). Материал и методы (Materials and methods). Результаты (Results). Обсуждение (Discussion). Заключение (Conclusion). Благодарности (Acknowledgements). Список литературы (References).
- В начале структурированного Резюме на армянском или русском и на английском (обязательно!) языках (каждое объемом не более 250 слов) следует полностью повторить название статьи, фамилии и инициалы авторов (размер - 14). Структура Резюме (размер - 12): Введение (Introduction); Цель (Aim). Материал и методы (Materials and methods.) Результаты (Results). Заключение (Conclusion). Резюме должны содержать в конце текста ключевые слова (3-7 слов). Ключевые слова приводятся в строку и отделяются друг от друга запятой (размер - 12).
Все аббревиатуры при первом упоминании должны быть раскрыты, кроме общепринятых сокращений.
- Таблицы должны быть построены наглядно, иметь название, их заголовки точно соответствовать содержанию граф. Все цифры, итоги и проценты в таблицах должны быть тщательно выверены автором и соответствовать цифрам в тексте. Таблицы не должны дублировать цифровые данные, полностью приводимые в тексте. Вверху таблицы справа приводится номер, а ниже в центре – название таблицы.
- Число иллюстраций (графики, диаграммы, схемы, рисунки) не должно превышать 5-и. Каждый рисунок должен быть пронумерован; в тексте необходимо указать место рисунка и его порядковый номер. Графики не должны дублировать таблицы. Номер и название иллюстрации приводятся внизу. В подписях к рисункам приводится объяснение значений всех кривых, букв, цифр и других условных обозначений. Рисунки высылаются в редакцию отдельными файлами в формате JPEG или GIF.
- При воспроизведении иллюстраций и таблиц из работ других авторов должно быть получено письменное разрешение последних.

6. Статистический анализ. В разделе «Материал и методы» следует указать статистические тесты, которые были применены при анализе фактического материала, и обосновать их применение. Расшифруйте/объясните статистические термины, сокращения и основные обозначения/символы. Укажите, какое программное обеспечение было использовано.

7. В разделе «Благодарности» следует указать всех тех лиц, кто помог авторам при написании статьи, но не принимал активного участия в исследовании и подготовке рукописи. Благодарность можно также выразить переводчику или редактору, которые оказали помощь в оформлении рукописи. Признательность может быть выражена тем, кто оказывал техническую помощь, набирал текст, или руководителю отдела, который оказывал общую поддержку.

8. Список литературы. В списке перечисляются источники литературы в порядке их цитирования в тексте. Список литературы для оригинальных статей должен содержать не более

15 источников; для обзорной статьи – не более 30 источников. Библиографические ссылки в тексте статьи даются в квадратных скобках номерами в соответствии со списком литературы. Все ссылки на журнальные публикации должны содержать их DOI (digital object identifier). Проверять наличие doi статьи следует на сайтах <http://search.crossref.org> или <https://www.citethisforme.com>. Если цитируемая статья на русском языке, то фамилии и инициалы всех авторов на латинице и название статьи на английском языке следует приводить так, как они даны в оригинальной публикации. Далее следует название русскоязычного журнала в транслитерации (автоматически транслитерация в стандарте BSI производится на странице <http://ru.translit.net/?account=bsi>. В круглые скобки помещают язык публикации (In Russ.). Если статья на армянском языке, то переводить фамилии, инициалы авторов и название статьи на английский следует при помощи словаря, а транслитерацию производить на странице <https://translit.net/am/?account=bsi>. В этом случае в круглые скобки помещают: In Armenian. Использование автоматических постраничных ссылок запрещено. При цитировании электронных источников информации обязательна ссылка на адрес в Интернете и указание даты доступа следующим образом: (Available at: <http://www.eurekaselect.com/68191/article> Accessed December 1, 2017. Доступно по: <http://www.cytokines.ru/2002/1/Art2.php> Ссылка активна на 01.12.2019. Համաձայն է՝ <http://www.medlib.am/?page=fu1> 2019 թ-ի դեկտեմբերի 1-ի դրությամբ.) Ниже приводятся варианты оформления списка литературы согласно международным стилям цитирования.

9. Международные стили оформления списков литературы.

Область науки	Стиль цитирования
Биомедицина	Vancouver Style (https://guides.lib.monash.edu/citing-referencing/vancouver)
Биология	CBE (Council of Biology Editors – https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1440109/)
Геология	GSA (Geological Society of America – https://www.geosociety.org/gsa)
Гуманитарные науки	MLA (Modern Language Association – https://www.mla.org/ ;) Harvard Citation Style (Harvard Referencing – http://www.citethisforme.com/harvard-referencing)
Искусство	MHRA (Modern Humanities Research Association – http://www.mhra.org.uk/)
Математика	AMS (American Mathematical Society – https://www.ams.org/home/page)
Машиностроение	ASME (American Society of Mechanical Engineers – https://www.asme.org/)
Медицина	AMA (American Medical Association – https://www.ama-assn.org/); Vancouver Style (https://guides.lib.monash.edu/citing-referencing/vancouver)
Психология	APA (American Psychological Association –

	https://www.apa.org/) Style
Сельскохозяйственные науки, Биоинженерия	ASABE (American Society of Agricultural and Biological Engineers – https://www.asabe.org/)
Социологические науки	ASA (American Sociological Association – https://asanet.org/) Style
Управление персоналом, финансы и бухгалтерия	AMA (American Management Association – https://www.amanet.org/)
Физика	AIP (American Institute of Physics – https://www.aip.org/) Style
Химия	ACS (American Chemical Society – https://www.acs.org/content/acs/en.html)
Электроника и информатика	IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc – https://www.ieee.org/)
Юриспруденция	ALWD (Association of Legal Writing Directors – https://www.alwd.org/)

10. Конфликт интересов. При представлении рукописи авторы несут ответственность за раскрытие всех финансовых или личных отношений, способных оказать влияние на их работу. Авторы должны указать сведения о наличии или о вероятности развития конфликта интересов на странице, следующей за титульным листом, представив, в случае необходимости, дополнительные подробности в сопроводительном письме.

11. Источник финансирования. На странице, следующей за титульным листом, авторы должны раскрыть все источники финансирования своих исследований (государственные или общественные организации; частные фонды или лица; собственные средства) с указанием дат финансирования и номеров грантов.

12. Плата за публикацию статей с авторов не взимается.

13. Решение о публикации (или отклонении) статьи принимается на заседаниях редколлегии.

14. Редколлегия оставляет за собой право сокращать и исправлять статьи.

15. Статьи, оформленные не в соответствии с указанными правилами, возвращаются авторам без рассмотрения.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ - СОДЕРЖАНИЕ - CONTENT

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ - ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ - NATURAL SCIENCES

Չարյան Ա. Գ., Սահակյան Ս. Ս., Մարտիրոսյան Տ. Ռ.

Ուռմամբ ժշկական փորձաքննության Լիցենզավորման Անհրաժեշտության Մասին 9

Խաչատրյան Մ.Վ., Էլիազյան Դ.Ս., Ղազարյան Գ.Ղ., Ոսկանյան Պ.Ս.

ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՆԵՓԻ ԱՐՏԱԴՐՄԱՆ, ՎԵՐԱՄՇՇԱԿՄԱՆ ԵՎ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 17

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ - ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ - SOCIAL SCIENCES

Գաբրիելյան Հ.Բ., Թավադյան Գ.Կ., Նազարյան Կ.Հ.

ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑԻ ՄՈԴԻՖԻԿԱՑԻԱՅԻ ՈՒ ՍԵՐՆԴԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԱՆՑԱԾ ԺԱՄԱՆԱԿԱՀԱՏՎԱԾԻ ԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑԻ ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ՊԱՐԶՈՒՄԸ ԴԱՏԱԱՊՐԱՆՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ 24

Հարությունյան Ա.Ա., Մովսիսյան Շ.Ա.

ՀՀ-ՈՒՄ ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ՕՐԵՆՆԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 32

Մամիկոնյան Կ.Հ.

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀԱՆՋԸ ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՐՄԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ 39

Սիմոնյան Յ.Հ.

ԿԱՆԵՓԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ԹՄՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՄԱՆ ԲԺՇԿԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ 46

Кузнецов В.О.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ 54

Мороз И.А.

ОРГАНИЗАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРОЕКТОВ НОРМАТИВНЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ И РОЛЬ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТОВ В ЕЕ ПРОВЕДЕНИИ 66

Полковенко И.С., Коломоец А.Д.

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ КОМПЛЕКСНЫХ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПОЧЕРКА 73

Шабанов В.Б., Красиков В.С.

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КОНФЛИКТОЛОГИЯ В ПРОЦЕССЕ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: ПРОБЛЕМА ЛЖИ И ОБМАНА 81

Nikolaichuk T.V., Maistrenko O.I., Zabuha A.V., Bila A.V., Kovzel M.A.,

ABOUT THE FEATURES OF CRIMINALISTIC RESEARCH OF FACTORS AFFECTING HANDWRITING CHANGES 91

ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ - ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ - TECHNICAL SCIENCES

Մարգարյան Ռ. Ս.

ԷԼԵԿՏՐԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ 101

Федотов С.В., Новоселецкий, И.Н.

СУДЕБНАЯ АВТОТОВАРОВЕДЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА. ЕЕ МЕСТО В СИСТЕМЕ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ..... 108

Федоренко В.А., Сорокина К.О.

МЕТОДЫ СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА И МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ В СУДЕБНО-БАЛЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ 118

Sugie M., Oikawa Y., Iida Y., Kaneko A.

JAPANESE EXPERIENCE IN INNOVATIONS APPLICATION IN FRAMES OF ENVIRONMENTAL CONTROL..... 127

**Հրատարակչական գործունեություն իրականացնող Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների
ազգային ակադեմիայի «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» պետական ոչ առևտրային
կազմակերպություն**

Հասցե՝ 0004, Հայաստանի Հանրապետություն, ք. Երևան, Ծովակալ Իսակովի, պող., 24,
Գրանցման վկայականի համարը՝ 290.210.03130, տրված է 28 հոկտեմբերի 2004թ.
Էջերի քանակը՝ 149
Տպաքանակը՝ 300
Գինը՝ անվճար
Թողարկման տարեթիվը՝ 2023թ.
Համարի թողարկման պատասխանատու՝ Պատվական Ոսկանյան
Հերթական համարը՝ 9-րդ
Հանդեսի սույն համարը երաշխավորված է տպագրության ՀՀ Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի
Գիտական խորհրդի որոշման (27.06.2023թ-ի N 52 արձանագրություն) համաձայն:

**Осуществляющая издательскую деятельность государственная некоммерческая организация
«Национальное бюро экспертиз» Национальной академии наук Республики Армения**

Адрес: 0004, Республика Армения, г. Ереван, пр. Адмирала Исакова, 24
Номер свидетельства о регистрации: 290.210.03130 от 28 октября 2004 г.
Количество страниц: 149
Тираж: 300
Цена: бесплатно
Дата издания: 2023г.
Ответственный за выпуск номера: Восканян Патвакан Степанович
Очередной номер: 9-ый
Настоящий номер журнала рекомендован к печати постановлением Ученого совета Национального бюро
экспертиз РА (протокол N 52 от 27.06.2023г.).

**"National Bureau of Expertise" State Non-Profit Organization of the National Academy of Sciences of the
Republic of Armenia conducting publishing activity**

Address: 24, Admiral Isakov Ave. Yerevan, Republic of Armenia, 0004
Registration number: 290.210.03130, given: 28 October 2004
Number of pages: 149
Circulation: 300 copies
Price: free
Publication date: 2023
Responsible for the issue: Patvakan Voskanyan
The current number: 9th
This number of the journal is recommended for publication by the Decision of the Scientific Council of National Bureau
of Expertises RA (Protocol No. 52 from 27.06.2023).